

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Osvald

Konstrukcija ženskosti v športu – primer Tine Maze

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Osvald

Mentor: red. prof. dr. Peter Stanković

Konstrukcija ženskosti v športu – primer Tine Maze

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Hvala mentorju, prof. Petru Stankoviću za usmerjanje, spodbudo in pomoč.

*Hvala profesorjem in asistentom na Kulturologiji za iskrivo sodelovanje med študijem in za
žar, s katerim navdušujete svoje študente.*

*Hvala mami, Nives, Špeli, atiju, tatiju Jožu in mami Olgi in ostalim domačim za podporo na
moji poti in za veselje, ki ga delte z mano ob vsem, kar počnem.*

Hvala Klemenu,

Deji.

Tinam.

Hvala vam za debate o vsakdanjih in nevsakdanjih rečeh.

Hvala, da mi kažete, da svet ni zanimiv – saj »interesting is a non-word; be specific« –
temveč navdušujoč in poln možnosti za raziskovanje.*

**iz filma Captain Fantastic (2016)*

Konstrukcija ženskosti v športu – primer Tine Maze

Šport predstavlja vpliven del vsakdanje kulture in pomembno družbeno institucijo, skozi katero se ustvarjajo in utemeljujejo razmerja moči v družbi. Ena izmed najbolj temeljnih struktur v športu je delitev na moški in ženski šport. Ženskost tako vedno nastopa v razmerju do moškosti, kjer je prva navadno pasivni del narave, drugi pa, po načelu binarnosti, aktivni del kulture, družbe. V športu je diskurz ženskosti že v preteklosti odigral pomembno vlogo, saj je bil viden skozi prepovedi ukvarjanja z določenimi športi, danes pa je viden predvsem skozi reprezentacijo športnic in poročanje o njihovih športnih uspehih. V Sloveniji je bila najuspešnejša športnica v zadnjih letih alpska smučarka Tina Maze. Kot vrhunska športnica je bila vpeta v številne diskurze o ženskosti, ženski čustveni naravi in odnosih med moškimi in ženskami. Poleg vzdevka »Tina–mašina«, je bila označena kot muhasta in pretirano čustvena, oznake, ki jih moški v športu redko dobijo. V okviru družbeno sprejetih norm in razmerij med spoloma, vrhunski šport lahko predstavlja grožnjo ženskemu telesu in ženski identiteti, zato morajo športnice ženskost stalno graditi in ohranjati, kakršnekoli tradicionalno sprejete moške lastnosti pa opravičiti in zatreti. Konstrukcija ženskosti na primeru Tine Maze, v obdobju njenih največjih uspehov, njene prekinitve tekmovanja in zaključka športne kariere, je prikazana skozi analizo poročanj, intervjujev in biografskih zapisov.

Ključne besede: Tina Maze, ženskost, šport, ženske – moški, telo.

The construction of femininity in sport – the case of Tina Maze

Sport represents an important part of everyday culture and an important social institution through which power relations are constructed and constituted. One of the fundamental structures in sport is a clear distinction between male and female sport. Femininity therefore always coexists in relation to masculinity, where the former represents a passive nature and the latter is its binary representation of an active culture. In the sport's history the discourse of femininity has played an important role. Some sports in the past, for instance, were prohibited for women, while today this discourse could be seen mainly thorough the representation of female athletes. The best Slovenian athlete in the past years was alpine skier Tina Maze. As a top female athlete she was constantly part of the discourses of femininity, women's emotional nature and the relations between men and women. Besides being called "Tina–the machine" she was also recognized as capricious and over-emotional – described with the labels rarely attached to male athletes. In the context of socially accepted norms and gender relations professional sport may pose a threat to female body and female identity. Consequently female athletes must constantly maintain and re-build their femininity and at the same time they have to suppress all characteristics that are traditionally perceived as male. The construction of femininity in the case of Tina Maze during the period of her greatest successes and the completion of her sports career is shown through the analysis of reports, interviews and biographical records.

Key words: Tina Maze, femininity, sport, women – men, body.

KAZALO

1	UVOD	7
1.1	Predstavitev problema	8
1.2	Raziskovalno vprašanje	10
2	METODOLOŠKI OKVIR	11
2.1	Analiza tekstov	12
2.2	Diskurz in analiza diskurza	14
2.3	Tina Maze kot tekst	15
2.4	Izbira enot za analizo	17
3	GLAVNE TEORETSKE OSNOVE PREUČEVANJA ŽENSKOSTI V ŠPORTU	18
3.1	Ženskost	20
3.1.1	Ženska – ženskost – družbeni spol	21
3.1.2	Telo	24
3.2	Šport	25
3.2.1	Šport kot družbena institucija	26
3.3	Ženskost in šport	30
3.3.1	Športno telo	32
3.3.2	Odnosi med spoloma v športu	35
3.3.3	Konstrukcija ženskosti v športu	43
4	»TINA MAŠINA« – KONSTRUKCIJA ŽENSKOSTI NA PRIMERU TINE MAZE ..	45
4.1	Tina Maze kot široko polje pomenov	46
4.1.1	Ženska v športu	46
4.1.2	Ženska – moški: Maze – Massi	49
4.2	Čustva in telo kot stroj	51
4.2.1	Ženska čustva in ženska narava	53
4.2.2	Ženstveno telo proti telesu–mašini	57

4.3	Konstrukcija ženskosti pri Tini Maze: ugotovitve in refleksija	61
4.4	Primeri konstrukcij ženskosti v nekaterih drugih primerih	64
4.4.1	Caster Semenya	65
4.4.2	Janica Kostelić	67
4.4.3	Serena in Venus Williams	68
4.4.4	Martina Ratej	68
5	SKLEP	70
6	LITERATURA	73

1 UVOD

Že od zelo zgodnjega otroštva sem vpeta v smučanje – kot majhna sem v prevelikih copatih smučala v dnevni sobi, se spuščala po nametanem kupu snega na dvorišču ter ob prenosih alpskega smučanja navijala za Urško Hrovat. Ko danes gledam nazaj, sem mogoče zanjo navijala tudi, ker je bila takrat – subjektivno gledano, seveda – najlepša smučarka, morda.

Desetletje in pol po Urški Hrovat je velike tekmovalne zmage v alpskem smučanju dosegala Tina Maze. V profesionalnem smučanju je osvojila vse mogoče uspehe (skupna zmaga v svetovnem pokalu, zlata olimpijska medalja, naslov svetovne prvakinja, zmage v vseh disciplinah, absolutni rekord v osvojenih točkah), s katerimi se je neposredno in posredno gradila podoba Tine Maze. Ta je bila (in je) konstruirana skozi raznolike medije in na številne načine. Njeno tekmovalno kariero so spremljale velike zgodbe o »gladiatorstvu«, naporih, uspehih, porazih in (ženskih) čustvih. V različnih obdobjih do izraza prihajajo različni diskurzi – od diskurza ženskosti, ženskega telesa do odnosov med moškimi (moškostjo) in ženskami (ženskostjo). Kot športnica je bila močno vpeta v diskurz ženskosti, kjer je bila identiteta ženske stalno izzvana z moškostjo.

Tina Maze obravnavam kot kulturni tekst, ki predstavlja številne pomene in je polje okoli katerega potekajo raznovrstni diskurzi ter za preučevanje izredno zanimiva retorika in jezik. Ideja za analizo konstrukcije ženskosti na primeru Tine Maze je prišla po olimpijskih igrah v Sočiju leta 2014, kjer je kljub slabši sezoni (v primerjavi z rekordno prejšnjo) osvojila dve zlati olimpijski medalji. Takrat so se v medijih pojavljali številni komentarji o »moških« treningih in o programiranem telesu–stroju, agresivnosti in tekmovalnosti ter o njenih čustvih in ženskosti, kjer se je slednje stopnjevalo predvsem v naslednji sezoni 2014/2015. Takrat je imela možnost ponovne osvojitve skupnega seštevka sezone, vendar je po nizu »porazov« za drugim velikim kristalnim globusom zaostala zgolj nekaj točk. V medijih so se pojavljale slike objokane Mazejeve, ob njenih (negativno ovrednotenih) odzivih na novinarje, pa so se pojavljale razprave o njeni kompleksni ženski naravi, ki naj bi v »slabo luč« postavljala njene športne uspehe. Po tem si je vzela sezono odmora od smučanja, oktobra 2016 pa je dokončno oznanila konec tekmovalne kariere. Tako kot (skoraj) celotno obdobje profesionalnega smučanja, so jo tudi ob zaključku kariere spremljale »afere« in velika pojavnost v medijih.

Šport kot ena izmed močnejših struktur v družbi in kot pomemben del tako vsakdanjega življenja kot popularne kulture, me zanima že precej dolgo obdobje. To in dejstvo, da so

študije športa (s kulturološkega, sociološkega, komunikološkega, semiotičnega ipd.) po mojem mnenju, v Sloveniji močno podhranjene – predvsem glede na pomen, ki ga šport v Sloveniji ima – me je spodbudilo k obravnavi športnice Tine Maze.

Vpogled v delovanje diskurzov ženskosti in relacij med moškimi in ženskami, ki se gradijo v športu, sem dobila s spremljanjem in analiziranjem novinarskega poročanja, televizijskih prenosov, intervjujev v medijih, anonimnih komentarjev uporabnikov portalov in z (avto)biografijo Tine Maze. Osredotočala se bom predvsem na konstrukcijo njene podobe v času največjih uspehov (2012–2015) in v obdobju »zamrznitve« ter konca njene tekmovalne kariere. Dejstvo, da je alpsko smučanje eden izmed najprijubljenjših športov (tudi za spremljanje preko televizijskih prenosov) v Sloveniji in pogosta prisotnosti Tine Maze v medijih, mi je ponudilo široko paleto možnosti za analizo in preučevanje družbene konstrukcije ženskosti.

V prvem delu si bomo pogledali pomen diskurza in branja kulturnih tekstov, problem ženskosti in konstrukcijo ženske identitete, šport kot družbeno institucijo in vlogo žensk/ženskosti v športu. V drugem delu pa bom skušala prikazati, kako diskurz ženskosti deluje na primeru Tine Maze.

1.1 Predstavitev problema

Postavitev ženske in ženskosti v središče analize izzove moškost, moške standarde, ki so postali splošni standardi (normalni) v teorijah športa. Zanimalo me bo, kako je ženskost in ženska identiteta sama konstruirana v športu kot dominantno moški instituciji, »kjer je splošno znano, da je problematika moči moških in moškosti fundamentalna (in naturalizirana), prav tako pa tudi, da polje športa ne utrjuje preprostega, enosmernega sistema dominacije moških nad ženskami« (Hargreaves 1994, 3). Prav zato je pomembno v kontekstu ženske v športu preučevati konstrukcijo spolov in problematizirati razmerja moči med njimi, ter prikazati razlike pri konstrukciji moških in ženskih športnikov in športnic kot enega izmed bistvenih mehanizmov utrjevanja obstoječih razmerij moči med spoloma v družbi.

Univerzalno naj bi veljala binarna opozicija dveh bioloških spolov (*sex*) – moškega in ženskega, ki sta neposredno povezana z družbenima spoloma (*gender*), iz katerega izhajajo »značilnosti« moških in žensk – pojmovanja moškosti in pojmovanja ženskosti. Feministična gibanja so pod vprašaj postavila naravnost spolov in vlog le-teh v družbi. »Hierarhija, ki privilegira moške v dualističnem sistemu spolov (*gender*), je temelj strukture razumevanja in

delovanja spolov v zahodni družbi. Ženskam so pripisane nežnost, šibkost, pasivnost, moškim pa agresivnost, moč in aktivnost« (Cranny-Francis in drugi 2003, 9). Prav na teh predpostavkah oz. »univerzalnih resnicah« je temeljil (in pogosto še vedno temelji) odnos do ženskega udejstvovanja v športu, predvsem v tekmovalnem športu.

Pojmovanje športa »ni univerzalno, ampak ga – brez dilem – delimo na ženski in moški šport. Ženske rezultate direktno primerjamo z moškimi in na ta način utrjujemo prepričanja, da je ženski šport manj vreden kot moški« (Doupona Topič 2004, 19). Šport predstavlja strukturo, kjer se odražajo in utemeljujejo razmerja moči. Michael Messner in M. Ann Hall problematizirata razmerja moči in zagovarjata, da so se glavne cenjene karakteristike moških športov – hierarhija, tekmovalnost in agresivnost, začele odsevati v »ženskih« športih v trenutku, ko so le-te začeli nadzirati moški, dualizem moškost – ženskost pa razumeta kot trdna patriarhalna konstrukta (Messner 1992, 94; Hall 2002, 6–14). Konflikt med spolom in kulturo zato obstaja samo v kontekstu ženskosti in nikoli v kontekstu moškosti, saj je moškost prav ta kultura. Ženskost v športu je konstruirana tako, da mora obiti »zahodne vrednote, ki so v domeni moškosti, kot so avtonomija, individualnost, asocialna drža, zato da lahko obstaja in ostane zvesta resnični morali ženskosti« (Hall 2002, 9). Tu torej spet opazimo to dvojnost razmerij moškosti in ženskosti, ki se kaže v športu.

Zakaj je tema magistrske naloge relevantna za proučevanje? Šport je vedno pomembnejša institucija, kjer se vidno in nevidno ustvarjajo in utemeljujejo razmerja moči v družbi. V svoji magistrski nalogi se bom usmerila na obstoječa razmerja moči med spoloma, kjer bom v tem kontekstu problematizirala razmerje ženskost (feminilnost) – moškost. Konstrukcija ženskosti v športu ni vidna le v vrhunskem športu, kjer obstajajo »zahteve« po izražanju te feminilnosti (npr. kratka krilca in make-up pri tenisu), temveč tudi na povsem vsakdanji, rekreativni in šolski ravni (Hargreaves 1994, 147).

Pomembnost preučevanja športa in s tem vseh struktur družbe, ki so s športom prepletene vidim tudi v slovenskem prostoru. Večinoma so v študijah o ženskah v športu obravnavani tuji primeri, najpogosteje primeri ameriških in britanskih športnic. Cahnova na primer analizira nekdanjo najboljšo teniško igralko Martino Navratilovo, kjer ugotavlja, da je bila pogosto označena za preveč moško, da bi lahko igrala v kategoriji žensk, kar naj bi dodatno še potrjevala njena biseksualnost (Cahn 1994, 165). Podobno Spencerjeva obravnava tudi sodobnejši primer Venus Williams, ki je bila poleg izredne »tekmovalne nadvlade«, še temnopolta, kar je izzvalo številne preplaha v tenisu. Ugotavlja, da je bila Venus v začetku

kariere stalno na meji med »črnko iz geta«, ki preveč resno in preveč moško tekmuje ter eksotično igralko tenisa okoli katere so se pletle romantične zgodbe o uspehu (Spencer 2001, 90). Podobno lahko danes spremljamo v primeru njene sestre Serene. Različne strokovne obravnave pa so bile izzvane tudi v primeru atletinje Caster Semenya in testiranje njenega spola. Na Slovenskem so se podobna vprašanja odpirala po olimpijskih igrah leta 2010, kjer je Petra Majdič poškodovana pritekla do bronaste medalje. Takrat je izzvala na eni strani obravnavo Petre Majdič kot epske junakinje, na drugi strani pa kot »nadnaravne, železne ženske«, stroja (Delo 2010, 18. februar; Pavčnik 2010)¹. Petra Majdič je bila takrat športna ikona in podobno je v zadnjih letih ikono ženskega športa v Sloveniji predstavljala alpska smučarka Tina Maze, ki pa je do sedaj še nihče ni obravnaval s kulturološkega vidika, z vidika analize pomenov, ki jih nosi in ki so ji pripisani. Na njenem primeru bom zato problematizirala konstrukcijo in poudarjanje ženskosti v športu, relacijo utemeljevanja moške in ženske (ne)moči pri športnikih oziroma športnicah, moško dominacijo, ki se kaže tudi med trenerji ženskih športnic, ki so povečini moški in kako se le-ta odraža.

1.2 Raziskovalno vprašanje

Kako se ženskost konstruira v kontekstu športnic in kako na primeru Tine Maze?

Torej, katere so glavne točke v tej konstrukciji, kakšno identiteto zavzemajo in kakšna se športnicam pripisuje? Kako se identiteta ženske prepleta z identiteto športnice in kako se ta sklada z »univerzalnimi« patriarhalnimi družbenimi prepoznavanji binarnih razmerij med moškimi in ženskami? Kakšne so meje med slednjimi in kako jih športnice morda zabrisujejo?

Pri iskanju odgovorov se bom opirala na različne avtorje – pri konstrukciji spola in ženskosti se bom naslonila na Judith Butler, ki je postavila kritiko razlikovanju med biološkim in družbenim spolom. Biološki spol ni tisto dano, na katerem se potem (umetno) konstruira družbeni spol, temveč ga je potrebno videti kot kulturno normo, ki določa materializacijo teles (Butler 1993, 3; Butler 2001, 19). Konstrukcijo ženskosti bom povezala s športom, kjer je še posebej vidna moška, patriarhalna dominacija – šport naj bi bil v domeni moških, še pred nekaj več kot sto leti so verjeli, da za ženske ni primeren, da je nenaraven oziroma da je zanje celo škodljiv (Cahn 1994, 16). Pri tem se bom oprla tudi na eno izmed glavnih avtoric v

¹ Glej npr. tudi Pavli (2014) – izčrpno analizo (medijske) konstrukcije ženskosti v športu na primeru poročanja o Petri Majdič.

kontekstu žensk v športu, na Jennifer Hargreaves (1994), ki je celovito zajela zgodovinski pregled teorij o prepletu žensk in športa. Ženske športnice so bile pogosto razumljene kot nevarnost športu, kot »mutanti«, ki postajajo vedno bolj moški in vedno manj ženske. Mišično telo je sinonim za moškost, za moč in tako pri ženskah nezaželeno. Vrhunskim športnicam se tako pripisujejo »moške« lastnosti, kot so želja po zmagovanju, osvajanju (»conqueror type« osebnost), znanstveniki pa se na različne medicinsko podprte načine trudijo dokazovati »nepravične« prednosti nekaterih zmagovalk, ki naj ne bi bile »čiste«, prave ženske. Dober primer za to je južnoafriška tekačica Caster Semenya, ki je morala prestati mnoge (precej neetične) preiskave spola, kar je ponovno odprlo mnogo vprašanj o razmerjih med družbenim in biološkim spolom (Camporesi in Magueri 2010; Cooky in Dworkin 2013). Vse to predstavlja deviacijo zaželene in družbeno sprejete ženskosti. Na drugi strani je (navkljub grožnji, ki jo ženskosti morda predstavlja) telovadba zaželena in razumljena kot skrb za telo. Ženske naj bi s tem dosegle seksi telo, seksi videz, ki nudi ugodje, kar je po Featherstonu pomembna obsesija današnje potrošniške kulture (Featherstone 1991, 175). V njej je, tako kot razlikovanje po spolu moški–ženska, podobno utemeljeno in zasidrano kot »naravno« tudi razumevanje ukvarjanja s športom, kjer je za moške to naravno, nujno, za ženske pa samo pripomoček za izboljšanje svojega videza za ugajanje (Messner in Sabo 1990; Messner 1992). Konstrukcija ženskosti pa vedno sovпада z binarno opozicijo – konstrukcijo moškosti, tisto hegemonsko percepcijo moškosti v športu, ki (simbolno) povezuje moške kot ločeno in superiorno skupino v primerjavi z ženskami.

2 METODOLOŠKI OKVIR

»V kulturnih študijah so inovativnost in improvizacija vedno dobrodošle in to velja tudi pri načrtovanju raziskovalnega formata« (Stanković 2010, 207).

Raziskovalci v kulturnih študijah se povečini poslužujejo predvsem kvalitativnih metod raziskovanja, saj zagovarjajo tezo, da se družbenih pojavov ne da meriti kvantitativno. Ker je eden izmed osrednjih kulturoloških zanimanj nastajanje pomenov v vsakdanjem življenju ter načini, na katere so v te pomene vpisana razmerja moči (Stanković 2010).

Na metodološka načela v kulturnih študijah je najbolj vplivala teoretska smer post-strukturalizma. Vse (prepoznane) kulturne konstrukcije, pomene, kode, s katerimi se identificira posamezna družba, oziroma jih le-ta priznava in utrjuje, lahko beremo kot hegemonске tekste. Tekst na tem mestu ni zgolj neko besedilo, ampak vključuje proizvodnjo

»pomenov skozi podobe, zvoke, predmete (npr. oblačila) in aktivnosti (kot sta ples in šport)« (Barker 2005, 10). Vsi ti sistemi pomenov funkcionirajo prav tako kot jezik in jih kot take lahko označimo kot kulturni tekst.

Kot tekst tako lahko razumemo tudi predmet analize, ki ga bomo obravnavali v nadaljevanju. Metodološki okvir naloge in obravnavanje problema vključuje analizo tekstov, kjer Tino Maze razumemo in »beremo« kot tekst, kot preplet različnih pomenov, interpretacij in kot nosilko številnih označevanj. Vsakič, ko pride do produkcije in interpretacije pomena nečesa (in tudi nekoga), govorimo o tekstu (McKee 2003, 13–14). Če torej beremo Tino Maze kot tekst, okoli katerega se ustvarja množica pomenov, v katere so vpisana razmerja moči (npr. feminitet ženske v dominantno moškem svetu športa itd.), bomo v nalogi uporabili metodo tekstualne analize. Izbor tekstualne analize kot metode raziskovanja predstavlja različne izzive, saj težko dva raziskovalca enake teme prideta do enakega zaključka, rezultati niso merljivi in pogosto je označena kot subjektivna (McKee 2003, 52–56). Vendar pa je prav to bistvo analize tekstov izhajajoče iz post-strukturalizma, kjer kulturne študije »praviloma ne poskušajo oblikovati določenih veljavnih trditev, prav tako pa se izogibajo poskusom empiričnega preverjanja« (Stanković 2010, 204).

Vprašnji reprezentacije in družbene konstrukcije sveta spadata med osrednje koncepte kulturnih študij. Analizo tekstov bomo tako uporabili za obravnavo konstrukta ženskosti, feminiteti v športu; skozi reprezentacije športnic, z analizo diskurzov, ki jih teksti kreirajo pa bomo skušali orisati, kakšni pomeni so tekstem pripisani in kako se diskurzi reprezentirajo v luči športnice Tine Maze.

Teoretski nastavki v prvem delu bodo izhodišče za študij primera, analizo teksta Tine Maze v drugem delu.

2.1 Analiza tekstov

Analiza tekstov ali tekstualna analiza je način oziroma metoda raziskovanja, kjer raziskovalce zanima, kako so določeni teksti, pojavi, pojmi idr. razumljeni, »brani« in interpretirani v določeni kulturi (McKee 2003, 1). Analize tekstov so »iz poststrukturalizma izhajajoči postopki, ki jih zanimajo pomeni, ki jih ustvarjajo različni teksti s pomočjo specifičnih razmerij znakov, ter vprašanje, kako so v te pomene vpisana razmerja moči (tu pridejo v poštev semiologija, analiza zgodb in dekonstrukcija)« (Stanković 2010, 205). Zanje je »navadno značilen manjši vzorec enot, ki jih ne analiziramo statistično, temveč se

osredotočamo na interpretacijo vsega, čemur pripisujemo pomen (pisani tekst, govorjena beseda, semiotske podobe ipd.)« (Vezovnik 2008, 80). Z analizo tekstov skušamo razumeti različne realnosti, različne načine in možnosti interpretacije ter prepoznavanja kulture okoli nas – zahodne kulture, ki je (še toliko bolj kot katerakoli druga kultura) družbeni sistem, temelječ na podobah. Zahodna družba je svojo realnost »vedno interpretirala skozi razlage, ki so jih ponujale podobe, slike« (Sontag 2005, 80) in v današnjem času, je družbena realnost še toliko bolj odvisna od »realnosti«, ki nam jo kažejo teksti – podobe, fotografije, videi ali filmi.

Tekst ima mnogo definicij, vendar je verjetno glavna izmed njih ta, da je tekst kombinacija znakov (Barthes 2005, 36–39; Cranny-Francis in drugi 2003, 89). Koncept teksta ne razumemo zgolj kot nekega skupka črk, nekega besedila, temveč je koncept teksta širši. Vsaka podoba, slika, simbol, zvok, pa tudi predmet ali aktivnost (npr. šport) je tekst, ki mu bralec (oz. gledalec) pripiše pomen. Ves ta sistem pomenov deluje z enakimi zakonitostmi kot jezik in ga tako lahko označimo kot kulturni tekst. Tekst tako predstavlja vse, kar proizvaja interpretacijo pomena oziroma vse, čemur pripisujemo pomene.

Roland Barthes, ki je jezik in lingvistiko razčlenil na sociološko-kulturološki način, je prispeval temelje k razumevanju branja tekstov in generiranja pomenov. Tekst zanj namreč ni izoliran, neodvisen del, temveč deluje zgolj v kontekstu produkcije in potrošnje. Torej, kontekst ustvarjalca, oblikovalca teksta – kar tekst dejansko je (t. i. denotativna raven) in kaj tekst pomeni njegovemu bralcu – kako ga bralec s svojim lastnim družbenim ozadjem, interpretira (t. i. konotativna raven). Pomene tekstov tako določajo različni bralci, zato je tekste nujno potrebno obravnavati z vidika prepleta pomenov, ki jih tekstu pripisujejo bralci in ustvarjalci (Barker 2005, 74–79). Ob tem tekst predstavlja polje številnih interpretacij in bolj kot napreduje moderna tehnologija, bolj kot so dostopne številne razpršene informacije, nujnejše je odkrivati in interpretirati konstruirane družbene pomene v ozadju podob, slik, tekstov (Barthes 2005, 40). Ne gre toliko za to, na kakšen način ljudje govorijo oziroma uporabljajo jezik, temveč za to kako »pooblastimo« določene skupine ljudi, da lahko določajo in nadzirajo določena področja védenja/znanja/razumevanja resničnosti. Enako kot skozi jezik, ki se ga naučimo, pomene ustvarjamo tudi skozi kulturo, v kateri smo bili socializirani, kulturo, ki smo je »naučeni« ter tako vrednotimo tekste okoli nas (Cranny-Francis in drugi 2003, 90; McKee 2003, 45). Objekti ali nosilci interpretacij v različnih kulturnih okoljih namreč ne obstajajo v enakih kategorijah in ne predstavljajo enakih pomenov.

Orodje za obravnavo teh različnih pomenov, interpretacij in osmišljanj sveta v določeni kulturi je prav analiza tekstov. V tekstualna analizi kot močno prisotni metodi v kulturnih študijah, je bistveno razumevanje obstoja in možnosti različnih interpretacij, ki so družbeno in kulturno determinirane (McKee 2003, 16). Tekst namreč ni zgolj zanimiv predmet (ali pojav) v določeni kulturi, ki obstaja sam po sebi, marveč postane »utelešen« in opredmeten skozi svoje bralce in gledalce, ter s tem vedno znova ustvarja mehanizme, preko katerih posamezniki konstruirajo svojo identiteto (Cranny-Francis in drugi 2003, 100). Kulturnim tekstom pomen pripišejo bralec, gledalec, poslušalec.

Šele poglobljeno razumevanje in branje teksta nam omogoča, da prepoznamo način, po katerem so spol, seksualnost, razred, rasa idr. vpisani – inkorporirani v naša telesa in kako so reprezentirani.

Osrednja metoda raziskovanja, tekstualna analiza, bo tako v pomoč pri obravnavanju in pridobivanju informacij o tem, kako v naši, zahodni kulturi beremo in interpretiramo ženske športnice in ženskost, aplicirano na primer Tine Maze.

2.2 Diskurz in analiza diskurza

Način, na katerega je določen tekst, pojav ali določeno družbeno vprašanje razloženo, je diskurz. V najširšem smislu je diskurz povezan s potekom jezika med govorce, v nekoliko ožjem smislu pa diskurz pomeni naravo pomena in produkcijo znanja ali védenja, ustvarjenega in konstruiranega skozi jezik. Diskurzi so del nas, našega mišljenja in pogleda na svet, na drugi strani pa določajo kakšen pogled na svet in razumevanje je v določeni družbi sprejemljivo, normalno. Diskurzi definirajo, opišejo in izločijo, kaj lahko in česa ne moremo oz. ne smemo reči ali storiti, ter tudi kdo je v poziciji določanja pravil – kdo je na poziciji moči v družbi. Naloga diskurzov je, da razlagajo in utemeljujejo družbene prakse ter da svojo lastno perspektivo ustvarijo kot naravno, neodtujljivo in univerzalno (Barker 2009, 90–95; Cranny-Francis in drugi 2003, 93–94). Resničnost reprezentirajo na družbeno in kulturno specifične načine. Jezik ali katerikoli drug sistem reprezentacije v nobenem primeru ne more opisati »prave« resničnosti, saj »med kulturo in naturo v tem smislu zeva nepremostljiv prepad/.../temveč jo praviloma predstavljajo na način, ki privilegira (naturalizira, legitimira itd.) neko zelo konkretno, nikakor ne naravno ali edino možno podobo sveta v danem zgodovinskem trenutku« (Stanković 2010, 181).

Vezovnikova (po Trofingu; 2008, 87) v obravnavi kritične diskurzivne analize predstavi tri pojmovanja – tri generacije diskurza, pri čemer je diskurz vsakič opredeljen širše. Za prvo generacijo diskurz predstavlja jezikovni pomen, ki ga nosi tekst v najožjem pomenu (pisano ali govorjeno besedilo), medtem ko se druga generacija opira na Foucaultovo (2004) razumevanje konceptov diskurza, moči, oblasti in diskurzivnih praks. Tretja generacija pojmovanja diskurza je najširša in diskurz zajema celostno – objekt ne obstaja zunaj diskurza, zunaj konstrukta. Tako razumevanje diskurza je značilno za post-strukturalistične teoretike, kot so na primer Derrida, Barthes, Kristeva. Kljub rahlemu razlikovanju med razumevanjem diskurza, pa je vsem trem generacijam skupno, da so jezik, tekst in družba strukturirana iz številnih »sistemov oz. diskurzov, pri čemer je spreminjanje pomena odvisno od diskurza« (Vezovnik 2008, 84). Diskurze bomo obravnavali v kontekstu, kot so si ga zastavili poststrukturalisti, s tem ko je Barthes razširil in poglobil de Saussurovo razumevanje jezika, kjer je njegovim idejam dodal še koncept razumevanja sveta, ki se kreira preko jezika – konstrukcija vedenja in razumevanja realnosti preko jezika. Ne gre za zanikanje obstoja objektivne resničnosti, temveč za razumevanje oziroma zavedanje, da sta narava in družba vedno predstavljeni skozi različne diskurze, ki resničnost oblikujejo v smiselno celoto.

Diskurz utelešenje (inkorporacija), in konstrukcija diskurza so termini, ki so neposredno povezani z deli Michela Foucaulta (Foucault 2010; Stanković 2010; Cregan 2012), ki se je ukvarjal predvsem z vprašanjem, kako jezik v družbi uporabljamo za produkcijo znanja in moči.

Diskurz v kontekstu moški – ženske oziroma moškost – ženskost je pogosto vpet v biološko retoriko o naravnosti določenega pojava, vedenja, razlike, odnosa. Konstruktivistični pristop k preučevanju spolnih razlik preučuje spol predvsem kot družbeni konstrukt in ne golo anatomsko razlikovanje. Tovrsten pristop k analizi ne zanika določenih bioloških razlik med moškimi in ženskami, temveč razstira vprašanja kompleksnih razumevanj spola in spolne identitete. Prav biološki imperativ pa diskurzu moškost – ženskost daje moč in učinkovitost. Identiteta moškega in ženske je torej »diskurzivni konstrukt« (Stanković 2010, 180), zato je preučevanje manifestacije teh diskurzov ključno za njihovo razumevanje.

2.3 Tina Maze kot tekst

Kot kulturni tekst bomo v drugem, empiričnem delu naloge obravnavali smučarko Tino Maze, saj sta ona kot oseba in njeno ime kot tekst v ožjem pomenu, nosilca mnogih interpretacij, oblikovanja pomenov in označevanja. Današnje diskurzivno konstruiranje resničnosti v veliki

meri poteka »v tekstih sodobne popularne kulture kot zelo specifične reprezentacije sveta, identitet itd./...in/avtorji te tekste izpostavljajo kritičnemu pregledu in poskušajo v njih razbrati bodisi momente problematičnega legitimiranja obstoječih razmerij moči bodisi (emancipacijske) momente njihovega problematiziranja (Stanković 2010, 181). Tina Maze je del popularne kulture in predstavlja pomemben tekst v slovenski družbi, kar med drugim potrjujejo številne objave v medijih, med drugim pa tudi dejstvo, da je bila od leta 2011 do 2016, vsako leto razglašena za najboljšo športno blagovno znamko Slovenije (Sporto 2016), kar že samo po sebi lahko predstavlja polje za poglobljeno tekstualno analizo. Kot vidna in zelo medijsko izpostavljena osebnost, je vpletena v številne interpretacije in diskurze o ženskosti, ženski naravi in ženskem telesu.

Telo je, seveda, eden izmed tekstov, ki so najbolj podvrženi pripisovanju različnih pomenov. Že Foucault se je ukvarjal z discipliniranimi telesi, ki imajo vpisana pravila družbe, v katero so socializirana. Zanj je telo pasivni prejemnik vseh družbenih in kulturnih vplivov in pritiskov, s čimer predstavlja pomemben diskurz v družbi. Zanimalo ga je, kako sta moč in interpretacija resničnosti inkorporirana ter kako se odražata na telesih (Foucault 2010, Cregan 2012). Stuart Hall, kulturolog in lingvist gre dlje, saj nekoliko problematizira Foucaultovo pasivno telo in išče načine, s katerimi se posamezniki oblikujejo v odnosu do kulturnih norm in zahtev v družbi (Cranny-Francis in drugi 2003, 91).

V športu telo predstavlja center, središče akcije. Športno telo se idealiziranim podobam zagotovo močno približa – športniki so večinoma mladi, na vrhuncu moči, premikajo meje fizičnih naporov in so neočljivo vpeti v potrošniško, vizualno orientirano družbo. Je torej pomemben nosilec ideologij, saj simbolizira ideologijo razlikovanja med spoloma – žensko telo je povezano z naravo, medtem ko je moško telo povezano s kulturo, z družbenim. V športu telo predstavlja enega izmed temeljnih gradnikov relacij med moškimi in ženskami, simbolizira moč proti nemoči in agresijo proti mirnosti.

Družba v kontekstu odnosov med spoloma v športu, le tema pripisuje različne karakteristike ženskosti in moškosti, preko katerih se gradi identiteta ženske in moškega.

Da tudi Tina Maze predstavlja polje za vznik in pojav različnih diskurzov, bomo predstavili v nadaljevanju. Na tem mestu je pomembno prepoznavati diskurze, ki jih Tina Maze kot tekst predstavlja in sproža ter zaznati pozicijo bralca ali gledalca pri utemeljevanju teh diskurzov. »Kajti šele jezikovna oz. tekstovna analiza pokaže, ali se diskurzi, kljub antagonizmu ali dislokaciji strukture, sploh spremenijo ali pa ostanejo fiksni in stalni ter se vedno znova

reartikulirajo v različnih družbenih okoliščinah« (Vezovnik 2008, 93). S to popotnico bomo tako najprej pregledali in predstavili najpomembnejše koncepte, ki bodo na koncu pomagali pri razstiranju diskurzov in družbenih konstrukcij športnice Tine Maze.

2.4 Izbira enot za analizo

Izbor enot člankov, intervjujev, zapisov za analizo konstrukcije ženskosti pri Tini Maze je – zaradi velike medijske izpostavljenosti in pokritosti v precejšnjem delu njene kariere – predstavljal poseben izziv.

Večji del poročanj o Tini Maze, o njenih odnosih z ekipo, o njeni »ženski naravi«, se je pojavljal ob in po njeni najuspešnejši tekmovalni sezoni v letih 2012 in 2013. Televizija Slovenija ima zakupljene pravice za prenose alpskega smučanja, zato je tudi pokritost alpskega smučanja med medijskimi vsebinami v primerjavi z drugimi spletnimi in časopisnimi portali večja. Višje je tudi število komentarjev člankov, ki jih prispevajo anonimni registrirani komentatorji na spletnih straneh. Za analizo sem zato izbrala članke in prispevke, ki so bili objavljeni na RTVSLO.SI po letu 2012.

Število (poglobljenih) intervjujev s Tino Maze je predvsem naraslo po marcu 2015, ko je oznanila leto dni premora, ter ob koncu leta 2016 in v začetku 2017, ko je zaključila tekmovalno smučarsko kariero. V tem obdobju je bilo več (poglobljenih) intervjujev objavljenih na portalih Siol.net in Ekipa24.si² ter v časopisu Delo.

Med analiziranimi članki, prispevki in intervjuji so me v analizi zanimali zgolj tisti primeri, v katerih se kakorkoli pojavlja diskurzi ženskosti, ženske identitete, moškosti ali razmerij med moškimi in ženskami. Preostali članki, ki eksplicitno niso predstavljeni, so povečini vsebovali podatke o rezultatih tekem in treningov, tisti ob zaključevanju kariere (december 2016 do januar 2017) pa so vsebovali polemike o finančnih sredstvih in plačilu poslovilne tekme Tine Maze (glej npr. RTVSLO 2016c). Slednji za v nadaljevanju zastavljena analizo ženskosti v športu na primeru Tine Maze niso bili relevantni.

Na koncu je pomembno vlogo pri izbiri tekstov odigrala tudi novo objavljena (avto)biografija Tine Maze (2017), kjer so izpostavljena intimna doživljanja športa, tekmovanja ter na koncu tudi ženske identitete in vloge ženskosti v športu.

² Izkazalo se je, da časopis Ekipa oz. spletni portal Ekipa24.si večinoma vsebuje senzacionalistične naslove, kar je sicer subjektivna presoja. Pri tem je konkretna vsebina, poleg poročil s tekmovalnj, zapostavljena in kot taka za analizo ni bila relevantna.

3 GLAVNE TEORETSKE OSNOVE PREUČEVANJA ŽENSKOSTI V ŠPORTU

Na raziskovanje vloge žensk in konstruiranje ženskosti v športu so vplivale različne sociološke in kulturološke teorije. Ena izmed glavnih teorij je feministična teorija, ki s prepletanjem številnih konceptov in pristopov v svoji osnovni funkciji analitično preučuje koncepta družbenega in biološkega spola kot pomembnih kategorij v družbi. Izhodišče feminističnih teorij v športu je »teza, da je ženski spol v športu izrazito diskriminiran, zato je analiza spolnih vlog v družbenem okolju, natančneje v instituciji športa ključna« (Šaver 2009, 49). Razvoj feminističnih študij v športu je potekal skupaj z razvojem številnih feminističnih pristopov, ki so postopoma presegli začetno središčno analizo neenakosti med spoloma v športu, vzpostavljeno v 18. in 19. stoletju.

Feministične teorije so ponudile polje kritične obravnave spola v širšem polju družbe in znotraj kompleksnejših kategorij. Simone de Beauvoir je v času, ko so se ženske šele začele vključevati v javno sfero športa, prepoznala pomembnost njihove participacije v svojem najbolj znanem delu *Drugi spol* (De Beauvoir 2000), s čimer je postavila temelje preučevanju družbenih dimenzij vključevanja žensk v šport. Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je fokus z ženske športnice premaknil h konceptu družbenega spola in h kritiki športa. Eno izmed temeljnih del je monografija M. Ann Hall *Sport and gender: a feminist perspective on the sociology of sport*, ki je de-stabilizirala uveljavljene koncepte spola in spolnih vlog v športu. Bila je ena izmed prvih raziskovalcev športa, ki je v svoja dela vpeljala teorije Judith Butler o ženskih telesih in družbenem spolu ter s tem v raziskovanje vključila vprašanje ženskega športnega telesa (Bandy 2005, 251–253).

V zadnjih dveh desetletjih se je interes raziskovalcev športa ponovno preusmeril, saj glavni fokus ni več spol kot posebna kategorija temveč spol kot dinamični proces. V ospredje je prišel interdisciplinarni pristop, ki je združeval feministične, marksistične pristope, teorije in kulturne študije³. V središče se je začelo postavljati družbeno marginalizirane skupine, poudarek pa ni bil vedno nujno na preučevanju kategorije žensk in ženskosti, temveč tudi moških in moškosti, kar je predvsem razvidno v študijah športa in njegovega vpliva v družbi.

³ Glej npr. Šaver (2009), *Kalejdoskop športa* – kjer analizira dela Susan Birell in M. Ann Hall, še dveh vplivnih feminističnih avtoric o ženskah v športu; glej tudi Hall, M. Ann: *Feminist activism and sport: A comparative study of women's sport advocacy organizations* v The Sport Studies Reader (2007, ur. Alan Tomlinson).

Ena izmed najbolj prodornih avtoric, ki ženske v športu v kulturnih študijah zaobjame najbolj celostno, je Jennifer Hargreaves z delom *Sporting females: critical issues in the history and sociology of women's sports* iz leta 1994. Poleg vloge žensk v družbi in športu, velik del pozornosti nameni odnosom med moškimi in ženskami, ki se manifestirajo in reproducirajo skozi institucijo športa. V delu predstavi zgodovino razvoja ženskega športa od 19. stoletja do sedanjosti. Z močno oporo v Foucaultovem pojmovanju moči in Gramscijevi teoriji hegemonije Hargreavsova (1994, 2–3) problematiko moške moči prepozna kot fundamentalno, pri čemer pa poudari, da sistem moške dominacije nad ženskami v športu ni enostaven in enoznačen. Prepoznala je, da je šport ena izmed pomembnih manifestacij družbe, ki učinkovito reproducira ideologijo. Njen metodološki pristop k raziskovanju je prav tako kompleksen, saj gre za interdisciplinarno preučevanje športa z vidika kulturnih študij, feminizma, marksizma in post-strukturalizma. Bandyjeva (2005, 253) ga prepozna kot unikatnega v polju celostnega preučevanja institucije športa, saj je kombinacija raziskovanja zgodovine in arhivov, preučevanja medijskih objav, analize podatkov in terenskega dela.

Druga pomembna avtorica pri preučevanju ženskosti in vloge spola v instituciji športa je Susan K. Cahn z delom *Coming on strong: gender and sexuality in twentieth century women's sport* (Cahn 1994), kjer skozi kritično analizo športa predstavi primere ženskih (ameriških) športnic, ki so pretresle ustaljene družbene spolne norme in so pred izziv postavile moško dominacijo v športu (npr. Martina Navratilova).

Šaver (2009) šport vidi kot polje, kjer so ideološke artikulacije najbolj spregledane in trdi, da ga lahko z vidika »feministične teorije in študije spolov beremo kot maskulinarno ideologijo kot prevladujočo kategorijo, skozi katero dominantni sloji/.../reproducirajo svoje materialne, vrednotne politične ipd. privilegije« (Šaver 2009, 54). Reproduciranje in re-konstruiranje te t. i. maskularne ideologije je vidno predvsem skozi medije, skozi medijsko poročanje in posvečanje pozornosti določenim (moškim) športom. Zato pri obravnavi konstruiranja ženskosti ne moremo gledati zgolj z enega vidika, temveč moramo vedno obravnavati relacije, odnose, ki pa se največkrat reproducirajo prav preko medijev, zapisov in narišev v medijih.

Z izzivi raziskovanja ženskosti v športu, družbenih razmerij in razmerij moči, je prišlo tudi do zahtev po raziskovanju moškosti in moške dominacije v športu. Tu je vplivno vlogo odigral Michael Messner z delom *Sport, men, and the gender order : critical feminist perspectives* (1990), ki mu je kasneje sledilo še delo *Power at play: sports and the problem of masculinity*

(2003). V obeh delih raziskuje konstrukcijo moškosti prek športa in šport kot institucijo, ki predstavlja temelj za gradnjo spolnih identitet.

V poznejšem obdobju so bile feministične športne študije močno pod vplivom postmodernizma, ki je s svojim pristopom skušal dekonstruirati (napačne) modernistične predstave o svetu (Šaver 2009, 55). Polje moči in dominanc je močno prodrlo v raziskovanje žensk in ženskosti v športu, osrednja točka zanimanja pa je bilo (športno) telo. Foucaultove ideje o družbenem nadzoru in disciplini so spodbudile feministične in post-strukturalistične študije športa k obravnavi telesa športnikov in športnic, kot enega izmed pomembnejših ideoloških in diskurzivnih polj v športu.

V slovenskem prostoru je v preučevanju žensk v športu največji vtis pustila Mojca Doupona Topič z delom *Ženske in šport* (2004). Kljub temu da je Slovenija še vedno precej podhranjena z znanstveno literaturo o športu, pa obstaja nekaj prodornih študij – poleg Doupona Topičeve⁴, je kulturne in sociološke študije športa zaznamovalo delo Boštjana Šavra, ki je zasnoval podroben pregled teorij športa, pronicljiv pa je tudi Gregor Starc z obravnavo vloge teles v delu *Discipliniranje teles v športu* (2003).

V prvem delu bomo pregledali osnovne koncepte ženskosti, spola in telesa, v drugem osnovne koncepte institucije športa, ki jih bomo v tretjem delu povezali ter jih nato aplicirali na konkretne primere diskurza ženskosti v kontekstu Tine Maze.

3.1 Ženskost

»Ženskost je entiteta, ki jo je treba misliti v razliki, opoziciji, nasprotju z moškostjo« (Bahovec v DeBeauvoir 2000, 597).

Ženskost ni enoznačna kategorija. Številni pomeni ženskosti lahko soobstajajo v istem trenutku in različnim ljudem predstavljajo različne vrednote, smisle ali pomene. Moškost in ženskost nista univerzalna, temveč sta konstruirana skozi fluidna oblikovanja pomenov in vedenj (Carty 2005, 136). Kultura ženskosti je tako utemeljena na družbenih konstrukcijah žensk, njihovih vlog in njihovega vedenja.

Joan Riviere je že leta 1929 v spisu *Womanliness as Masquerade* zapisala (v Cranny-Francis in drugi 2003, 168), da je ženskost krinka, maškarada pred domnevni naravni moškosti in

⁴ Skupaj s Krešimirjem Petrovićem sta avtorja pregleda teorij športa v delu *Šport in družba: sociološki vidiki* (2000).

ženskosti. Do določene mere namreč oba spola prevzameta in odigrata vlogo, ki prikrije razdvojenost spolne identitete. Esej se je nanašal predvsem na intelektualne ženske v tistem času, ki so bile prepoznane kot bolj moške. Te naj bi v boju za večjo enakopravnost z moškimi prevzele moško vlogo, vendar pa so se v strahu pred »kaznijo« sprejema moškosti, v javnosti toliko bolj izkazovale kot ženske. Še izraziteje so poudarjale svojo ženskost. Vzporednice s tem primerom lahko povlečemo tudi v športu, kar bomo videli v nadaljevanju (med drugimi primer Serene in Venus Williams).

Na konstrukcijo ženskosti v družbi ne moremo gledati ločeno od drugega pola v klasičnem, konservativnem, binarnem razumevanju sveta – od moškosti. Družbena konstrukcija ženskosti namreč deluje predvsem na relaciji do moškosti, kjer je ženska identiteta oblikovana v odnosu do moškega, družbeni spol pa v razmerju do biološkega spola. Zato v tem začetnem delu predstavljamo temeljne koncepte, na katerih se konstrukcija ženskosti gradi – kompleksnost spola in (z njim neločljivo povezanega) telesa.

3.1.1 Ženska – ženskost – družbeni spol

»Izid je tak, da je 'družbeni spol' nemogoče ločiti od političnih in kulturnih presekov, v katerih je neizogibno proizveden in ohranjen« (Butler 2001, 15).

Spol – družbeni spol (*gender*) je vedno definiran v odnosu do biološkega spola (*sex*) kot kulturna in družbena konstrukcija (biološkega) spola. Kot sociološka, antropološka ali kulturološka kategorija spol ni zgolj oznaka nekoga kot moškega ali ženske, temveč predstavlja polje pomenov, s katerimi je (biološki) spol določen v različnih kulturah in družbah. Spol v »naši« zahodni družbi prevzame te pomene ter jih organizira, »popredalčka« v moškost in ženskost, ki ju nato poveže z moškim in ženskim telesom (Cranny-Francis in drugi 2003, 3). Ta telesa potem ustvarjajo in reproducirajo pomene: žensko telo proizvaja žensko vedenje – žensko, ženstveno, feminilno identiteto, medtem ko, analogno, moško telo proizvaja moško vedenje.

Družbeni spol v relaciji do biološkega spola je klasično obravnavan v feminističnih analizah spola in družbenih odnosov. Tudi znotraj teh študij pa poimenovanja razlikovanj družbenega in biološkega spola variirajo: od tega, da sta popolnoma ločeni kategoriji, do tega, da se močno prepletata in prekrivata. Pomen biološkega spola z zadnjega vidika je namreč neodtujljivo povezan in oblikovan z našim družbenim in kulturnim razumevanjem spola.

Judith Butler je v svojem delu *Težave s spolom* (2001) ponovno pretresala konstrukcijo (feminističnega) subjekta ženske. Pokazala je, da konstrukcija kategorije ženske ni stabilna, temveč je v prepletanju s konstrukcijami družbenega spola in razmerij moči v družbi fluidna kategorija. Po njenem družbeni spol ne predstavlja zgolj vpisa kulturnih kodov na že prej dani biološki spol, temveč družbeni spol vključuje še družbeni aparat, s katerim se proizvaja in vzpostavlja konstrukt spola (Butler 2001, 18–19). Kljub temu pa družba še vedno utemeljuje binarnost: biološko – družbeno, moški – ženska, moškost – ženskost. To binarno razumevanje in obravnavanje odnosov v družbi, bo temelj nadaljnje obravnave konstrukcij ženskosti in moškosti, njihovih teles in njihove prepletenosti z institucijo športa.

Radikalni teoretiki, med njih do neke mere lahko vključimo tudi Butlerjevo, trdijo, da biološkega spola ni, da ne obstaja zunaj družbenega spola – človek po teh teorijah namreč ne more obstajati, brez da bi mu bil dodeljen družbeni spol (Butler, 2001; Cranny-Francis in drugi 2003, 7–9). Če radikalni konstruktivizem spol vidi kot izključno družbeni konstrukt, pa so novejši teoretiki kljub temu pokazali, da biološke razlike med moškimi in ženskami (npr. razlike med moškimi in ženskimi možgani) obstajajo ne glede na družbeni kontekst (Stanković 2010, 172).

Družbeni konstrukti, ki so podkrepljeni z dokazi o svoji biološkosti, kot to velja v primeru spola (v primeru moškosti in ženskosti), so popoln primer ideologij v Althusserjevem smislu (2005): moškost in ženskost v družbi delujeta na način, da sta predstavljeni kot naravni⁵. Cranny-Francisova (2003, 67) navede primer, ki ga je izpostavila feministična filmska kritičarka Teresa de Lauretis, ki se je v svoji teoriji o »tehnologiji spola« močno opirala na Althusserja, delno tudi na Foucaulta, in je konstrukcijo spola razdelila na štiri točke:

- Spol je reprezentacija, je semiotika;
- Deluje skozi diskurze, podobe in znake, ki delujejo le v medsebojnih razmerjih;
- Družbeni spol ni nekaj, kar v telesu je, temveč je (po Foucaultu) niz pomenov teles, vedenj in družbenih odnosov;
- Vpet je v kompleksno politično tehnologijo.

⁵ Ta »naravnost«, biološkost je v telesa inkorporirana že zelo zgodaj, celo pred rojstvom otroka. Nosečnicam se pogosto pove, da na primer nosijo dečka in vsaka brca ali premik je nato potrditev te trditve. Dojenčkom se nato pripišejo vedenja, za katera so nato nagrajeni ali grajani (Cranny-Francis in drugi 2003, 49). Če je deček agresiven, to navadno pomeni zgolj potrditev »fantovskosti«, moškosti, medtem ko pri deklicah agresivnost predstavlja deviantno vedenje.

Konstrukcija spola tako predstavlja pomene, podobe in družbene kode, ki so reproducirani skozi t. i. ideološke aparate države – medije, šolske sisteme, družine in tudi šport, ki je danes pomembna družbena institucija.

Kljub temu da sta moškost in ženskost družbeni kategoriji oziroma družbena konstrukta, sta torej konstantno podvrženi utemeljevanju skozi biološko determiniranost. Moški naj bi imeli v svojem telesu zasnove agresivnosti in tekmovalnosti, zaradi česar naj bi bili na primer veliko boljši v športu. Ob tem naj bi ženske posedovale znatno manj teh zasnov, česar naj se ne bi dalo spremeniti in kar naj jim ne bi omogočalo tako dobrih športnih rezultatov. Določene biološke zasnove za razlikovanje med moškim in žensko seveda so in jih priznavajo tudi (manj radikalni) teoretiki, vendar sta agresija in tekmovalnost veliko verjetneje posledica družbene in kulturne socializacije. V tem kontekstu Barker (2005, 114; Stanković 2010, 172–173) opozarja, da radikalnega pristopa k obravnavanju razlik med moškimi in ženskami, ni potrebno popolnoma zaostrovati, saj naj bi bilo dovolj maneverskega prostora tudi znotraj že prepoznanih bioloških predispozicij, pri čemer so bolj kot biološke razlike, ključne družbene interpretacije le-teh.

Moškost in ženskost sta posledica prevzetja kulturnih norm in kodeksov v družbi, preko katerih otroci v zgodnji fazi razvoja prevzamejo spolno identiteto. Razlikovanje med spoloma »je vedno že tu, v samem prehodu iz narave v kulturo. Je temeljno dejstvo, ki ga ni mogoče utemeljiti, strukturno jedro, ki ga ni mogoče zgodovinsko pojasniti. Kot struktura je brez izvora: ko enkrat obstaja, ji ne moremo določiti geneze, najti izvora, priti do dna« (Bahovec v DeBeauvoir 2000, 603). Ker se razlike med spoloma manifestirajo v tako zgodnji fazi človeškega razvoja, se še močneje predstavljajo kot naravne ali biološke. Mnogi vplivni avtorji so biološkosti spolov močno nasprotovali, saj so biološke razlage razlik uporabljene zgolj za utemeljevanje in legitimiranje razlikovanja ter različne obravnave moških in žensk. Ideologija biološkosti ali biološke determiniranosti ženske postavlja v pasiven in pokoren položaj, ki jim narekuje videz, oblačila, stil in njihovo seksualnost. To vpliva, ne samo na njihovo delo in karierne možnosti, temveč tudi na izrabo, izkoristek njihovega prostega časa ter na domače družinsko življenje. Prav zato je pomembno razumeti družbeno konstrukcijo spola, kjer sta moška in ženska identiteta zgodovinsko, kulturno, družbeno in ekonomsko utemeljena.

3.1.2 Telo

»Telo je tako materialna entiteta kot niz kulturoloških znakov, ki kategorizirajo, urijo in kultivirajo ljudi« (Barker 2005, 121).

Telo je v kulturnih študijah eno izmed najbolj zanimivih polj preučevanja, saj predstavlja najvidnejšo točko družbenega in kulturnega konstruktivizma. Za Foucaulta (2004) je bilo telo pasivni medij, ki se mu pripisujejo različni družbeni in kulturni pomeni. Pasivno telo je odraz vpisane socializacije v določeni družbi. S tem je bilo vedno hkrati tudi politično telo, podvrženo družbenim pravilom in discipliniranju, saj je bilo »discipliniranje subjektov eden izmed načinov za transformacijo posameznikov« (Šaver 2004, 298) v poslušne, trenirane ne-deviantne subjekte.

Za Butlerjevo (2001, 21) je že samo telo konstrukcija, saj ne more obstajati brez zaznamovanosti z družbenim spolom. Telo tako presega pasivnost, saj aktivno ustvarja in gradi (spolne) identitete. V svoji naravi je telo spolno telo, vendar je hkrati nosilec mnogih pomenov in ideologij. Simbolizira kulturne ideologije o spolnih razlikah: žensko telo je povezano z naravo zaradi njegove reproduktivne funkcije in na njem se gradi identiteta ženske, moško telo pa simbolizira kulturo, tj. gospodarja narave, ki je gradnik identitete moškega.

Sporazumno sodelovanje v tem diskurzu razlik je nujno za ohranjanje obstoječih razmerij družbenih odnosov – ženske morajo izgledati dobro, če želijo biti del družbe heteroseksualnih moških in žensk. Dominantni hetero-normativ namreč pričakuje, da bodo moški z reprezentacijo moških teles izražali moškost in da bodo ženska (biološka) telesa izražala ženskost. Družbena razmerja se skozi telesa reproducirajo in materializirajo.

V zahodni potrošniški kulturi telo dojemamo skozi vizualne podobe. Telo moramo (tako kot stroj) vzdrževati in redno »servisirati« (pregledovati), da se čim bolj približa idealiziranim podobam mladosti, moči, zdravja, telesne pripravljenosti in lepote (Featherstone 1991, 177). Močno je povezano z dominantnimi medicinskimi diskurzi telesa, ki temeljijo na biološkosti. Tovrstnemu razumevanju telesa (skozi medicinski ali biološki diskurz), je podvrženo celotno zahodno obravnavanje in reprezentiranje telesa. Idealna telesa so zdrava, estetska in definirana, kakršnekoli deviacije od idealnosti ali »normalnosti« so nezaželene.

Razlike v telesnosti med spoloma so še vedno velike in globoko zasidrane v družbi, največjo »težo« pa jim daje institucionaliziranost teh razlik. Institucionalizirana spolna segregacija je

verjetno najbolj vidna prav v športu, kjer ima sicer videz naravnega družbenega reda, pa vendar je šport kot družbena institucija prepreden z različnimi kulturnimi simboli in kodi. V športu je telo v središču vsake športne akcije, zato odličen način za prikazovanje »naravnosti« in biološkosti spolnih razlik, omogoča ravno šport.

3.2 Šport

Definicija športa ni enoznačna. Šport je lahko definiran kot igra, tekmovanje ali aktivnost v prostem času. Kot ugotavlja M. Ann Hall (2002, 6), znotraj posamezne kulture in med različnimi kulturami obstaja različno pojmovanje in razumevanje športa, saj nastaja v različnih družbenih okoljih, vanj pa so vpleteni posamezniki z različnimi socialnimi ozadji in motivi. Glede na institucionaliziranost in pojavnost v vsakodnevno prisotnih praksah, je v naši družbi najbolj smiselno o športu govoriti kot o profesionalnem vrhunskem športu na eni in rekreativnem na drugi strani. Oba seveda zajemata še številne kategorije (mladinski, olimpijski, šolski).

Šport naj bi izhajal iz aktivnosti, ki so bile nujne za preživetje – npr. sposobnost teka, plezanja, jahanja – aktivnosti, ki naj bi pripomogle k preživetju skupine, pri pripravi na boj in na lovljenje hrane. Stari Grki so (moško) telo in telesno aktivnost postavljali v središče zanimanja in izobraževanja. Zanje je bil šport del procesa civiliziranja družbe in sposobnosti, ki so jih ljudje pridobili s telesno aktivnostjo, treningom naj bi jih ločile od »barbarskih« ljudstev. Šport je bil skozi celotno zgodovino neposredno povezan z militantnimi nastopi, vajami in je tako imel močne politične konotacije. Modernemu športu so bile tovrstne »praktične« funkcije odvzete, vendar so jih zato nadomestile druge. Dunning (v Elias in Dunning 2007, 33–35) razlog za odvzete omenjenih praktičnih funkcij športu, vidi v sistemskem poskusu prikritja in preusmeritve agresije v borilni, še posebej pa v celotni tekmovalni šport.

Šport je bil vedno neposredno povezan z različnimi družbenimi kategorijami in je močno prepojen z vprašanjem spola (povezan je z vprašanji feminizma, binarnosti družbenega/biološkega spola, seksualnosti) ter je močno polje za označevanje in izločanje »drugih«. V zahodni družbi je šport sredstvo za vznik številnih diskurzov o telesu, zdravju in seksualnosti.

V kontekstu razumevanja pomena športa tako v konstrukciji spola, reprezentaciji ženskosti, moškosti, športnih teles, kot v širšem kontekstu družbenega pomena, je verjetno ena izmed

celostnejših definicij, da je šport aktivnost, ki vključuje določene telesne spretnosti in veščine ter ima vnaprej dogovorjen okvir pravil, znotraj katerih je ta telesna aktivnost igralcev (športnikov) regulirana (Cregan 2012, 72). Skoraj vedno vsebuje družbeno-politično element. Šport na splošno razumemo (ni pa nujno) kot tekmovanje.

3.2.1 Šport kot družbena institucija

Šport nikoli ni bil zgolj izraz človeške biološke potrebe, temveč je vedno bil, in je danes še mnogo bolj, družbena institucija. Antropologi in raziskovalci (glej npr. Caillois, 2006, Huizinga 2007, Guttman 2007 idr.) so šport, natančneje *igro* označili za osnovno in univerzalno človekovo potrebo. Eden izmed prvih avtorjev, ki so se ukvarjali z igro – športom, je bil nizozemski kulturni zgodovinar Johan Huizinga⁶ (deloval je konec 19., začetek 20. stoletja). Igra zanj predstavlja osrednji element kulture, osnovno bistvo, tj. tekmovanje, pa je zanj zgodovinsko in kulturno univerzalno. Pokazal je, da je šport potrebno obravnavati skupaj z družbo in ne ločeno od le-te (Huizinga 2007). Igra naj bi se namreč izvajala prosto, neodvisno od družbenih form in norm ter brez materialne nagrade, kljub temu pa je močno vpeta v posamezno kulturo. Prav značilnosti igre, ki jih pripisujemo tudi športu, pa dokazujejo kontradiktornost le-tega. Šport s svojimi natančnimi pravili, formalnostmi, združbami, klubi, ekipami idr. tako ni del *narave*, temveč je globoko vpet v družbo in družbeno strukturo (Messner 1992; 8, 189).

Eden izmed pomembnih teoretikov, ki je šport zaobjel celostno, je bil John Hargreaves⁷ (1987, 2007). Šport je razumel kot pomembno družbeno strukturo. V središče kritične obravnave športa je postavil koncept moči, v popularnih športih delavskih razredov pa je odkril možnost odpora dominantnim kulturam. Omenjeni pristop tako šport prepozna kot obliko boja preko katerega se postavlja ogledalo družbi in prevladujoči kulturi. Kljub temu da je šport močno podvržen dominantnim družbenim sistemom, mu priznava določeno mero avtonomije v družbi. Tako kot prej omenjeni Huizinga, tudi Hargreaves (2007) osnovno vlogo športa vidi v igri.

⁶ Johan Huizinga je avtor knjige *Homo ludens : a study of the play-element in culture*, s katero je postavil teorijo igre in športa, ki človeka prepozna kot igrajoče se bitje (t. i. homo ludens). Njegovo delo je kasneje (po drugi svetovni vojni) kritično obravnaval in razširil Roger Caillois v delu *Man, play and games* (glej Caillois 2001).

⁷ Poleg Hargreavsa imata podobno velik vpliv v teorijah športa (med drugimi) še Joe Coakley in Eric Dunning. Glej npr. Coakley in Dunning (2000).

Igra je najpomembnejši element športa, čeprav je pomembno vpeta v finančni, organizacijski in kulturni kontekst. Športna igra je še posebej nagnjena k visoki formalizaciji in je navadno urejena s številnimi natančno določenimi kodeksi ali določili. S tem je daleč od spontanosti. Klasična značilnost je usmerjenost k pravilom – je t.i. »rule-oriented«, še dlje, šport ni zgolj nagnjen k pravilom, temveč kot pravi Hargreaves (1987), je s pravili obseden.

Šport vedno predstavlja določeno obliko tekmovanja med udeleženci, ki mora biti čim bolj enakovredno in nevtrarno – tako, da noben izmed udeležencev na začetku nima prednosti. Pravila naj bi bila nevtrarna in zastavljena objektivno. Točno določena in nadzorovana pravila so osnova za vzpostavitev tekmovanja in konstantne negotovosti glede končnega rezultata le tega. Pravila, negotovost in igra zagotavljajo, da je šport stalno vpleten v dramatične popularne predstave – s šovom, komentatorji, navijači idr. se v bistvu postavi na pozicijo gledališča. »Šport je popularni teater« (Hargreaves 2007, 45), saj so gledalci postavljeni na enako mesto kot v gledališču – lahko se poistovetijo z »lik«i, »igralk«i, ki nanje projicirajo svoje misli in čustva.

Pomemben element športa, povezan s teatralnim, dramatičnim elementom je, da imajo športne aktivnosti klasične karakteristike ritualnih praks. Rituali so urejeni s pravili vedenja, obnašanja, simbolov, ki pritegnejo udeležence, da predmetom, mislim, občutkom in čustvom dodelijo poseben simbolni pomen. Ritualni simboli imajo veliko moč pri določanju, kaj je udeležencem pomembno in kako naj se na to odzivajo. Predstavljajo močno kolektivno reprezentacijo družbenega in političnega reda. V udeležencih (in gledalcih) šport spodbuja lojalnost in integriteto ter se predstavlja kot avtoritativen glavni način pogleda na moč in družbo. Simbolika je v športu izjemno bogata in nedvomno poseduje moč predstavljanja zaželenih odnosov znotraj družbe. Šport je to dosegel z izjemno natančno določeno ceremonialnostjo, obredi, paradami, otvoritvami in zaključki, ki se dogajajo že na najnižjih ravneh v družbi (v šolah, v vaseh, na otroških tekmovanjih itd.). Na ta način se skozi šport predstavlja in utrjuje dominantni pogled na razmerja moči v družbi in na obstoječi družbeni red.

V večini kultur je v središču ritualov telo, kar institucija športa dobro potrjuje. V športu ima namreč telo še posebej izrazito vlogo, vlogo prenašalca vrednot, norm in ideologij, s čimer je izjemno dovzetno polje za poustvarjanje razmerij družbenih razmerij, med njimi tako tudi razmerij med spoloma. Nadzor in kontrola videza, ravnanja in upravljanja s telesom je namreč

pomemben vidik vsakega družbenega reda. Če v kateri družbeni strukturi, oziroma če katera družbena struktura poseduje velik nadzor nad telesi, je to zagotovo šport⁸.

Športno telo, ne samo da simbolizira relacije moči, temveč ima še globlji pomen, kjer je moč utelešena (investirana) v telo, posebno preko gimnastičnih vaj, grajenja mišic, nudizma in praks povečevanja lepote telesa, »biti fit« dogem in udeležencev v športu. Telo kot objekt različnih ideologij ni predmet konsenza v družbi, temveč je vpleteno v stalne bitke in borbe za položaj, ki bi omogočal nadzor nad telesi. Ker se »hegemonski diskurzi konstruirajo in uveljavljajo prek telesnih praks« (Starc 2003, 13), je šport zagotovo eden izmed ključnih polj, kjer se boji za nadzor odvijajo in je osrednja arena za preigravanje razmerij moči.

Kot druge družbene institucije, kot so na primer ekonomija, politika in družina, se tudi šport skozi zgodovino razvija, predvsem s pomočjo stalnih bojov za oblast (nad telesi) in moč med različnimi skupinami ljudi (moški–ženske, belci–črnci idr.).

Ukvarjanje s športom je bilo sprva rezervirano za višje razrede v družbi, ko pa se je udejstvovanje na športnem področju razširilo tudi na širšo množico, je športna arena pogosto postala nosilka simbolov in družbenih pomenov. Ko so se v 20. stoletju v ZDA temnopolti začeli pojavljati v profesionalnem športu in ko so začeli premagovati belce, je bila za mnoge zmaga črnca nad belcem simbolni izraz zmage nad rasizmom (Messner 1992, 11). Šport kot družbena institucija, njegova struktura in vrednote so torej vedno oblikovane po merilih vladajočih, v interesu dominantnih skupin v družbi, ki določajo »pravila igre«. Ljudje (gledalci, udeleženci v športu) pa so preko popularnih športov nezavedno naučeni obnašanja, ki je v družbi zaželeno. Adorno (2002) v tem kontekstu trdi, da je šport (tako kot prosti čas⁹) podaljšek dela in ne njegovo nasprotje, pri čemer v družbi ustvarja videz svobode. V tem se morajo ljudje naučiti uživati v porazih in lažnih oblikah občutkov svobode. Šport naj bi tako predstavljal polje, kjer »zatirani slavijo svojo zatiranost« (Adorno 2002, 89) in polje množične kulture, kjer se vedno znova re-konstruirajo razmerja moči v družbi.

⁸ Pomislimo samo na pravila, ki določajo katere snovi so dovoljene in katere so obravnavane kot doping, pa naprej npr. predpisana oblačila, velikost, teža idr. ter celo testiranje spola tekmovalcev (o tem več v nadaljevanju).

⁹ Zanimivo razmišljanje o prostem času in želji po učinkovitem preživljanju le tega poda Norbert Elias skupaj s kolegom Ericom Dunningom v članku *The quest for excitement in leisure* (v *The sport studies reader*, 2007). Prosti čas in z njim šport sta zanj dolgoročen civilizacijski proces, ki delujeta kot protiutež, kot možnost za brisanje družbenih norm in omejitev. Kot ugotovita pa možnosti, ki jih prosti čas ponuja niso izkoriščene za premikanje mej okvirov družbe, temveč je prosti čas (skupaj s športom) postal vpet prav v okove te družbe in kulture.

Moč seveda na tem mestu ne prihaja samo od zgoraj, temveč predstavlja proces, v katerem skupine v podrejenem položaju deloma sprejmejo moč in pravila, po drugi strani pa vedno znova skušajo na novo definirati pomene, vrednote in pomene. Šport tako ni samo družbena institucija preko katere se kreirajo moči v družbi, ampak je ta moč v športu tudi izzvana, razmerja moči so ves čas dinamična (Messner 1992, 13). Institucija športa je v množični kulturi »ustoličena kot realni odsev življenja samega« (Adorno 2002, 90). Messner (1992) izpostavi velikokrat prezrto temo, da je bil boj za oblast, moč in pomen v športu, boj, ki so ga bili izključno moški. A razkorak med moškimi in ženskami je v športu veliko večji, širši ter je veliko globlje in ostreje definiran, kot je razločevanje med moškimi različnih nacionalnosti, in ras.

Sodobni šport je zagotovo ena izmed najbolj »moških« (masculine) družbenih institucij. Ekstremne delitve dela v kapitalizmu so oblikovale tudi spolno delitev v športu. Že od najmlajših otroških športnih organizacij, športne vzgoje v šolah, pa vse do profesionalnih športnikov je šport strogo razdeljen po spolu (Hargreaves 1994, 37). To s seboj pritegne neenakomerno »distribucijo moči, avtoritete, prestiža in sredstev med moškimi in ženskami (prav tako kot tudi med različnimi družbenimi razredi in rasami)« (Messner 2002, 66). Naravnost moške prevlade v športu izhaja predvsem iz zgodovinske »vztrajnosti« moške instance. Če se ne ozremo zgolj na športnike, temveč pogledamo širše, vidimo, da so imeli moški trenerji vedno višje plače od trenerk, poleg tega pa tudi znotraj kategorije moških trenerjev prihaja do razlikovanja. Trener moške ekipe je navadno plačan bolje od trenerja ženske ekipe – v istem športu¹⁰. Te razlike se kažejo že na univerzitetnih polprofesionalnih ravneh, še posebej je to prisotno v ZDA.

Kljub močni zakoreninjenosti pa institucija moškosti v športu ni statična, temveč se stalno utrjuje in poustvarja v vsakodnevnih interakcijah med ljudmi. Te pa ponovno poustvarjajo tudi vzorce dojemanja razmerij moči ter spolne neenakosti v športu. Kaj je ključno pri prepoznavanju pomembnosti institucije športa in velikega vpliva na razmerja med dojetjem (obravnavo) moških in žensk? Najpomembnejša je zagotovo vsakodnevnost športa. Šport kot institucija je zakoreninjen v vse pore življenja in ga družba prepozna kot

¹⁰ Problematiko trenerstva in ženskih trenerk je v Sloveniji raziskovala Mojca Doupona Topič (2004), ki pravi, da glavni izvor razlik v prednosti, ki jo imajo moški v poklicu trenerja, lahko pripišemo stereotipnim gledanjem, ki za vlogo trenerja bolj sprejemajo moškega kot žensko. »Nekatere razlike pa potrjujejo, da ženske same pripomorejo k takšni sliki, saj celo slabše ocenjujejo žensko trenerko kot pa moški. Vsekakor je dejstvo, da imajo ženske težjo pot do uspeha v športu kot pa moški« (2004, 68) Moč tradicije, po njeno, še vedno prevladuje nad znanjem.

svoj naravni del, skupaj s svojimi vzorci, dinamikami in razmerji moči. Dominantni vzorec v športu je heteroseksualni moški (heteroseksualna moškost), ki je centralni, osrednji del institucije športa (Messner 2002, 67). Navkljub temu pa šport ne deluje izven družbe, saj je stalno pod vplivom ostalih družbenih institucij kot so šolski sistemi, množični mediji, gospodarstvo in pravo. Ne obstaja brez vplivov družbenih gibanj; kot je bil v preteklosti feminizem, ki je v relaciji moški – ženska v športu prevprašal številna dogmatična prepričanja, predvsem pa ni in ne more biti ločen od medijev. Ti v današnjem času močno krojijo in konstruirajo dinamiko razmerij med spoloma (prav tam, 70). Še pred reprezentacijo športnic in športnikov v množičnih medijih pa so bili poskusi žensk, da bi vstopile v športno sfero, povečini vrednoteni skozi biološko determinirani diskurz o ženski naravi.

3.3 Ženskost in šport

Skozi celotno 20. stoletje, ko so si ženske utirale pot najprej v šport nasploh, nato pa še v profesionalni šport, so se pojavljali dvomi o dopustnosti vstopa ženske v svet tekmovalnosti, »švica«, prvinskosti, moškosti. Danes so ženske uveljavljene športnice, ukvarjanje s športom je trend in nuja za sodobnega človeka – moškega in žensko, športno telo je še vedno ideal, kljub temu pa se marsikdaj še vedno dvomi o primernosti določenih športov za ženske, o njihovih »preveč moških« telesih, o lepoti športnic in predvsem o njihovi ženskosti. Še vedno je tabu in vredno družbene obsodbe, če ženska atletske kariero in življenjske cilje nadredi klasičnem pojmovanju ženske in ženske lepote v družbi. Za razumevanje temeljev koncepta ženskosti v kontekstu športa je nujno poznavanje kompleksnih odnosov med moškimi in ženskami, ki so se med drugim manifestirali (in se še vedno) tudi skozi šport.

Dunning (2007, 325–328) v tem kontekstu prepozna pet točk – pet glavnih problemov razmerij med spoloma v športu, ki jih je potrebno celostno obravnavati, da dobimo dober pogled v njihova razmerja:

- Pomen športa za moške, ki ostanejo vpeti v tradicionalno moško identiteto in vlogo;
- Relativno opolnomočenje žensk, ki jim je omogočilo, da so začele vstopati v polje, ki je bilo prej rezervirano za moške;
- Spremembe v vrednotah in na ideološki ravni, ki so povzročile drugačno razumevanje ženskosti in tega, kaj je za žensko (in kot žensko) sprejemljivo;
- Odzivi moških, ki se počutijo ogroženi zaradi vstopa žensk na moško področje;
- Viri motivacije, ki so ženske spodbudili k vstopu v sfero športa in reakcije moških (in žensk), ki jim to zavestno in nezavedno onemogočajo.

Cahnova (1994) postreže z mnogimi primeri, ko je bila javnost nenaklonjena do ženske vpletenosti v tekmovalni šport. V svojem delu o ženskem športu v 20. stoletju se sklicuje predvsem na članke, ki so jih objavljali (moški) športni novinarji in komentatorji. Ženske v profesionalnem športu so bile grožnja in »napad« na moško dominantnost. A kljub temu ali jo je športnica, atletinja navdušila, presenetila, odobraval ali prezirala, je družba skoraj obsesivno največ pozornosti namenila »prisotnosti ali odsotnosti ženskosti med atletinjami ter primerjanju sposobnosti moških in žensk v športu« (Cahn 1994, 208). Novinarji, uradne športne ustanove, profesorji, raziskovalci in družbeni kritiki so tako za srž problema vzeli razmerja med spoloma v športu in vprašanje moči, ki iz tega izhaja. V novem tisočletju na tem področju ni bilo vidnejših premikov, saj so pod površjem vsakodnevnih člankov, razprav in komentarjev, enaka vprašanja moči, dominance, podrejenosti in razmerij med moškostjo in ženskostjo, med moškim in ženskim športom.

V začetku razvoja ženskega športa so bile ženske stalno deležne kritik in nasprotovanj moških, ki so le to uporabljali kot sredstvo za vzdrževanje moči in monopola. Ob tem je problematično to, da ženske ob vzpostaviti svojih lastnih športnih institucij in priložnosti, same niso podvomile v dominante institucije moči ali kritično ovrednotile sprejetih družbenih konvencij o standardih in vedenju, ki se je od njih pričakovalo (Hargreaves 1994, 97). Slednje nakazuje, da tudi ženske pogostokrat niso pokazale nobene želje ali zahteve po spremembi v družbenih strukturah, v razumevanju njih in označevanju njihovih teles.

Ko so se ženske začele pojavljati v profesionalnem športu na začetku prejšnjega stoletja, jim je javnost naredila mnoge pridevnike. Koncept moškosti in ženskosti so skušali pripisati uspešnim ženskim atletinjam, za katere se je zdelo, da so njihove sposobnosti zabrisale mejo prav med tema dvema konceptoma. »Moško« naravo uspešnih športnic so skušali združiti z »ženstveno« podobo, ki je bila zaželena v družbi.

Za opis teles športnic, njihovih stilov igre in njihovih osebnosti, so v želji, da bi abnormalnim športnicam pripisali spol, pogosto posegali po pridevnikih »rezerviranih« za moške športnike: velika, čudovita, dobro grajena, jeklene mišice, lepa, kljub širokim mišičastim ramenom (Cahn 1994, 211). Ženska je torej morala imeti »moške« lastnosti, da je lahko zmagovala, da je bila najboljša in vrhunska. Naprej so poleg videza opisovali tudi osebnost ženskih zmagovalk: jeklena volja, naraščajoča samozavest, vikinška moč in odločnost. Bile so označene za ne-ženstvene. Da pa bi v ženskah vseeno našli in potrdili nekaj ženskosti, so dokaze iskali v stereotipnih družbenih vlogah žensk – kuhanje, šivanje, pečenje – kljub

»moškem« videzu, naj bi bila atletinja vendarle ženska, saj rada kuha, in si včasih zašije svojo obleko (Cahn 1994, 215).

Drug vidik športa pa so t. i. ženski športi – športi, kjer je v središču končnega uspeha estetika. Predvsem je to v tistih športih, kjer so nasilje, agresija in izčrpavanje kot dominantno moške pozicije v športu, postavljene v ozadje in minimalno vključene. Na primer sinhrono plavanje in gimnastika (ritnična) sta do danes razumljena kot bolj ženstvena, saj sta se vedno povezovala z lepoto.

Športnice so torej v javnosti pozitivno označene zgolj, če se podredijo družbenim normam in prevzamejo družbeno želene podobe (poimenujejo jih na primer »zlato dekle«, »mati dveh otrok« ipd.). Na drugi strani pa so deležne negativnih oznak, če so v družbi prepoznane kot deviacije ženskosti, če prestopajo meje »sprejemljive ženske podobe. Scratonova (2007, 340) poda sicer nekoliko starejša primera, ki sta vseeno aktualna še danes, in sicer označevanja (med drugim) Martine Navratilove kot »The machine« (kar je tudi danes pogosta pripona dominantnim in uspešnim športnicam – v nadaljevanju bomo obravnavali »Tino–mašino«) ter Jarmile Kratchvilove, češke atletinje, ki so jo pogosto imenovali »The man«. Kljub starejšima primeroma iz 80-ih let se retorika v današnjem času ni spremenila. V drugem delu si bomo, poleg Tine Maze in retorike povezane z njeno ženskostjo, pogledali še nekaj primerov konstrukcije (ne)ženskosti v današnjem športu – primeri atletinje Caster Semenya, nekdanje hrvaške smučarke Janice Kostelić, teniških igralk Venus in Serene Williams ter slovenske atletinje Martine Ratej.

3.3.1 Športno telo

Telo v športu predstavlja temeljni simbol relacij moči med moškimi in ženskami, in vse od 19. stoletja je bilo telo v središču boja za ohranjanje dominantnih podob športa in ženskosti. Sodobni šport je sestavljen iz številnih različnih telesnih praks, ki so vpete v vsakdanje življenje. Družba tako preko kulturno determiniranih praks in ritualov v športu deluje na telesa, na oblikovanja identitet in reproduciranje družbenih norm. Na drugi strani je telo služilo tudi za nasprotovanje in upor proti obstoječi družbeni razporeditvi moči.

Hargreaves (1987 in 2007) v športu obravnava simboliko in ritualnost. Poleg tega pa izpostavi še eno pomembno, celo centralno karakteristiko športa, tj. fizično aktivnost. V središču športnih aktivnosti je vedno telo skupaj z njegovimi atributi, kot so moč, veščina, vzdržljivost, hitrost, milina, stil, oblika, postava, videz itd., ki so stalno ocenjevani, testirani, izzvani in

prikazovani. Ob tem um ni zapostavljen, saj miselna aktivnost ni ločena od fizične – gre za motivacijo, koncentracijo in »modro« presojo, kar so (tudi v medijih) zelo izpostavljeni elementi. Starc dodaja, da se je vrhunski šport »izoblikoval v kulturno prakso discipliniranja teles, prek katere tako nastopajoči posamezniki kot občinstva postajajo del velikega posla, hkrati pa se v tem procesu reproducirajo njihove vsakodnevne družbene vloge« (Starc 2003, 79). Prav zato telo igra ključno vlogo v naši vizualno orientirani družbi in je bistven element športne aktivnosti.

V na vizualnosti zgrajeni zahodni (kapitalistični) kulturi je eden izmed ključnih elementov, okoli katere se vizualnosti in vojerizem gradi, žensko telo. Komercializacija podobe ženskega telesa je neposredno povezana s komercializacijo seksualnosti in šport, ki je prepleten s temi podobami seksualnosti, pomembno odraža videnje ženskih teles v zahodni kulturi.

Telo v športu je postalo kot podoba in polje seksualnih konotacij, vidno predvsem skozi ženski šport. Športi, kjer so poudarjene eleganca, ravnotežje, fleksibilnost, gibčnost (npr. umetnostno drsanje, gimnastika, sinhrono plavanje ipd.), so »feminine-appropriate«, torej primerni za ženske, za ženstvenost, saj ne ogrožajo družbeno sprejetih podob ženskosti. Nasprotno, te podobe ženstvenih športnic potrjujejo razlikovanje ženskosti od podob moškosti v športu. Ti športi so tisti, ki so najbolj izpostavljeni spolni segregaciji in seksualizaciji, saj se športnice prilagodijo sprejetim normam ženskosti in heteroseksualnosti, pri čemer je prva še posebej poudarjena. Pogosto so športnice »ultra-feminilne« – v pozah, gestah, s čutnim, seksi gibanjem, ki so včasih na meji z erotiko (Hargreaves 1994, 159).

Seksi podoba v »pravih« ženskih športih je podkrepljena s športnimi oblačili, ki seksualizirano podobo ženskega telesa podpirajo in utemeljujejo. Nova moda športnih oblačil je imela in še vedno ima, eno izmed ključnih vlog pri vzpostavljanju odnosa do teles športnic, do odnosa do sprejetih standardov ženskosti in populariziranja poudarjene seksualnosti. Športna oblačila imajo dvojno – diametralno nasprotno funkcijo – telesa razkrivajo in jih hkrati zakrivajo ter kot taka prispevajo k poudarjanju erotike, s čimer pa »dobro« sodelujejo s podobami ženskih teles preostalih segmentov (film, moda, oglaševanje idr.) v konstrukciji ženskosti v družbi. Skupek reprezentacij ženskega telesa je del vsakdanjega življenja, vsakdanje prakse, ki kot tak subtilno gradi in reproducira sistem dominantne heteroseksualnosti v družbi.

Seksualizirana podoba ženskih atletskih teles je v medijih (tako v fotografijah kot v naraciji) prevladujoča, zaželena in cenjena. O športnicah s komercialno podobo in pa o tistih, ki kažejo

kakršnekoli deviacije (npr. spolna usmerjenost, nekomercialni videz) se poroča in piše največ ter so najbolj zanimive za medije. Med njimi ima zgolj seksi podoba pozitivno konotacijo in je zaželena (in zahtevana) pri vseh športnicah.

Skozi konstrukcijo podob moških in ženskih teles se razlikovanje med njimi predstavlja kot nekaj naravnega. Telo je označevalec spolne razlike in prav ideologija o spolnih razlikah je »zaščitna znamka« poročanja v športu (medijev v športu). Razlikovanje med moškimi in ženskimi podobami v kontekstu športa je tako močno in tako vseprisotno, da daje videz naravnosti. Prav tu je mogoče dobro videti pomen ideologije in telesa kot prenašalca vrednot.

Nasproti ženskim so tako moška telesa. Ta so v (televizijskem) športu – prav tako kot ženska – postavljena pred gledalce. Namenjena so tako ženskemu kot moškemu pogledu. Na tem mestu lahko povlečemo dobro analogijo z Lauro Mulvey in njeno študijo cinematičnih pogledov in užitka v vojerizmu¹¹. Na nivoju vizualnosti atletska telesa niso zgolj postavljena pred gledalce, temveč so skozi kamero občudovana, večkrat ponovljena in predstavljena od blizu in v počasnih posnetkih (Whannel 1992, 146). Predvsem s tovrstnimi predstavitvami moških teles se utrjuje in stalno rekonstruira družbena ideologija moškosti, kjer moškost pomeni dominanco in moč. Konstrukcija moške podobe moči in lepote igra pomembno vlogo pri razumevanju odnosov med športom in ženskostjo.

Creganova (2012, 173) meni, da pa kljub podrejanju ženskih športnic v moško-dominanti instituciji športa in kljub vpetosti v diskurze lepote in ženskih teles, obstajajo nekateri aspekti ženskega športa, ki so se izkazali za bolj opolnomočene – na primer body-bulidnig. Hargreavsova (1994, 162–163) ob tem tudi ugotavlja, da športnice niso zgolj pasivni subjekti v procesu seksualizacije teles, kljub temu da so ujete v sodobno potrošniško in na videzu zgrajeno kulturo. Svojo seksualnost in svoj videz namreč izkoriščajo za pridobivanje pozornosti, za uspeh, zanimanje medijev in zaslužek. Preko različnih kanalov tako ženske danes aktivno »uporabljajo« in predstavljajo svoje telo.

Telo je bilo skozi zgodovino razvoja športa vedno v središču diskurza o ženskosti in primernosti športa za ženske. Odnosi med spoloma so bili v športu utemeljeni na diskurzu

¹¹ Laura Mulvey je feministična avtorica in filmska teoretičarka, ki se v svojih delih o užitku v pogledih v veliki meri naslanjala na teorije Freuda in Lacana. V eseju *Visual Pleasure and Narrative Cinema* (1989) je obravnavala klasično holivudsko kinematografijo, kjer so gledalci postavljeni v moško pozicijo – ženska je tista, ki je gledana in želena (kot objekt), moški pa je gledalec (subjekt). Podobne analogije je moč povleči s športom, saj se na primer s počasnimi posnetki ustvarja pozicija gledalca, kjer so športniki postavljeni na mesto objekta, tistega, ki je gledan.

naravnosti bioloških razlik, ki jih institucija športa še posebej podpira in jih tudi danes neprestano reproducira.

3.3.2 Odnosi med spoloma v športu

Misel, da je šport pomembna institucija v družbi ter s tem nosilec mnogih pomenov, simbolizma in ideologije, sem orisala na prejšnjih straneh. Ena izmed temeljnih značilnosti športa je spolna segregacija, ki se začne že zelo zgodaj v otroštvu. S stalno reprodukcijo zakoreninjenih kulturnih vzorcev ima šport pomembno ideološko funkcijo v konstrukciji razlik med moškostjo in ženskostjo.

Kot pomemben del družbe se je šport začel uveljavljati v viktorijanski dobi konec 19. in v začetku 20. stoletja, ko je tudi postal vplivno sredstvo v domeni moških. Bil je odgovor na krizo, v kateri so se znašli odnosi med spoloma, ko so ženske začele »pretresati«
obstoječa razmerja moči v družbi, s tem ko so se vedno bolj vključevale v javno kulturno sfero. Lahko bi trdili, da so (bile) tvorbe, strukture in vrednote športa odraz strahov in potreb ogrožene moškosti po ponovni vzpostavitvi »reda«.

Viktorijanska doba v Veliki Britaniji torej predstavlja prelomnico v zgodovini športa. V tem obdobju je prišlo do vzpona modernega športa. V 19. stoletju ni bilo nobenega dvoma, da je šport naravna domena moških in da je bila moškost nujna za uspeh v športu (Hargreaves 1994, 43). Tovrstna ideologija je izvirala že iz v začetku poglavja podane teze o tem, da šport izhaja iz preživetvenih aktivnosti, ki pa naj bi vse bile v domeni moških. Ženske so bile tako iz športa izključene (to se je raztegnilo globoko v 20. stoletje), kar sicer ne pomeni, da je bila rekreacija zanje prepovedana, temveč da je bila zanje strogo omejena. Zaradi svoje mile narave in krhkih teles, so se namreč lahko gibale zgolj v primernih »normalnih«
mejah. Ženske naj namreč ne bi potrebovale potlačitve agresije skozi športno udejstvovanje, saj naj le-te ne bi posedovale, ker so pasivne in šibke – zato je bilo kakršnokoli udejstvovanje s športom za ženske neprimerno (Cregan 2012, 85).

Binarna opozicija med dvema spoloma se je odražala tudi v športu, kjer so bili moški del *kulture, družbe* zunaj doma, medtem ko so bile ženske simbolično postavljene v *naravo*, v dom k njihovim reprodukcijskim nalogam, k vlogi žene in matere.

»Vera«
v prirojene biološke in psihološke razlike med spoloma je utrdila močno in vplivno obliko seksizma na podlagi neproblematičnega zdravorazumskega vedenja. Le to je sistematično podredilo ženske v športu za mnoga leta. V času razvoja modernega športa so

kulturne (kulturološke) razlike med spoloma še toliko bolj poudarjali, utemeljevali pa so jih z različnimi biološkimi razlagami – ženske imajo menstruacijo, so noseče, so v menopavzi, medtem ko moški tega ne doživljajo. Kljub temu da za (zdrave) ženske ta stanja ne predstavljajo ovire pri ukvarjanju s športom, so le-ta predstavljala temelje za izključevanje žensk iz športne sfere v vseh obdobjih njihovega življenja. (Hargreaves 1994, 43). Tovrstna utemeljevanja naravnih razlik so bila osnova za konstrukcijo družbenih idej o spolu in za zagovarjanje obstoječih neenakosti med moškimi in ženskami v športu. Fantje in moški so se v večjem številu ukvarjali s športom in so bili v javni sferi videni – to je bil zadosten dokaz, da je to »naravni« red stvari.

Diskurz krhke ženske narave

V drugi polovici 19. stoletja je prišlo do večjega preobrata k znanosti in opiranj ljudi na znanost. Ženske so takrat postale predmet zanimanja znanstvenih obravnavanj (Hargreaves 1994, 44). Znanost je priskrbelo »objektivne« dokaze, ki so potrdili patriarhalnim odnosom moči oz. moški dominaciji. Ti objektivni dokazi so nadomestili »subjektivne« in nekritične teorije o (ne)vlogi ženske v družbi. Številni vplivni družbeni teoretiki, zdravniki, politiki so za obravnavanje in razumevanje ženske kot pasivne akterke v družbi, žrtve lastne narave (biologije). Zdravniki¹² so na primer »dokazali«, da imajo ženske omejene vire energije, večino katere je namenjene reprodukcijski funkciji, zato naj bi imelo preveč žganske aktivnosti (npr. izobraževanje, branje) lahko usodne fizične posledice (prav tam, 45). Pod vplivom darvinizma so bili vsi ti znanstveni pristopi k obravnavanju ženske (ženskega spola) analogni obravnavanju narave, torej brez kakršne koli postavitve v družbeni kontekst. Koncept »ženske narave« se je tako močno integriral v družbo, v navade in vedenja ljudi, da je postal stvarnost v vsakdanjem življenju. Ženske so sprejele šibko in podrejeno vlogo, kar je družbi ponovno predstavljalo »dokaz« za zdravorazumsko razumevanje in interpretiranje ženske narave.

Ženske so bile povečini umaknjene iz športne sfere, vendar pa so se ob koncu 19. stoletja vpele v diskurz zdravega življenja in začele prepoznavati pomen zdravja. Samo zdrava ženska lahko opravlja svojo reproduktivno funkcijo in neguje druge. Določena mera zmerne, mirne

¹² Ena izmed glavnih zagovornikov ideje, da ženska poseduje točno določeno količino energije za fizično, miselno in družbeno delovanje, sta bila v 19. stoletju ameriški zdravnik dr. Edward Clarke in angleški zdravnik dr. Henry Maudsley. Kasneje se jima je pridružilo še mnogo drugih teoretikov npr. dr. Robert Barnes. Teorijam o fizični omejenosti ženskega telesa je ob koncu 19. stoletja močno nasprotovala dr. Elizabeth Garrett Anderson, vendar so pogledi na omejenost ženske preglasili poskuse dokazovanja nasprotnega in so se močno zasidrali v znanstvenisferi (Hargreaves 1994, 40–46).

športne aktivnosti je bila za ženske sprejemljiva, predvsem če so bili v ozadju medicinski razlogi. Ženske so se udejstvovala t. i. medicinske gimnastike, ki so jo prakticirali zasebni zdravniki v Londonu. Creaganova (2012, 173–174) predstavi različna združenja, ki so iz tega nastala (npr. Ladies Sanitary Association) in ki so skušala promovirati zdravo rekreacijo za delavski razred, čeprav je bilo zastopstvo delavskega razreda v teh združenjih minimalno vse do preloma stoletja. Bistvo vseh aktivnosti v gimnastičnih telovadnicah, maserskih tečajih in na klinikah, ki so se močno širile, je bilo zdravje. Ni namreč šlo za športno vzgojo ali druženje, namen je bil izključno izboljšati zdravje žensk.

Srednji razred se je močno povečeval in število žensk iz srednjega razreda, ki je potrebovalo zaposlitev, je v začetku 20. stoletja naraščalo. S tem (in nato predvsem s prvo svetovno vojno) se je začelo odražati preoblikovanje in re-definiranje njihovih družbenih pozicij ter povečevanje njihove samostojnosti (Hargreaves 1994, 44–55). Tako v delavskem kot v srednjem družbenem razredu pa je bila zaposlitev še vedno sekundarna vloga ženske. Primarno je bila mati, žena, center »družinskosti«, kar se je pomembno (in subtilno) integriralo v dominantna medicinska mnenja o ženskem telesu in njihovih vključitvah v fizično, športno aktivnost. Šport je bil vzpostavljen kot homogen družben svet, z dominantno moško delitvijo dela, ki ženske izključuje. Dejansko šport simbolizira moško strukturo moči nad ženskami. Uveljavil in legitimiziral je hetero-spolno organizacijo seksualnosti. Kot rezultat tega je šport v 20. stoletju odigral ključno vlogo v konstrukciji in stabilizaciji moško-dominantnega sistema odnosov med spoloma (Messner 1992, 16). Izločanje žensk iz sfere športa se je raztegnilo globoko v 20. stoletje in podobne naracije o (ženskem) telesu so prisotne še danes – znotraj vprašanj ali je primerno, da se deklice merijo s fanti v t.i. kontaktnih športih kot so nogomet, košarka ipd.

Ženske, seveda, popolnoma izključene niso bile, vendar pa jim je bil onemogočen dostop do širšega kroga aktivnosti. Poleg tega je bila kakršna koli rekreacija ali ukvarjanje s športom videna kot nasprotje ženskosti in t.i. »*ladylike*« vedenju. Hargreavsova (1994, 52–61) je pri razvoju športa in vključevanju žensk v rekreacijo in športne aktivnosti, prepoznala pomembno vlogo izobraževalnih institucij. Kljub temu da je bila telovadba oz. fizična aktivnost obrobne pomena v izobraževanju, se je z razvojem športnih izobraževalnih programov odprl prostor za večjo participacijo žensk v športu. Večina institucionaliziranih oblik športa za

ženske se je namreč vzpostavilo prav preko izobraževalnih institucij¹³. Zaradi spreminjanja položaja žensk v družbi, se je začel spreminjati tudi odnos do ukvarjanja žensk s športom. S povečevanjem števila različnih športov in priložnosti se je ženskam odprla možnost rekreacije tudi izven okvirov izobraževanja. Dostopnost športa za ženske pa je bila (kakopak) nadaljnjo omejena še s položajem v družbi. Če je bila športna aktivnost že dostopna za žensko, je bila (na prelomu iz 19. v 20. stoletje) dostopna zgolj za ženske srednjega razreda. Povečini pa so bila vrata do športnega udejstvovanja za ženske delavskega razreda največkrat še vedno priprta, saj šole športne vzgoje niso vključevale¹⁴.

Ideje in pomeni, ki so se vzpostavili ob športni vzgoji (v gimnastiki, igrah, plavanju, plesu) in bili posredovani v šolah, so postavili temelje in zasidrali predstavo žensk o svojem telesu. Tekmovalni šport in športni klubi, v katere so se začele vključevati ženske, so tesno povezani prav s širjenjem športne vzgoje preko izobraževalnih institucij (Hargreaves 1994, 87).

Še pred tem je bil šport izključno namenjen višjim družbenim razredom. Ženske so se s športom srečevale predvsem v okviru družabnih priložnosti – npr. lokostrelstvo. Kljub temu pa je bilo »naravno« in splošno sprejeto, da bi kakršnikoli ženski šport ogrozil bistvo ženske, tj. njeno ženskost.

Leta 1908 so na olimpijskih igrah v Londonu sodelovale ženske gimnastične ekipe in ženski šport je postajal vedno bolj popularen. Javna podoba nove ženske – ženske športnice pa je poosebljala vrednote vladajočega razreda, saj je predstavljala velik pomen discipline (do neke mere celo vojaške discipline) in nove predstave o ženskosti, o energičnem, pozitivnem, zdravem ženskem telesu (Cregan 2012, 178; Hargreaves 1994, 97–105). Razvoj ženskega športa se je ob začetku 20. stoletja močno pospešil, vendar je bil vedno »ožigosan« s previdno uporabo ženskega telesa. Z vedno večjo pomembnostjo zdravja in gibanja je postalo žensko vključevanje v športno aktivnost pomembno in zaželeno. Zaželeno dokler so si ženske izbrale

¹³ Zanimiva je bila vloga Madam Sofije Östberg in njenega prizadevanja za »osvoboditev« žensk preko gimnastike in športa. Postavila je temelje za poučevanje in vključitev športne vzgoje v izobraževalni sistem. Prepričana je bila, da je svobodnejša, trdnjša in odgovornejša ženska ključna za dobrobit vsake skupnosti. K temu pa doprinese tudi športna vzgoja in športno udejstvovanje. Dekleta je trenirala z namenom, da postanejo samostojne ženske, s ciljem »to raise their own sex and to progress their own race« (Avery 2007, 81). O začetnici športne vzgoje za dekleta piše tudi Hargreavesova (1994, 74–79).

¹⁴ V okviru izobraževanja so imeli zgolj nekatere vojaške vaje, vodene s strani vojaških častnikov, ki pa so bile samo za dečke. Tudi na slovenskih tleh športna vzgoja vse do konca 19. stoletja deklicam ni bila omogočena. To se je spremenilo na prelomu stoletja z zakonom, ki je v šole vpeljal obvezno športno vzgojo tako za fante kot za dekleta. Več o tem Starc (2003, 36–38).

»primerne« športe, ki nimajo »po-moškovalnih« oz. po Creagan (2012, 175) »masculinizing« – učinkov.

Premik od krhke do močne ženske

Vzpostavitev in legitimacijo ženskega športa, je že v začetku 19. stoletja pomembno zaznamoval diskurz medicinske stroke o primernosti ali neprimernosti (ali škodljivosti) športne vadbe za ženske. Diskurz je odražal vso kompleksnost in kontradiktornost, ki se je pojavljala pri uveljavljanju ženskega športa in predstavlja del zgodovine razumevanja idej o ženskem telesu, ki pa so močno prisotne še danes. Članki o škodljivosti športa, ki so bili objavljeni v sredini 19. stoletja, so imeli močen vpliv na žensko participacijo v športu, ideja pa je bila prisotna še globoko v 20. stoletju (Hargreaves 1994, 105; Avery 2007, 78–82). Ene izmed bolj »zanimivih« znanstvenih ugotovitev o škodljivosti športa za ženske oz. za dekleta med njihovim razvojem so:

- poudarek na igrah in atletiki povzroči nepopravljivo škodo med odraščanjem deklet;
- hokej lahko ženski škodi tako, da ji bo onemogočeno dojenje (Hargreaves 1994, 105);
- kolesarjenje naj bi zaradi njihovih manjših možganov, ženske vodilo v norost, zaradi oblačil, ki so bila prilagojena kolesarjenju, pa celo v prostitucijo (prav tam, 93).

Že v začetku »dognanj« o škodljivosti športa za ženske in o vplivu le-tega na njihova telesa, so bili tudi zagovorniki telesne aktivnosti. Podprti z medicinsko stroko so podpirali in celo priporočali rekreacijo kot pomemben del pri skrbi žensk za svoje zdravje ter pri razvoju in odraščanju žensk.

Čeprav so si zagovorniki stali na nasprotnih bregovih, pa so bili vsi determinirani s *socialnim darvinizmom* in »skrbjo« za ohranitev človeške rase. Oboji so družbenimi situacijam pripisovali naravne zakonitosti in argumenti obojih so bili povezani z žensko naravo, z žensko reproduktivno funkcijo (Hargreaves 1994, 106). Argumenti za koristnost ukvarjanja s športom so se nato počasi vseeno zasidrali v poglede na spreminjajočo se vlogo ženske v družbi. Naraščanje žensk, predvsem pripadnic srednjega družbenega razreda, ki so se vključevale v različne športne aktivnosti, je te argumente še bolj podprlo.

Velik pomen v razvoju športa ima – poleg povečevanja srednjega družbenega razreda – tudi pojav prostega časa, ki se je vedno bolj povzpental na lestvici vrednot. Prosti čas predstavlja pomembno dopolnitev k delu, za katerega je potrebno osvežiti telo in ga pripraviti za uspešno

delovanje v poslovnem svetu, za »business life«. Šport je ob prostem času kot pomembni vrednoti postal odličen nosilec ideologije prostega časa in dela.

Kot nosilec vrednot je šport pomembno vlogo prevzel tudi pri razvijajočem ženskem organiziranem športu, kamor so se vpletli številni pomeni – pomen prostega časa, sprejemljiva podoba ženske in podoba ženskega telesa. Fizična moč, pogum, superiornost in agresija so tiste kreposti, ki so bile povečini povezane izključno z moškim športom, medtem ko so bile prav te lastnosti "odsvetovane", odtujene od večine ženskih športov. Vrednote, ki so bile sprejemljive in povečevane v ženskem športu, so bile: zvestoba, sodelovanje, bistrost, čistost, pravičnost, vzornost, notranja disciplina in zmernost, samonadzor in spoštovanje avtoritete (prav tam, 111). Ženski šport je s slavljenjem teh vrednot postal integralni del dominantne ideologije, ki so jo podpirala družbena in medicinska mnenja.

Skupaj s sprejetjem pomenov in ideologije v ozadju ženskega športa so se ponotranjile tudi ideje o ženskem telesu. Podoba ženskega telesa se je vcepila v vsakdanje, v "zdravorazumsko" razumevanje sveta, ki jo je težko prepriševati in izzvati. Glavno bistvo ideologije v vsakdanjem življenju je, da ne obstaja sama po sebi, temveč je del stalne reprodukcije in dodajanja pomenov skozi različne družbene prakse. Istočasno so se ženske morale prilagoditi oz. so morale sprejeti konservativne ideje o svojih fizičnih omejitvah v športu. Prisiljene so se bile spopasti s spremembami v družbeni percepciji njihove podobe, podobe ženskega atletskega telesa in pomenov, ki so bili le temu pripisani.

S tem je biološko determiniran stereotip o krhkosti ženske dobil naslednika v močni, zdravi podobi športnice. Ženska s športnim (treniranim) telesom je postala dominantna podoba ženskega telesa, ki je bilo prepoznano kot bolj ženstveno in s tem posledično tudi boljše za ohranjanje zdrave človeške družbe.

Po prvi svetovni vojni so se s športom množičneje začele ukvarjati tudi ženske iz delavskega razreda, zato je šport kot institucija postajal še pomembnejši del družbene organizacije. Na poti proti institucionalni organiziranosti ženskega športa so se ženske športne zveze soočale z mnogimi preprekami, s katerimi se pogosto spopadajo tudi danes. Dober primer le tega so olimpijske igre kot največji mednarodni športni dogodek. Že od vzpostavitve t. i. modernih olimpijskih iger so bile polemike o participaciji žensk na atletskih tekmovanjih močno prisotne. Povzročali so jih predvsem konflikti v povezavi z ženskim telesom. Institucija olimpijskih iger kot moško-vodene organizacije je predstavljala moč – moč za odločanje o primernosti športov, o tem kateri športi so »sprejemljivi« za ženske. Še vedno so veljala

pravila in (medicinska) prepričanja iz 19. stoletja ter so predstavljala sovražno nastrojen odziv na vse večjo vključenost žensk v šport in na nastajajočo novo podobo atletske ženske. Namreč, ko so ženske v času prve svetovne vojne dobile priložnost za vključitev v delo in v poklice, ki so bili doslej na voljo povečini moškim, se je po vojni vzpostavila javna podoba nove ženske. Ta je bila samozavestna, (vedno bolj) izobražena, neodvisna, energična in atletska. S spremenjeno podobo ženske se je spremenila tudi podoba ženskosti, ki je omogočila, da je bilo ženskam ukvarjanje s športom bližje in zaželeno. Zanimivo pa je, da so z naraščanjem popularnosti športa, naraščale tudi odklonilne reakcije do le-tega, saj »moč, ki so jo ženske usmerile v oblikovanje športnega, atletskega telesa, simbolično izziva tradicionalno idejo, da je mišičasto telo znak moške moči« (Hargreaves 1994, 134).

Diskurz ženske športnice je potekal znotraj odnosa med nazadnjaškimi idejami o ženski biološki omejenosti in izzivi, ki jim jih je postavljala nova podoba ženske. Nova družbena vloga ženske v športu je izzvala dominantne ideje moških o ženski naravi in »naravnem« ženskem telesu. Ideje o ženski »naravnosti« kot nasprotju moške »družbenosti«, so bile močno zasidrane v vsakdanjem življenju, zato so se tudi športne aktivnosti usmerjale proti »naravi«. Pomembno je bilo, da je žensko telo združeno z naravo in ne del intenzivne vadbe, da je odraz zdravja in discipline. Gibanja, kot je bilo npr. gibanje Sokol na Češkem in tudi v Sloveniji, so imela velik vpliv tudi na zahodne družbe, saj so predvsem skupinske demonstracije veličine gimnastičnih teles predstavljale harmonijo in nacionalni ponos – torej močno pozicijo moči dominantne družbe, kjer je ženska vloga naravnega, zdravega človeka. V tem primeru je šlo za močno simboliko, saj je poleg videza enotnosti družbe, »naravnost« ženskih teles predstavljala čistost, gibanje pa je predstavljalo življenje (Avery 2003; 80–82). V tem obdobju so na ženske in njihovo telo močno vplivale razvijajoče se kozmetična, oglaševalska in modna industrija. Vse so podpirale žensko naravo – čisto, lepo, nežno. Sinonim narave je bila tudi golota, ki je v družbi postajala vedno bolj sprejemljiva, predvsem v športu, medtem ko je bila v drugih kontekstih še vedno označena za sramotno.

Oblačila (npr. v gimnastiki) naj bi žensko osvobodila in ji omogočila bolj tekoče gibanje ter jo predstavila v vsej njeni anatomski naravnosti. To je seveda s seboj prineslo velike kontradiktornosti – kljub odkritosti teles in odkrite seksualnosti pa naj bi taka telesa predstavljala čistost žensk. Ideja o lažjem, omogočenem gibanju je postala imperativ ženske lepote. Ideal ženske lepote so torej podpirala oblačila, ki so ženskam omogočala udobje in možnost gibanja. Šport je bil tako tudi izraz nemirnega duha gibanja in eroticizma, kjer se je uveljavila podoba ženske »vitkega telesa z nekaj plastmi oblačik« (Hargreaves 1994, 136). To

so npr. predstavljale plavalke v enodelnih kopalkah z odkritimi, torej z osvobojenimi nogami, rameni in rokami, ki so razkrivale žensko telo, v simboliki česar je bila močno prisotna seksualnost.

Seksualnost pa je vedno del nekega diskurza in tudi seksualnost, ki se je izražala skozi šport oziroma skozi športno telo, je bila vedno predmet poskusov nadzora. Vsi poskusi kontrole nad (ženskim, športnim) telesom so neposredno povezani z željo po posedovanju, lastništvu telesa in različni diskurzi, ki so se pojavljali v povezavi z ženskim telesom, niso bili jasno odkriti ter so znatno utrdili obstoj in pomen seksualnosti (Foucault 2010, Hargreaves 1994, 145).

V kontekstu družbenega nadzora nad telesi Hargreavesova (1994) poudari pomen močne, zdrave ženske za britanske oblasti v 30-ih letih med obema vojnoma. Športna ženska je bila namreč ekvivalent močnemu, zdravemu duhu naroda, kar je bil takrat nekakšen odgovor naraščajočemu fašizmu po Evropi. S tem so se tradicionalne ideologije o ženski športni aktivnosti in njihovi telovadbi začele spreminjati. Ženske so z ukvarjanjem s športom, tudi takim, ki je bil v domeni moških, svojo seksualnost in moč nad svojim »reproduktivnim poslanstvom« vzele v svoje roke, s tem pa postavile odločilen izziv dominantnim oblikam seksualnosti (Messner 1992, 15). Iz obrobni sfer je ženski šport prestopil med pomembne politične programe. Promovirati se je začela ženska vadba, ustanavljalo se je vedno več ženskih športnih združenj, kar je pomembno pripomoglo k (športni) aktivaciji žensk iz delavskega razreda. Hargreavesova (1994, 140–144) poda primer mednarodnih tekmovanj pred drugo svetovno vojno, ko so bila številčno zastopana tekmovanja različnih delavskih organizacij in komunističnih gibanj (npr. Delavske olimpijske igre leta 1925). Ženske so se takrat (predvsem v Veliki Britaniji) začele ukvarjati s tradicionalnimi moškimi športi, kot je na primer nogomet. Ženski nogomet je pritegnil veliko pozornosti, saj so sprva organizirali dobrodelna tekmovanja, za katere so že uveljavljena moška nogometna združenja odstopila svoje stadione. K ne-razcvetu ženskega nogometa je poleg vojne prispevala prav naraščajoča popularnost – moška združenja (oz. nacionalne nogometne zveze) so sistematično začela preprečevati ženskam, da bi nastopale na njihovih stadionih, kar je privedlo do ponovne marginalizacije ženskega nogometa.

Zakaj so moške organizacije pričele ovirati razvoj ženskega nogometa? Predstavljal je pomembno grožnjo moški moči in stabilnosti spolov, saj je pomenil obrat v njihovih odnosih (Messner 1992, 35–37). Zato so bili športi, ki so posegali v obstoječa razmerja moči, onemogočeni in preživeli so zgolj tisti ženski športi, ki so oblikovali ločene nacionalne

športne zveze in ki so bili del mednarodnih zvez, brez neposredne odvisnosti od moške podpore in sredstev.

Zgodovinski kontekst je bistven pri razumevanju tega, kako se je, tudi preko športa, oblikovalo družbeno razlikovanje med moškimi in ženskami. Obdobje konca 19. in začetka 20. stoletja je tisto obdobje, v katerem je šport dobil zagon in se začel razvijati, s tem pa so se v njem pokazali družbeni diskurzi o ženskem telesu in ženski naravi, postavljeni nasproti moškemu. Ženskost je konstruirana v odnosu do moškosti: moškost – mišičnost, agresija, tekmovalnost, nasproti ženskosti – mirnosti, eleganci, lepoti gibanja.

S tem ko je z razvojem tehnologije fizična moč za delo postala vedno bolj nepomembna ter ko so vloge učiteljev športne vzgoje in trenerjev prevzele učiteljice in trenerke, ki so poučevale fante, se (in podobnim diskurzom smo priča tudi danes) pojavljajo strahovi o feminizaciji moških in feminizaciji družbe nasploh. Tovrsten boj za ohranitev dominantne pozicije moških se v športu še toliko bolj odraža. Moderni šport je zato naturaliziral enačenje moškosti z močjo kot odgovor na izzive in izpodbijanja moške prevlade (Messner 1992, 14). Za »samoohranitev« se je v športu še toliko bolj uveljavil diskurz močne moškosti in šibke ženskosti.

3.3.3 Konstrukcija ženskosti v športu

V mnogih delih (zahodne) družbe so moški (predvsem v mladosti), ki pripadajo t. i. »anti-športnim« subkulturam, označeni kot feminilni, »poženščenik«, celo homoseksualci, kar dodobra sovпада z vzporednim označevanjem športnic kot lezbijk in »možač« (Dunning 2007, 324). To dvojje razkriva, da šport v resnici poseduje izredno zanimive družbene problematike za sociološke in kulturološke raziskave konstrukcije in razumevanje spolov.

Šport je prepreden z najrazličnejšimi podobami žensk, ženskega telesa in ženskosti, ki so stalno zavestno ali nezavedno reproducirane, konstruirane in spreminjajoče se. V ozadju podob žensk so močne ideologije, ki so vpete v vsakdanjosti ter nikoli niso enoznačne in stalne. Vrtijo se namreč v polju številnih pomenov in bojev.

Tako kot v ostalih sferah vsakdanjega življenja se tudi v športu ideologije manifestirajo v dveh nasprotujočih polih, kjer pozicijo proti konvencionalnim in stereotipnim podobam ženskosti nastopi nasprotujoče, progresivne reprezentacije. Prve so del dominantne, konservativne ideologije, druge pa se proti strukturam moči v družbi predstavljajo z aktivnejšo in prodornejšo »novo« podobo ženskega športnega telesa.

V športu, morda še celo bolje kot kjerkoli drugje v vsakdanjem življenju, se vidi, kako neka podoba ali ideologija obstaja samo v relaciji do druge podobe, do njene opozicije. Šport sloni na razlikovanju v moči, saj je njegovo bistvo v tekmovanju, kdo je najmočnejši, najhitrejši, najboljši. »Tekmovalni šport je praznovanje fizičnih razlik – med osebami istega spola, ter na najgloblji način, tudi med moškimi in ženskami« (Hargreaves 1994, 145), kjer sta družbena in zgodovinska koncepta moškosti in ženskosti postavljena na tehtnico moči. Povečevana moškost zavzema dominantno vlogo nad podrejeno ženskostjo, saj izkazuje svojo fizično superiornost.

Fizična moč, atletske sposobnosti in »napenjanje mišic« – mišičnost so bile vedno lastnosti, ki so bile pri moških povečevane. Moški so s temi lastnostmi utrjevali in dokazovali svojo moškost. Ob tem so bile na drugi strani te iste lastnosti pri ženskah prepoznane kot manj vredne in predvsem zelo ne-ženstvene. V besedah Simone DeBeauvoir iz sredine 20. stoletja lahko prepoznamo razlago tega razmerja med spoloma, kjer je »izguba« ženskosti razumljena kot odklon od ustaljenih družbenih norm. Pravi namreč, da »po zaslugi pridobitev, ki jih je izbojeval feminizem, postaja vedno bolj normalno, da deklico spodbujajo k študiju, k ukvarjanju s športom/.../ uspeh pa ji otežujejo, ker od nje zahtevajo še drugačno izpolnitev: pričakujejo vsaj to, da bo *tudi* ženska, da ne bo *izgubila* svoje ženskosti« (DeBeauvoir 2000b, 29). Da bi ohranile podobe ženskosti morajo tako športnice, še vedno (tudi v današnjem 21. stoletju), konstantno prevzemati popularno sprejeto konvencionalno podobo feminilnih žensk in družbeno sprejeto podobo ženskega telesa.

Spol v športu povzroča kontroverze tudi v povezavi z genetiko – najboljši primer zadnjih let je primer atletinje Caster Semenya in vprašanj, ali je dovoljeno, da tekmuje z ženskami, saj so poročali, da je interseksualna – torej, da se je rodila z moškimi in ženskimi spolnimi organi. Prisiljena je bila opraviti številne genetske in druge preiskave, kjer so preverjali njeno »ženskost« in kljub temu, da so rezultati ostali tajni, se je v javnosti poročalo o njeni interseksualnosti, čeprav je bila njena družbena identiteta ženska. Primer je dokazal močno prisotnost nadzorovanja in kontroliranja telesa v športu.

Ženskost v športu se tako konstruira preko različnih diskurzov: preko »anti-moškosti«, kot bi lahko poimenovali pritisk k zatiranju družbeno sprejetih moških lastnosti, ter preko poudarjanja tradicionalno ženskih lastnosti. Glavna značilnost konstruiranja ženskosti je namreč v opravičevanju. Ženske morajo svojo ne-ženskost v tekmovalnem športu opravičiti s prevzemanjem tradicionalne ženske vloge – čustvene, matere, žene ali (in) kuharice.

Kako se ženskost konstruira v primeru Tine Maze in kako na nekaterih drugih primerih športnic, si bomo pogledali v nadaljevanju. Športnice namreč predstavljajo pomembne kulturne tekste, ki v sebi nosijo številne pomene in so vpletene v mnoge diskurze o odnosih med spoloma in o razmerjih moči v moško-dominantnih kulturnih okvirih.

4 »TINA MAŠINA« – KONSTRUKCIJA ŽENSKOSTI NA PRIMERU TINE MAZE

»Pokazala nam je, kaj ženska zmore, koliko tekem lahko zmaguje, koliko točk lahko osvoji. In za vse to je plačala tudi visoko ceno« (Lang v Finc 2017b) – ceno ženskosti?

Tina Maze je zadnjih nekaj let ena izmed osrednjih (športnih) medijskih osebnosti v Sloveniji. Z uspehi v športu je bila izpostavljena kot športnica in kot ženska – v središču pogovorov, analiz in člankov je bila njena »ženska narava«, njene »ženske lastnosti« pa so bile tiste, ki so razdvajale in pogosto še vedno delijo javnost.¹⁵ Na enem bregu so tisti, ki jih ženski »jokajoči«, »sitni« karakter skrajno moti, na drugem pa so tisti, ki »vedo« in »razumejo«, da je prav ta karakter (pač) zgolj del njene ženske narave, pri čemer je to biološko, zato kot tako torej nepopravljivo.

Ženska narava in vprašanje ženskosti Tine Maze je bila v času njene športne kariere in v času njenih zmag v alpskem smučanju konstantno »na udaru«. Bila je kompromitirana in ogrožena. Ogrožala jo je moškost – lastnosti kot so želja po zmagi, agresivnost, mišičnost so v družbi rezervirane za moško, zato je pri ženskah nezaželene. Kljub temu da se športnice že celo zadnje stoletje skušajo izmakniti oznakam o moškosti, »resetirati« razmerja moči v družbi ter da se stalno premikajo meje med družbeno sprejetim in družbeno nesprejemljivim, se ideje o razmerjih med moškostjo in ženskostjo še vedno močno reproducirajo, še vedno so močno zakoreninjene in utelešene v današnji kulturi. Kot smo lahko videli do sedaj, se to dobro kaže v instituciji športa, v organiziranosti športnih panog in v reprezentaciji športnikov v medijih.

Oba »bregova«, omenjena v prvem odstavku, sta dobra primera navidezno nasprotujočih si diskurzov, ki v resnici podpirajo in utemeljujejo skupni ali enotni diskurz o ženskosti, ženski naravi in biološkosti nasproti moškosti, družbi.

¹⁵ Predvsem komentatorska javnost, ki v svoji anonimnosti izraža in reproducira stereotipe, izliva »čustva«, jezo, opazke.

V nadaljevanju poglavja bom skušala osvetliti primere, v katerih se je Tina Maze znašla v središču diskurza športnega poročanja o ženskah v športu, o njihovi nežni, čustveni ženski naravi, s katero skušajo delovati v moškem svetu športa. Na primeru novic o uspehih in neuspehih Tine Maze v smučanju ter na primeru (anonimnih) komentarjev bom prikazala diskurz in konstruiranje ženskosti v športu. Tina Maze sem že v začetku predstavila kot tekst, ki se mu pripisujejo številni pomeni in ki v bralcih (gledalcih, poslušalcih) izzove številne različne interpretacije. Slednje pravzaprav nakazuje in potrjuje, kako vpliven in bogat tekst v slovenskem prostoru predstavlja Tina Maze.

4.1 Tina Maze kot široko polje pomenov

4.1.1 Ženska v športu

»Dejstvo je, da v športu ne moreš dosegati vrhunskih rezultatov, če poslušaš samo svojo žensko plat, moraš biti borec, se boriti za zmago, osvajati nove vrhove, biti neizprosen, nečustven« (Maze v Milek, 2015).

Veliki uspehi športnika ali športnice se navadno enačijo z uspehi države. Identiteta zmagovalca ali zmagovalke se prenese na »nas« - »mi smo zmagovalci« (Wilson 2007, 137). Identiteta poraženca pa ostane pri poražencu – pri »drugem«. Skozi športnike se na mednarodnih tekmovanjih merijo moči držav in preko športnikov in športnic se merijo tudi moči med spoloma. V zadnjih desetletjih je družba sicer prerasla stereotipne ženske športe, saj se ženske danes vključujejo v nogomet, hokej in tudi boks. Navkljub temu v tem istem obdobju odkrivamo tekste, ki ženske športnice prikazujejo na podlagi njihovega videza, privlačnosti in njihovih »ženskih« lastnostih, namesto na podlagi atletskega dosežka (Carty 2005).

Zakaj je Tina Maze tekst, ki ga je mogoče kulturološko analizirati in interpretirati? Nedvomno je s svojo (javno) podobo prikazala določeno mero drugačnosti, saj je bilo okoli nje napletenih veliko število t. i. simbolnih označevalcev – od tistih, ki so opisovali in označevali njeno ženskost (lepoto, značaj, značilno »žensko muhavost«, čustvenost), do pripisovanja lastnosti, ki so v zahodni kulturi enačene z moškostjo (trdo delo, ne zna kuhati oz. kuhanje je sploh ne zanima – za to nima časa, osredotočenost, fokus zgolj na zmago, tekmovalnost, mišičnost, moč).

Ženske so v diskurzu športnega poročanja še vedno obravnavane z vidika dominantnih razumevanj odnosov med spoloma, tj. z vidika patriarhalnih družbenih norm. Nemalokrat so športnice ob boku športnih (ne)uspehov označene še z mamo, ženo, odlično kuharico¹⁶ in podobnim. Ob vrhunskih dosežkih pa ravno nasprotno – z določeno mero negativne konotacije se jih označuje za profesionalke, ki jih kuhanje, družina in gospodinjska opravila sploh ne zanimajo ali jih ne želijo opravljati.

V diskurzu poročanja medijev o športnicah ter v diskurzu najrazličnejših komentatorjev športa in športnic, je močno zaznan razkol med opisovanjem moških športnikov in predstavljanjem ženskih športnic. To najbolj nazorno prikazujejo vprašanja ob zaključevanju športnih karier, kjer se konec kariere pri ženskah skoraj vedno povezuje s pričakovanjem materinstva, družino, medtem ko gre pri moških za vprašanja nadaljevanja kariernih poti v poslovnem svetu ali športu (npr. v trenerstvu).

Eden izmed ilustrativnih primerov obravnavanja športnic ob zaključevanju tekmovanja v vrhunskem športu, je spodnje vprašanje novinarja Martina Pavčnika in odgovor Tine Maze nanj:

Tina, pri 30 letih ste bili najboljši na svetu. Vas je morda strah, da bi vas ta želja po popolnosti priganjala tudi na preostalih področjih? Biti najboljša mama, žena, delavka ...

Tina: Strah? Ne. Nov začetek? Vsekakor! Doslej sem bila v stvareh, ki sem se jih lotevala, uspešna. Z veseljem se spogledujem z izzivi. Je pa jasno nekaj ... Za vsako žensko, ki se ima za žensko, je življenjski vrhunec materinstvo. Nisem karieristka. Športni uspehi so kljub trdim treningom in odrekanju prišli spontano. To je bila na začetku le igra, v nadaljevanju morda življenjski slog. A moj življenjski cilj je družina. Tako sem bila tudi vzgojena (Pavčnik 2015).

Tina Maze v odgovoru na vprašanja o materinstvu popolnoma prevzame identiteto ženske kot nosilke doma, domačnosti in narave. Tudi ob enoletnem odmoru, ki si ga je vzela po smučarski sezoni 2014/2015 in v času, ko tekmovalne »upokojitve« še ni naznanila, so se pojavljale »pobude«, ugibanja in razmišljanja o njenem materinstvu:

- A je noseča? To ne bi bilo nič slabega, mogoče bi otroček dal Tini novo smer in smisel življenja po končani smučarski karieri. Ni večjega veselja, kot otrok, ki ga mati nežno privije k sebi. Takrat bo

¹⁶Avstrijsko smučarko Kathrin Zettel, ki je bila zaznana kot ne-lepa, so ob opisovanju njenih uspehov stalno opisovali kot odlično izučeno kuharico. Tovrstni komentarji niso bili prisotni zgolj med anonimneži na spletu, temveč je poimenovanje »kuharica Zettel« postalo del njenega imena, njene identitete – tako so jo predstavljali tudi novinarji in televizijski komentatorji. V novici po slalomski tekni je bilo na primer zapisano: »Najboljša Avstrijka je na tem slalomu 'kuharica' Zettel in tako bo ostalo tudi po 2. vožnji« (RTVSLO 2008, 15. november).

spoznala, da ji bo njen otroček na prvem mestu, nenehna borba za medaljami pa na drugem (komentator jože1956, RTVSLO 2015b);

- Po mojem dekle razmišlja/dela na nosečnosti. Če se do junija ne bo nič "prijelo" in bo motivacija za skijanje ostala, bo pač šla še v eno sezono. Če pa se "prime"... (komentator Unssen, prav tam);
- Čas bi že bil, da bi si uredila svojo družino in bi svojim otrokom brala pravljice (komentator DebelaBedra, RTVSLO 2016b);
- Tina si že lep čas skuša ustvariti družino in ji je to trenutno na prvem mestu, kot najbrž vsaki ženski v teh letih (komentator pero aroma, prav tam);
- Kako pa njej kej biološka ura tiktaka, naj ima raje 2 otroka, da bo vidla kaj je življenje, ne pa da dolgačji pase (komentator nikefor, RTVSLO 2016a);
- naj se že zresni in z Mazzijem naredi enega froca (komentator samy joe, prav tam).

V vseh komentarjih lahko prepoznamo odnos do ženske športnice, saj izražajo »zaskrbljenost« za njeno žensko »poslanstvo«, tj. roditi otroka. Ker naj bi se ji, sodeč po izjavah, že skoraj iztekal čas, ko si lahko ustvari družino, je zanjo najboljša, da preneha z aktivnim tekmovanjem. V zgornjih izjavah je jasno viden diskurz ženskosti in tradicionalno videnje vloge ženske v družbi. Razmišljanja o tem, da morda želi nadaljevati poslovno pot, študirati, potovati ipd. skoraj ni bilo prisotnega, kljub temu da je ob oznanitvi enoletnega premora sama povedala, da razmišlja o novih poslovnih in kariernih izzivih.

Če pri anonimnih komentatorjih dobro vidimo delovanje diskurza, le-to lahko zaznamo tudi v ozadju vprašanj novinarjev v (poglobljenih) intervjujih, ki jih je bilo predvsem v času Tininega tekmovalnega premora kar precej. Primer je intervju Vesne Milek (2015) v Sobotni prilogi Dela, kjer je Mazejevi zastavila naslednje vprašanje: »Željo po materinstvu ste simbolično izrazili že v finalu rekordne sezone v Lenzerheidu, da na pravi 'globus', ki ga boste držali v naročju, še čakate. Torej?«, kjer je nato Tina Maze podala popolnoma družbeno sprejemljiv, pričakovan in pomirjujoč odgovor, da je »želja po materinstvu zbudena že vsaj deset let« (Maze v Milek 2015), vendar nato zaključila, da več na to temo ne bo rekla. Celotnega vzdušja intervjuja sicer ne moremo razbrati iz pisane besede, vendar slednje morda lahko nakazuje na pogostost vprašanj povezanih z materinstvom in obremenjevanje, ki so ga športnice, ob koncu aktivnega tekmovanja, deležne. Kot ženski po tridesetem letu starosti je Tini Maze torej pripisana tradicionalna ženska vloga, vloga matere.

Po zaključku kariere Tine Maze je bil v časopisu Delo objavljen intervju s Patrickom Langom, enim izmed funkcionarjev v alpskem smučanju, ki je pogovor zaključil z besedami, da si sedaj lahko končno ustvari družino in uživa (Finc, 2017b). Tino Maze torej spet izključi iz športa in poslovne kariere, s tem da ji pripiše vlogo matere. Iz javne sfere (moškosti) –

družbe, kjer je bila pozicionirana kot vrhunska športnica, jo potisne v zasebno sfero (ženskosti) – naravo. V nadaljevanju bomo videli, da je bila v to pozicijo pogosto postavljena tudi z označevanjem njenih »tipično« ženskih lastnosti – z označevanjem njene ženske narave. Pomen slednje se osvetli predvsem v relaciji do Andree Massija, njenega trenerja in partnerja.

4.1.2 Ženska – moški: Maze – Massi

»Mi moški smo bolj spontani, manj zamerljivi, ženska pa, če ji daš tisoč zavojev na "betonu" v Ushuaii, ti bo zamerila še nekaj ur« (Massi v Smrekar, 2016).

Ženski športi¹⁷ in športnice so, pogosteje kot moški, izključeni iz poročil, novic in prenosov, kar naj bi bili po Kleinovi »neposredni pokazatelj manipulacij razmerij moči med spoloma« (Klein 1988, 146). Tudi v slovenskem prostoru močno prisoten medijski športni diskurz ima pomembno vlogo pri reproduciranju družbeno zaznamovanih odnosov med spoloma. Izrazito se kaže skozi položaj žensk v športnih poročilih in športnem poročanju. Eno redkih izjem v zadnjem obdobju je alpsko smučanje, kjer imajo ženske športnice občutno več prostora v medijih, kar je posledica vrhunskih rezultatov, ki jih le-te dosegajo (Tina Maze, Ilka Štuhec, idr.) v primerjavi z alpskimi smučarji.

Whannel (1992) trdi, da je idealna športna zvezda (navkljub večji prisotnosti ženskih zvezdnic v posameznih športnih) mlad, uspešen moški, na kar nakazuje že sama retorika. Vanjo so vpete vrednote, ki so tradicionalno pripisane moškim in moškosti – trdoživost, agresija, predanost, moč, tekmovalnost, pogum in zmožnost delovanja pod pritiskom. Individualni športniki so predstavljeni kot unikatni, ločeni od različnih družbenih ozadij in ločeni od drugih (navadnih) ljudi. So kombinacija talenta in trdega dela, ki v gledalcih ne vzbujajo zavisti, temveč občudovanje. Poudarek je vedno na individualnih dosežkih. Pri retoriki ob poročanju o ženskih športih in športnicah je v ozadju pogosto element »narave«, »domačnosti«. Ker je med športom in moškostjo tesna povezava, je šport viden kot popolno nasprotje in grožnja ženskosti. V naraciji, ki se je spleta ob spremljanju smučanja Tine Maze, ti elementi niso toliko izstopali, saj se je večkrat omenjalo fizično pripravljenost, treniranje, rekorde in vrhunske uspehe. Elementi ženske narave in domačnosti, so izstopali

¹⁷ Tu v slovenskem primeru, seveda, ne gre za smučanje, kjer je, predvsem zaradi večjih uspehov smučark kot smučarjev, precej več pozornosti v športnem poročanju namenjene ženskemu smučanju, temveč za športe, ki morda kljub uspehom, ne dobijo pozornosti – v slovenskem prostoru so to med drugim smučarski skoki, globalno gledano pa nogomet, košarka... Razkol se odraža tudi npr. v atletiki, kjer je vrhunec tekmovanja *moški* tek na 100 metrov (ženski je vedno na programu dan prej in dobi precej manj pozornosti).

predvsem o pojmovanju nekaterih ostalih smučark in ob Tininih »neuspehih« in porazih. Zgodbe, ki so se pojavljale ob zaključevanju njene športne kariere, pa so spletale predvsem okoli športničine ženske narave, notranjih bojov in čustev. Podobno gledišče zavzame tudi Tinin trener Andrea Massi, ki trdi, da je »pravi trening na ravni zmagovalke svetovnega pokala v bistvu »nasilje« proti ženskosti« (Massi v Divac 2016), o razlikah med moškimi in ženskami pa zavzame pozicijo, kjer je vidna determiniranost z družbenimi normami, kjer so ženske občutljive in nepremišljene, moški pa premišljeni in osredotočeni. Nadaljuje, da je najbolj pomembna razlika v pristopu moških in žensk, saj

ko se ženske 'vržejo na glavo', niso tako premišljene kot moški. Pri ženskah vedno obstaja neka meja, so tudi dnevi, ko so bolj občutljive./.../ Nekateri znajo določene moteče stvari dati na stran, druge pač ne. Pri Tini smo skozi obširen proces treninga šli čez to oviro. Do tam, kjer se konča ženska in začne športnica, smo potrebovali veliko časa. Pri moških teh ovir ni (Massi v Divac 2016).

Zgornji izjavi že v svoji retoriki skrivata temelj razmerij moči med moškimi in ženskami v športu. Massi ima v kontekstu Tine Maze kot teksta močno vlogo prav pri obravnavi binarnosti: moški – ženska, moč – šibkost, odločnost – oklevanje ipd. S tem utemeljuje tradicionalni pogled na dihotomijo spolov in moči.

Da se družbene konstrukcije reproducirajo skozi jezik, skozi poročanje in skozi medije, je bilo že večkrat poudarjeno. Primer, kako se konstrukcija ženskosti v razmerju do moškosti reproducira in utrjuje skozi jezik (ter tudi skozi medije, ki besede, v pravem kontekstu ali ne, posredujejo javnosti), so Massijeve besede, kjer primerja žensko in moško »naravo«:

Ženske so zamerljive, imajo dober spomin in te zamere vlečejo še dve uri po sporu. Vem, da so čustvene in drugačne od moških. Ženske sem treniral 14 let, ampak še zdaj ne vem ničesar o njih, so svet zase. Moški smo bolj naivni in neumni. Ženske bi morale biti kdaj manj zamerljive in razumeti, da delamo za njihovo dobro. Včasih je res težko, postavijo se v obrambno držo, čeprav jim tega ni treba, ampak takšne so (Massi v Finc 2017a).

Iz izjave vidimo, da Massi s svojo izjavo še utemeljuje diskurze o razlikah med moškimi in ženskami, ki delujejo kot naravni. Ko reče »ampak takšne so« nezavedno pritruje biološkosti in naravnosti razlikovanja med spoloma. V podobnem slogu nadaljuje tudi Tinin biograf Vito Divac (2017), ki pravi, da je bil Massijev pristop k treningom drugačen, ker »Tina seveda ni navadno dekle, jasno pa mu je bilo, da mora, tako kot pri vseh ženskah, 'pritisniti na pravi gumb', da bi začutila, da ima stodontno pozornost človeka, ki verjame vanjo. (Divac v Maze in Divac 2017, 92). Stereotipno je tu Tina prikazana kot tipična ženska, ki sicer moškim predstavlja neznanko, vendar pa Massi kot partner in trener pozna njen *pravi gumb*, na

katerega lahko pritisne in jo »programira«. Ponovno lahko vidimo dejavnost diskurza ženske (naravne) zapletenosti in kompliciranosti, ki jo lahko razreši le natančna moška racionalnost.

Ob vrhunskih smučarskih rezultatih Tine Maze se Andreo Massija vedno omenja kot glavnega ustvarjalca uspehov. Način, na katerega so Massiju pripisane zasluge za uspehe Tine Maze, popolnoma ustreza Whannelovi (1992) ugotovitvi, da se uspehe ženskih športnic pogosto pripisujejo moškim figuram iz ozadja, ki velikokrat zasedajo »očetovsko«, starševsko (ali v primeru odnosa Maze–Massi: partnersko) mesto. Uspeh športnice se mora tako deliti z moškimi. Na tem mestu ima pomembno vlogo naracija in opisovanje teh uspehov – npr. »trener jo je dobro sprogramiral za tekmo«, »uspeh praznuje skupaj s svojim možem, ki je hkrati njen trener« in podobni dodatki ob opisovanju športnih uspehov (Whannel 1992). Tovrstna naracija je dobro vidna tudi v primeru Tine Maze, saj naj bi bil prav trener Andrea Massi tisti, ki jo »zgradil«, ki je vzpostavil njene uspehe. Ob uspehih športnic osrednjo vlogo v bistvu odigrajo moški – tem se pripisuje zasluge za uspehe, zasluge za »ukrotitev« ženske narave, ki mora biti postavljena v ozadje, če ženska želi postati uspešna atletinja, športnica. Ti moški so navadno trenerji. Institucija trenerja se je izoblikovala s profesionalizacijo športa. Trener je imel pozicijo »tistega, ki govori resnico in določa, kaj je resnično in kaj ne« (Starc 2003, 89). Preko trenerjev se je reproduciralo vedenje športa, s tem pa so se utemeljevali nadzor, oblast in discipliniranje teles v športu. Vlogo dominantnega moškega trenerja zagotovo lahko apliciramo na primer Tine Maze v razmerju z Andreo Massijem. Novinar Pavčnik o Massiju namreč zapiše: »48-letni Goričan pa se je iz "zgoj" kondicijskega trenerja izuril v svojevrstnega smučarskega menedžerja in pobudnika tekmovalkine preobrazbe« (Pavčnik 2015). O svojih zaslugah pri uspehu Tine Maze Massi pove: »Najtežje jo je bilo spremeniti iz dobre smučarke v zunajserijsko tekmovalko, ji spremeniti miselnost in koncept do dela./.../Vzdrževati odnos je bilo težko. Trenirati žensko in biti hkrati v zvezi je misija nemogoče« (Massi v Finc 2017a).

4.2 Čustva in telo kot stroj

»Verjetno na svetu ne obstaja stroj s čustvi, ampak to sem. Menim, da je človek lahko tudi to. Sploh ženske, ki delamo največ s čustvi« (Maze v Divac 2013).

V prejšnjih poglavjih smo spoznali, kako je ravno skozi šport dobro vidno, da konstrukt obstaja samo v odnosu do svojega nasprotja, tj. ženska – moški, ženskost – moškost, šibkost – moč ipd. Šport predstavlja grožnjo ženskosti in ženskost predstavlja oviro pri športnih aktivnostih (Whannel 1992).

Vedno večja participacija žensk v vrhunskem športu je ponudila »upanje« na spremembe v strukturi moči v športu. Izzvala naj bi patriarhalno hegemonijo, kar pa ni popolnoma uspelo. Z brisanjem mej v fizičnih sposobnostih, ki so bile v preteklosti eden izmed ključnih razločevalnih dejavnikov med moškimi in ženskami, se je pojavila tendenca povečanega poudarjanja ženskosti in ženskih lastnosti: da bi se izognile oznakam o moškosti, izgubi ženskosti ali celo oznakam o lezbičnosti, se športnice pogosto vpletejo v konstrukcijo svoje lastne ženskosti (Carty 2005). Tudi primer Tine Maze potrjuje prav to tezo, saj Mazejeva o vrhunskem športu pravi: »Začela sem se zavedati, v čem je pravzaprav težava. Če toliko let deluješ na takšen način, izgubiš tisto ženstvenost« (Maze v Robnik 2015). Rešitev za »izgubo ženskosti« akterji – javnost, moški in tudi ženske športnice dobijo v poudarjanju ženskosti, med drugim tudi skozi »prostovoljno« sodelovanje v oglasih. Ti ne prikazujejo športnic kot vrhunskih atletinj, temveč jih postavljajo na pogled kot nosilke ženskosti in »seksapilnosti« – v središče zanimanja postavijo ženska telesa. Številni primeri poudarjanja ženskosti dokazujejo že v začetnih poglavjih orisano idejo Rivierove o ženski maškaradi.

Cartyjeva (2005) skozi raziskovanje televizijskih oglasov športnic med pomembnimi svetovnimi tekmovanji zagovarja idejo, da čeprav ženske športnice v različnih oglasih prostovoljno kažejo svoja športna, mišična telesa, morajo biti le-ta najprej sprejeta s strani moških in prepoznana kot seksualna. Tako kot mnogo vrhunskih športnic, je tudi Tina Maze svojo kompromitirano ženskost nadomeščala s sodelovanjem v različnih oglasih svojih pokroviteljev, kjer je vedno poudarjena njena ženskost (in ne njeni izjemni športni uspehi)¹⁸. Tina Maze v tem primeru ustreza dognanjem Cartyjeve (2005), ki ugotavlja, da morajo športnice, če želijo biti prepoznane za »ženske«, kljub njihovim atletskim mišičnim telesom, ustrezati tradicionalnim normam ženskosti – biti morajo mlade, belke in fit. Bolj kot izziv obstoječemu družbenemu redu med moškimi in ženskami, tovrsten proces »feminizacije« športnic še prispeva h konstrukciji razlik med spoloma, saj Tina Maze pravi, da v smučanju ni prostora za »damsko izražanje«, ob čemer novinar Martin Pavčnik ob koncu intervjuja (nekoliko pokroviteljsko) doda, da se Mazejeva »na različnih prireditvah v družbi Andree Massija vseeno rada odreče športni opravi« (Pavčnik 2016).

Ambivalenca do ženskosti in športa se manifestira na mnoge načine. Javnosti je zagotovljeno, da so »kljub« vpletenosti v šport, športnice še vedno prave ženske. Trditev je podkrepljena s podatki o njihovih družinskih vlogah, njihovih možeh in otrocih, s čimer se posredno

¹⁸ Npr. oglasi z Zlatarno Celje, kjer je pozirala gola – prekrita zgolj s smučmi itd. (glej sliko 4.2).

prikazuje, da je šport v bistvu zgolj rahel odmik ali preusmeritev od njihove »prave« poti (Whannel 1992, 127–128). Medtem ko so moški elementi pri ženskih športnicah vedno podkrepjeni z razlogi, ki športnico opravičujejo kot pravo žensko, je zanimivo, da so ženski elementi pri športnikih vedno razloženi. Primer poda Whannel (1992, 129), ki obravnava nekega dirkača v moto športu in retoriko ob plapolanju njegovih dolgih las izpod čelade. Kljub tradicionalno ženskemu elementu – dolгим lasem, komentatorji pomirijo gledalce z besedami, da naj jih dolgi lasje ne zavedejo, ker je v resnici zelo možat moški. Brez izrecnih besed je konotacija tu jasna: naj jih dolgi lasje ne zavedejo, pod čelado je močan moški – silak in ne (šibka) ženska kot se je morda zdelo na prvi pogled.

4.2.1 Ženska čustva in ženska narava

Kot smo spoznali v prvem delu, je glavna značilnost diskurzov, da so videti naravni in neproblematični. Spodnji zapis zato predstavlja dober primer diskurza o ženskosti v športu, ki se ne manifestira samo preko dominantno-moškega sveta organiziranega športa in poročanja o športu, temveč tudi preko ponotranjenja med ženskami samimi. Tina Maze je na svojem blogu namreč podala spodnji zapis:

Zavestno ali pa tudi nezavestno delamo po moškem pristopu ter se po njem tudi zgledujemo. V zadnjih letih je zame bil najlepši komentar, da sem trenirala, se obnašala in funkcionirala kot moški. Če je bilo tako, sem vedela, da rezultat ne bo slab. Oziroma bo odličen. Ampak moja ženska plat se je ves čas upirala in se počutila zapostavljeno, opozarjala nase, jaz pa sem ji "govorila", naj počaka, da še ni čas zanj. Sprva se je pritoževala, bila razočarana in je sprejela to zapostavljenost. Nato se je nekaj časa povsem izgubila. Zadnja leta pa se je začela igrati z mano. Ni bila več pripravljena biti tiho, neizražena in nedoživeta. To so bili zame znaki, da v mojem telesu ni pravega ravnovesja. (Maze 2015)

Če izhajamo iz zapisanega lahko prepoznamo značilnosti prevzemanja in ponotranjenja diskurza moškosti in ženskosti v športu, kjer je moškost pozitivna, »ženska plat« pa je ovrednotena negativno; kot polje, ki mora biti zatirano, da ženska lahko uspe v športu. V naslednjem zapisu lahko vidimo stopnjevanje dihotomije moški – ženske:

Ko sem odrasčala ter že imela svoje ambicije in cilje, so bile moje vzornice športnice. Pa tudi moški, ker so bolj pogumni, v svetu nekako veljajo več./.../Bolj je šlo proti koncu kariere, bolj mi je postajalo jasno, da je vrhunski šport na tej ekstremni ravni in predvsem v teh letih – ker dokler si mlad, vse to doživljaš drugače – za žensko res zelo težak./.../A ko si na štartu, res moraš biti kot bojevnik. V zadnjem obdobju se mi je to kot ženski vse bolj upiralo. »Ženska sem, je res treba tako?« sem se spraševala. Saj je lep šport, tudi nežen, a če želiš zmagovati, je ta vojaški pristop edini pravi. Tako sem prišla do točke, ko si zaradi tega nisem bila več všeč (Maze v Robnik 2015).

Že v sami retoriki je jasno izkazano razlikovanje med za ženske primernimi (nežnost) in za moške primernimi značilnostmi (bolj pogumni, v svetu imajo večjo veljavo, biti bojevnik). Ženski, nežni pristop proti moškemu, vojaškemu pristopu. Prej obravnavana poudarjena ženskost, ki deluje kot odgovor na patriarhalni družbeni red, prisoten v športni sferi, se kaže tudi v odgovorih Tine Maze v intervjujih. Kaže se vpetost in sprejemanje obstoječih razmerij, saj pogosto govori o odnosu med ženskimi in moškimi lastnostmi, o »izgubi« ženskosti, o tem, da je bila ženskost podrejena moškosti, ki je potrebna za uspehe v športu in v vrhunskem smučanju. V Tinini biografiji so zapisane njene misli o relaciji moški – ženske oz. fantje – dekleta umeščene v šport:

Rada sem tekmovala tudi s fanti. Primerjave so mi vsekakor koristile, predvsem pa je njihova družba name pozitivno vplivala na tistih področjih, ki so v športu še kako koristni. Od njih sem se na primer naučila tekmovalnosti, pomena moči in agresivnosti. Zaradi fantovske miselnosti, ki je do nežnejšega spola včasih podcenjevalna, sem še bolj želela dokazati, da sem lahko enako, če ne hitrejša od njih (Maze v Maze in Divac 2017, 50).

Diskurz deluje kot naravna in univerzalno sprejeta družbena norma. V njenih besedah tako lahko prepoznamo bistvo hegemonije moškosti, da edino moške oz. fantovske lastnosti pomagajo k uspehu v športu. Vpetost v diskurz konstrukcije binarnosti odnosov med ženskostjo in moškostjo je vidna v poimenovanju »ženskih« in »moških lastnosti – tako z vidika novinarskih vprašanj, kot v odgovorih nanje, kjer Mazejeva govori na primer o občutljivosti kot o ženski lastnosti, ki jo pri sebi najbolj ceni. Pravi, da ji je »ta lastnost/.../v smučanju prinesla ogromno. Uf, če je ne bi imela ... Ne gre za to, da med kariero ne bi imela teh ženskih lastnosti, morda le niso toliko prišle do izraza. Kaj cenim? Premalo časa se počutim žensko« (Maze v Robnik 2015). Ob tem tudi v odgovoru na vprašanje o zapostavljanju ženskosti in njenega podrejanja tekmovalnim ciljem ostane vpeta v »naravnost« moškosti, saj pravi, da je »smučanje po naravi moški šport./.../ To sem čutila predvsem v bolj zrelih letih svoje kariere. Pravo eleganco sem našla le v smučarskem gibanju. V videzu? Ne« (Maze v Pavčnik 2016). Tina Maze kot tekst, ki ga beremo, deluje ravno znotraj tega diskurza, v okviru vpetosti v razmerja med ženskami in moškimi v vrhunskem športu, kjer je ženske potrebno »prevzgojiti« v vrhunske športnice. Namesto ženskosti mora zavzeti pozicijo moškosti, če želi uspeti. Prav slednje pa tako predstavlja glavno grožnjo ženskosti.

Primer, ki dobro pokaže ogroženost ženske identitete pri športnicah, je komentar na zahvale trenerju Massiju za dobro delo v smučanju: »kaj je z vami folk, da se zahvaljujete makaronarju, ki je iz naše Tine naredil moškega!!? Massi spelji se« (komentator markko, RTVSLO 2015b). Komentar je bil zapisan po dveh Tininih zmagah na svetovnem prvenstvu v Vailu, kjer je bila daleč najboljša med vsemi smučarji in smučarkami. Poleg označevanja Tine Maze z moškim, je v izjavi moč razbrati tudi skrajni nacionalizem, saj Massija s slabšalnim izrazom označuje za *makaronarja*¹⁹, ki je iz *naše* (lepe, ženske) Tine naredil moškega. Če bi se v izjavo še bolj poglobili, bi ji lahko pripisali tudi delovanje diskurza o pasivni ženski in aktivnemu moškemu – »Massi je iz Tine naredik; Massi kot aktiven je pasivno Mazejevo oblikoval v moškega. Treningi in uspehi so tako ogrozili pravo žensko, ki jo športnica lahko reši pred »iznakaženjem«, če izkoristi čim več trenutkov, ko le-to lahko poudari (oglas, poziranje ipd.). Odziv popolnoma sovпада z Dunningovim (2007) prepoznavanjem razmerij med spoloma, kjer na mesto enega izmed ključnih problemov za obravnavo postavi odziv moških na ženski vstop v tradicionalno moško sfero športa, agresivnosti in tekmovalnosti.

Za dokaz obstoja »prave« ženskosti v vrhunskem profesionalnem športu, je potrebno ohranjati in reproducirati ženske »značilnosti«. Pri tem pomembno vlogo igrata čustva, ki naj bi bila ena izmed glavnih značilnosti prave ženske narave. Zato športnice pogosto spremljajo komentarji o njihovi (ne)čustvenosti. Že v času, ko je se je Mazejeva rezultatsko začela vzpenjati v vrh alpskega smučanja, so jo novinarji in komentatorji označevali za (preveč) čustveno; na primer da s svojimi izjavami po tekmi ali zapisi na družbenih omrežjih ».../izpade kot nek razvajan otrok, kadar odpre usta ali pa kaj napiše na internet« (komentator »Pjofa«, RTVSLO 2008).

Tina Maze je sama pogostokrat poudarjala, kako ponosna je na svojo čustvenost in kako jo čustva naredijo žensko – žensko in ne stroj. Novinarji v svojih prispevkih konstantno dodajajo čustvene naboje tako ob zmagah kot ob porazih športnic (in pa tudi športnikov, vendar je retorika kljub temu nekoliko drugačna). V eni izmed kolumn je novinar (ki je tudi Tinin biograf) Vito Divac, o ženski čustvenosti zapisal: »Zanimivo je bilo spremljati Tinino preobrazbo iz majhne, vase zaprte deklice iz Črne na Koroškem, ki si je tako močno želela zmagovati, da je ob vsakem porazu jokala, do ene najbolj prepoznavnih športnic sveta, ki še vedno s solzami izlije iz sebe žalost in razočaranje, ko ne zmaga« (Divac 2014). Tako Tina

¹⁹ Navezuje se na narodnost Andree Massija. Odnos do »tujcev« (ali Drugih) v slovenskem profesionalnem športu je prav tako ena izmed tem, ki so v vedno večji internacionalizaciji nacionalnih zvez, ekip in reprezentanc zagotovo aktualne in zanimive za proučevanje.

Maze kot Andrea Massi sta bila stalno deležna vprašanj o čustvih, kot je na primer vprašanje iz intervjuja z Andreo Massijem: »Tudi Tina je imela na začetku težave s čustvi, kajne?« (Smrekar 2016). Največkrat že z vprašanjem močno implicirajo na odgovor. Massi v odgovorih na tovrstna vprašanja zavzame pozicijo ne-čustvenosti – torej tradicionalno moško pozicijo, ki ga postavi v nadrejen položaj, v položaj pozicije moči in objektivnosti. S svojo objektivno realnostjo tako pritrdi temu, da je Tinina ženska narava čustvena, zaradi tega morda naporna in jo je bilo potrebno preudarno obravnavati. O njej Massi pove:

Tina je čustvena oseba. Ta čustva so jo predvsem na začetku ovirala pri mojem procesu, ker potem pride trenutek, ko jih je treba obvladati. Včasih me je tudi narobe razumela in mislila, da hočem, da je nečustvena. Sam sem hotel le, da čustva obvlada, kar pa je peklenko težko. Mogoče bi bilo zanjo lažje, da ne bi bila tako zunajserijsko inteligentna. In manj čustvena. Toda taka je bila in morali smo jo sprejeti (v Smrekar 2016).

Njena ženskost se tako gradi na polju čustvenosti, tj. ultimativne ženske lastnosti. Reprezentacija vedno šele konstruira resničnost. Reprezentacija Tine Maze, ki poteka skozi medije (in tudi preko njenih izjav ter zapisov), kot čustvene, občutljive ženske športnice, predstavlja dominantni hegemonski poziciji le še dodatno potrditev ženske drugačnosti od moških. Drugačnost je zgrajena na čustvih, ki kaže žensko šibkost v primerjavi s trdnostjo in ne-čustvenostjo moških, ki naj bi bila ena izmed ključnih lastnosti uspehov v športu. Delovanje tega diskurza lahko prepoznamo tudi v izjavah Tine Maze, kjer govori o tem, da ima vsakdo »žensko in moško plat, ki se velikokrat borita za prevlado« (Maze v Milek 2005, 21) in pri tem doda, da se je predvsem v zadnjih letih kariere »vse bolj začela oglašati tudi ženska stran, ki joka, ker se velikokrat ne more izraziti tako kot bi želela« (prav tam). Ponovno lahko vidimo negativno reprezentacijo ženske narave kot čustvene, ki mora biti za uspešno delovanje v športu zatrta in potlačena.

Skozi predstavljanje nujnosti zatiranja čustev v športu Tina Maze pritruje in reproducira univerzalno sprejeta razmerja med moškimi in ženskami, vendar pa je tudi za športnice znano, da pogosto brišejo meje med utrjenimi tradicionalnimi praksami razlikovanj. Brisanje mej in upor proti pozicijam moči, se velikokrat udejanja preko teles, ki v športu predstavljajo središče akcije in osrednji tekst, na katerega se pripenjajo pomeni, stereotipi, kulturne norme in reprezentacije.

4.2.2 Ženstveno telo proti telesu–mašini

Ženska telesa so v športu še vedno v središču pozornosti, vendar telesa športnic predstavljajo novo obliko discipline – takšne, kjer so telesa trenirana za športni dosežek in ne za to, da pozirajo kot objekt poželjenja. Kljub temu pa so telesa, trenirana za športne uspehe, v zadnjih desetletjih postala prav objekti poželjenja na eni strani, na drugi strani pa lahko predstavljajo možnosti za re-definiranja ženskosti.

Ideologije telesa so utemeljene na stereotipih in predsodkih o moči in videzu, kjer mora biti ženska privlačna, a hkrati spolno pasivna, saj je s svojo privlačnostjo definirana (Duopona Topič 2004, 16–17). Medijske reprezentacije vrhunskih športnic so najpogostejše usmerjene k tistim, ki ustrezajo trenutnemu idealnemu telesu, torej k tistim, ki poosebljajo žensko lepoto. Zgolj telesna privlačnost tudi »v polju športa tako ostaja tisti adut, prek katerega lahko ženske vzpostavijo privilegiran položaj v mreži oblasti in si na tak način podvržejo moške subjekte« (Starc 2003, 98). Športnice se zato, da »utrjujejo« in ponovno definirajo svojo ženskost (ker je to, seveda, edino družbeno sprejemljivo), fotografirajo za različne športne revije in oglase, katerih ciljna publika je navadno moška populacija.

V ZDA je tak primer na primer revija Sports Illustrated (glej sliko 4.1), kjer biti v »seksi« pozi na naslovnici za športnico pomeni ultimativno priznanje njene ženskosti, lepote in privlačnosti. Po Doupona Topičevi je prav »poudarjena ženskost odgovor na moško nadvlado« (2004, 17), kar pritrjuje tezi, da je družbena konstrukcija spolne privlačnosti žensk neposredno povezana z moškimi.

Slika 4.1 Smučarka Lindsey Vonn z naslikanimi kopalkami v reviji Sports Illustrated.

Vir: Sports Illustrated (2016).

Moška razgaljena telesa se – v nasprotju z ženskimi – vse do 60-ih let 20. stoletja v oglasih niso pojavljala, saj so predstavljala grožnjo »nenaravnega« vzburljanja moških ob pogledu na

telo drugega moškega. Pri ženskah ni bilo bojazni, da bi pogled na telo ženske povzročilo vznburjenje druge ženske, medtem ko je moško vznburjenje »ob pogledu na žensko telo veljalo za 'naravno' in zatorej neproblematično« (Starc 2003, 85).

Vendar pa se je, tako Starc (2003, 85–87), tudi s pojavom razkazovanja moških teles, ki navidezno niso bila erotizirana, tradicionalna vloga žensk in moških v družbi zgolj reproducirala. Stalno se je utemeljeval diskurz o grobem in močnem moškem telesu ter nežnem, krhkem ženskem telesu. Danes, ko se linije med spoloma pogosto zamegljujejo, se v oglasih in različnih medijih vzpostavlja tudi ideal (ne nujno grobega) mišičastega moškega telesa, moški športniki pa so do neke mere tudi erotizirani (na primer nogometaša David Beckham in danes Cristiano Ronaldo). Temu navkljub pa je še vedno viden razkorak med reprezentacijo ženskih in moških športnikov, saj so pri moških navadno zelo redko izpostavljene osebnostne lastnosti, družinsko ozadje ipd., veliko pogosteje se govori zgolj o njihovih športnih dosežkih.

Še en mehanizem ali tekst, preko katerega se konstruira ženskost v športu in v katerega so vpisana družbena razmerja, so izbori najlepših športnic. Ti so navadno umeščeni v rubriko »zabava« in ne v rubriko »šport«, s čimer prav ti teksti reprezentirajo stereotipno razumevanje žensk in ženskega telesa kot objektov (moških) pogledov. Tina Maze je bila v teh izborih pogosto označena kot najlepša športnica, smučarka, olimpijka (Dnevnik 2006; RTVSLO 2009; 24ur 2011)²⁰, na portalu Siol.net pa je bila v letu 2011 izglasovana za najlepšo Slovenko (Gradič Oset 2014). Slednje torej izven sfere športa, kar lahko pomeni, da kljub športnemu telesu, ustreza normi ženske lepote.

Njena ženskost tako ni bila ogrožena, saj jo je »reševala« lepota, ki se je potrjevala prek hegemonskih medijev in izborov. O podobi Tine Maze v oglasih, je novinarka zapisala, da »se v oglašnih kampanjah spremeni v seksi različico Tine Maze, za oglasno kampanjo smučarskih čevljev Lange se je spremenila v angelčka, saj so jo oblekli v belo spodnje perilo in ji nadeli krila. Na snemanju za smuči Stöckli je pozirala zgolj v modrčku, za nakit Lencio pa se je s kopalkami ulegla na sneg« (Gradič Oset 2014).

²⁰ Pred olimpijskimi igrami v Torinu leta 2006, je bila Tina Maze na spletni strani časopisa La Repubblica izbrana za najlepšo športnico iger (Dnevnik 2006). Prav tako naj bi njeno lepoto opazili tudi številni tuji medijski portali. »Po izboru številnih medijev je 31-letna Korošica ena izmed najbolj seksi udeleženk letošnjih olimpijskih iger v Sočiju« (Gradič Oset 2014).

Športnice v »lahkotnejših«, ne-športnih medijih tako niso predstavljene z njihovimi športi, temveč s privlačnimi, seksi, pogosto celo erotičnimi fotografijami, kar pomeni, da je namesto športnih dosežkov v središču njihova spolna vloga – Tina se prelevi v seksi Tino (glej sliko 4.2). S tem trivialnim medijskim poročanjem o ženskih športnicah, skozi medije delujejo tradicionalni diskurzi ženskosti in še potrjujejo ustaljene družbene kode o moškosti in ženskosti.

Slika 4.2 Tina Maze v oglaših za smučarske čevlje Lange in Zlatarno Celje.

Vira: Fis (2013); Zlatarna Celje.

Jezik, ki se oblikuje v diskurzu o telesu športnic je pogosto razcepljen na dva pola – na eni strani se govori o lepoti in seksapilu, na drugi strani pa o grdosti, moškosti. Na ta dva bregova so uvrščeni tudi športi, kjer so določeni sprejemljivi, primerni za ženske, medtem ko drugi izzivajo in ogrožajo ženskost. Dober primer slednjega predstavlja naslednji komentar z RTV-jeve spletne strani: »Če bi bil malo zloben, bi rekel, da Tina po obsegu stegen bolj paše med dvigovalke uteži, ki so jih na Eurosportu kazali med obema tekoma« (komentator Brisko na RTVSLO 2014). Športno telo ženske je sprejemljivo le, če vsebuje vse lastnosti ženskosti, med katere pa grobo, mišičasto telo zagotovo ne spada, kar vidimo tudi v predstavljeni izjavi. Kot smo videli v zgodovini ženskega športa, kjer so ženske usmerjali v določene vadbе, ki so bile »lady-appropriate« (primerne za dame), tudi na tem primeru vidimo neenakovrednost športov ter percepcijo primernosti športov za ženskost in ženska telesa. Kljub temu da ima Tina Maze očitno prevelik obseg stegen, ima verjetno to srečo, da še vedno tekmuje v

ženskam primernem športu, smučanju, v primerjavi z negativno konotacijo dvigovanja uteži, kjer imajo vse ženske očitno zelo velika (in očitno ne-lepa ali neprimerna) stegna.

Drug vidik telesa v športu predstavljajo primerjave s stroji – trenirana telesa športnic in športnikov so označena kot »mašine«. Vrhunski šport telo izrablja kot tehnični pripomoček, ki ga je potrebno do konca izpiliti, saj se športnik na tekmovanjih najprej predstavlja kot telo, kot »biološki stroj«²¹, telesa teh tekmovalcev pa so predrušana v mehanske stroje, katerih glavni cilj so čim boljši rezultati.

Tako tudi poimenovanje Tine Maze v času največjih uspehov: »Tina–mašina« izvira iz prepoznavanja športnega, treniranega telesa kot stroja. Andrea Massi je kot trener poudarjal stroge treninge, kjer so skušali telo Tine Maze izpopolniti do skrajnosti, torej ga do popolnosti disciplinirati. Divac je Massija opisal kot »zidarja« Tininega telesa, kot tistega, ki je Tino »pripravljaj za najbolj zahtevne treninge in 'gradil' njeno telo« (Divac v Maze in Divac 2017, 109). Povezava med strojem in telesom se skriva tudi v ozadju Tininih izjav: »Priznam, potrebovala sem nekaj časa, da se sestavim./.../Morala sem "ugasniti" svoje telo in zbrati svoje misli« (Maze v Pavčnik 2016) ali pa še dlje, kjer za svoje telo pravi, da bi lahko rekli, da je »v prenesenem pomenu Tina robot« (Maze v Maze in Divac 2017, 67).

Foucault pravi, da »telo postane koristno šele tedaj, ko je hkrati produktivno in podjarmljeno telo« (2004, 35). V skladu s tem, da je glavni cilj vrhunskosti v športu popolna kontrola nad telesom športnice, potrjujejo tudi Massijeve besede o karieri Tine Maze: »Bila je stroj za kolajne – kar me najbolj veseli« (Massi v Finc 2017a). Tina Maze je s popolnim discipliniranjem svojega telesa in s popolnim mehaniziranjem dosegla vrhunske tekmovalne uspehe. Ker je »garala kot, denimo, Marcel Hirscher, ekstremno močno, kot moški« (Finc 2017b), kot so jo ob uspehih opisovali, je bila do neke mere označena kot nad-ženska, torej veliko bliže moškemu. S tem je delovala zunaj diskurza ženskosti, lahko bi rekli, da v polju moškosti, vendar pa je s tem, ko je svoje telo postavila na pogled v oglasih, ponovno utemeljila svojo ženskost. Identiteta ženske je bila s tem ohranjena in opravičena.

Ob prekinitvi športne kariere, je v nekaterih izjavah komentatorjev zaznati tudi olajšanje ob tem, da je Mazejeva še vedno ženska, saj pravijo, da je »Tina vedno bolj seksi. Vedno bolj je

²¹ Starc (2003, 87–90) ob tem poda zanimivo razmišljanje, saj pravi, da je bilo telo do vzpostavitve modernega športa (po tradicionalni krščanski etiki) dano od boga. Konec devetnajstega stoletja pa je prišlo do spremembe obravnave telesa – začeli so ga razumeti kot proizvod stroja, namesto ideje, da je telo zgolj stroj za proizvodnjo. S tem so začeli ljudje svoje telo obravnavati kot proizvod, ki ga lahko oblikujejo in izboljšujejo.

človek. Ono je izpuhtelo ven« (komentator zzizek RTVSLO 2016a). Ta izjava spet kaže na dvojnost med strojem (športno telo) in človekom. Interpretiramo jo lahko na način, da ker Tina Maze ne tekmuje in trenira več, je končno seksi in končno ni več »mašina«, končno ima (spet) identiteto ženske, ne *onega*.

4.3 Konstrukcija ženskosti pri Tini Maze: ugotovitve in refleksija

Do sedaj smo videli, da se konstrukcija ženskosti in izgradnja ženske identitete reflektirata na številne načine. Konstrukcijo ženskosti pri Tini Maze, ki smo jo obravnavali v tem poglavju, bi na koncu lahko strnili v tri ključne točke:

- Čustva;
- Moška identiteta vs. ženska narava;
- Nadzorovano telo.

Govor o čustvih in s čustvi povezano žensko naravo zavzema velik del diskurza ženskosti in gradnje identitete ženske pri Tini Maze. Kot je ugotavljala že Hallova (2002) je zanimivo, da znotraj navadnega in formalnega diskurza vedno poteka le »obsesija« z ženskostjo (in moškostjo) športnic, ne pa z moškostjo (in ženskostjo) športnikov. Čeprav smo v prvem delu izpostavili, da ženski športi pogosto dobijo manj medijskega prostora, to na primeru alpskega smučanja v času Tine Maze ne moremo trditi, saj je bilo v primerjavi z moškim smučanjem bistveno več poročanja in novic povezanih z ženskim smučanjem oz. s Tino Maze. Drži pa, da vse novice niso predstavljale strogo športne vsebine o ženskem smučanju, temveč je bila Tina Maze (in tudi Andrea Massi) v središču t. i. rumenega poročanja o njenih pristočasnih dejavnostih in o udeleževanju različnih medijskih dogodkov ali prireditev.

Ženskost je pri Tini Maze zgrajena na identifikaciji s tradicionalno družbeno sprejetimi ženskimi lastnostmi – čustvenostjo, krhkostjo, nemočjo, družinskostjo. V začetnih poglavjih smo videli, da se konstrukt ženskosti navadno gradi v nasprotju z (dominantno hegemonsko) moškostjo. Branje konstrukcije ženskosti pri Tini Maze temu pritrjuje – tako njeno športno telo kot njena ženska identiteta sta konstruirana v relaciji do moškosti, moške identitete (pogosto do Andree Massije), čemur pritrjuje tudi zapis v njeni biografiji, da »nikakor ni mogla uskladiti njegovega razuma in svojih čustev. Težko ji je bilo, ker ni imela možnosti uživati v svoji ženskosti, potem ko je svoj posel opravila z odliko, saj se je že naslednji dan spet znašla v fitnesu pod novimi bremenmi, medtem ko je telo želelo lahkotno plesati« (Divac v Maze in Divac 2017, 26). Glavni gradnik ženskosti je pri Tini Maze ne-ženskost kot glavna

sestavina uspeha v športu. To ne-ženskost (moškost) je Tina Maze večkrat izzvala, s čimer naj bi ogrozila svoje smučarske uspehe. Izzvala jih je s poudarjanjem svoje ženske narave, s poudarjanjem čustvenosti in ranljivosti. Odziv okolice na te lastnosti je bil: »takšna pač je« (po besedah, ki so pogostokrat zaznane npr. v intervjujih z Andreo Massijem). Prav iz slednjega je vidno ohranjanje hegemonije in moške dominacije, saj ženska čustvena narava predstavlja deviacijo trdne institucije športa ali po Doupona Topičevi, ki pravi, da »tako lahko razumemo način, na katerega delujejo trenutne hegemonistične predstave o športu, ki same sebe označujejo kot nekaj, kar pač tako je. Hegemonija se ohranja, če še naprej verjamemo, da podatki v resnici lahko govorijo sami zase« (Doupona Topič 2004, 22). Izgradnja ženskosti je tako potekala v odnosu do moškosti, ki je bila vedno predstavljena kot dominantna in zaželena. V to lahko umestimo tudi njeno izjavo, da si je kot dekle vedno želela biti fant in da se po koncu športne kariere počuti vedno bolj žensko:

Verjetno sem si želela biti fant. Ja! Nekaj časa sem si želela biti fant!.../Kdo sploh želim biti? Tega še danes včasih ne vem, čeprav se vedno bolj počutim v ženskem telesu. Končno se je športni ritem umiril, agresivnost, ki je v športu nujna, se zdaj zmanjšuje, prav tako trenutki športnega napadanja, ki so, prepričana sem, moškim bistveno bolj naravni kot ženskam (Maze v Maze in Divac 2017, 52).

Ponovno vidimo delovanje diskurza, ki zavzema pozicijo naravnosti in univerzalne resnice; agresivnost je moška lastnost proti mirnosti, ki zavzema pozicijo ženske lastnosti. To razmerje se kaže v medijski konstrukciji Tine Maze, ki potrjuje Whannelovo tezo, da televizijske novice in članki v časopisih (ali na internetu) »za svojo osrednjo temo izbirajo prav čustveno zaznamovane orise osebnosti/.../, saj s tem skušajo vzbuditi poistovetenje gledalcev s športnikovimi uspehi in porazi« (Whannel 1992, 98). In v primeru Tine Maze lahko vidimo delovanje prav tega diskurza naravnosti, čustvenosti ženske športnice, ki je kljub »moškim« naporom in treningom zadržala svojo žensko plat, ki pa je morala biti zatrta in potlačena, če je želela uspeti v športu.

Tretji poudarek analize konstrukcije ženskosti na primeru Tine Maze je reprezentacija ženskosti preko telesa. Telo je bilo pogosto podvrženo oznakam stroja ali robota, ki naj bi žensko telo nujno zatrl za doseganje vrhunskih uspehov v športu. Tako kot je zapisala v svoji biografiji: »Bili so trenutki, ko bi lahko začutila več sebe, a je ta občutek ženskosti, na vrhuncu gladiatorske moči največkrat zatrt, je – za trenutek – skrivnostno usahnil. Nato pa je silovito izbruhnil kot dolga leta uspavan vulkan« (Maze v Maze in Divac 2017, 19). Žensko telo je bilo za »gladiatorske« napore v tekmovanju pri Mazejevi vedno podvrženo nadzoru in kontroli moških, kar sicer popolnoma ustreza ustaljenim družbenim normam – predvsem v

kontekstu trenerstva – kjer moški predstavlja dominantno pozicijo moči. Pri tem je vlogo racionalne moške pozicije v največji meri odigral trener in partner Andrea Massi.

»Manjko« ženskosti in »pravih« ženskih lastnosti kot posledica posedovanja moških lastnosti (agresija, tekmovanje), je bil torej pri Tini Maze kompenziran s pripisovanjem čustvenosti, »muhavosti« in trme na eni (športni) strani ter s poudarjanjem ženskosti ali ženstvenosti na drugi strani. Slednje je bilo reprezentirano skozi različne oglase in snemanja, kjer je Tina Maze predstavljala *seksi lepotico Tino*, kar je krepilo njeno žensko podobo. Njena ženska identiteta je bila »rešena« z izbori najlepše športnice olimpijskih iger, z oglasi za svoje sponzorje in pokrovitelje ter na koncu z reprezentacijo kot čustvene in ženstvene športnice.

Pri analizi delovanja in oblikovanja diskurza ženskosti smo bili lahko priča še eni karakteristiki, ki je ženskim športnicam pogosto pripisana in popolnoma sovпада s tradicionalno hegemonsko družbeno strukturo odnosov med ženskami kot nosilkami narave, družine in moškimi kot nosilci kulture, družbe – to je reproduktivna vloga ženske.

Kot ženski po tridesetem letu starosti je (bila) Tina Maze pripisana tradicionalna ženska vloga, vloga matere, kar pritrjuje, da je to (edina) družbeno sprejeta in normalna naloga ženske v družbi. Kljub temu da je Tina Maze s svojim tekmovanjem v športu, treniranjem, premikanjem mej svojega telesa in mej ženskosti ter pomembnimi koraki v poslovnem svetu predstavljala odklon od tradicije, se od nje po končani športni poti ponovno pričakuje sprejetje družbenih pravil in norm in zadostitev reprodukcijske vloge.

V veliki večini primerov je bilo razumevanje gradnje ženskosti v športu obravnavano skozi retoriko in jezik, ki sta sama verjetno glavna nosilca najbolj vsakdanjih diskurzov. Skozi besede in misli Tine Maze je bilo moč analizirati njen pomen in odnos razmerij ženskosti in moškosti. Še en vidik, ki je bil v zgornjih poglavjih verjetno manj izpostavljen, pa je vidik vprašanj novinarjev v intervjujih. Ta v sebi navadno že nosijo različne predpostavke in vnaprej pripisane pomene. Kot taka so zato dobro ogledalo razumevanja ter interpretacije podobe in identitete Tine Maze.

V tem kontekstu je reprezentativen uvod Vesne Milek v intervju s Tino Maze, saj pravi: »Pogovarjaj se z njo kot ženska z žensko. O tem, kaj razmišlja, kaj ljubi, česa jo je strah. Uredniško navodilo« (Milek 2015). Zapisane tri povedi lahko nekako povzamejo celotno predhodno analizo, saj osrednji pomen zavzema prav ženskost, zgrajena na poudarjanju

ženske narave in čustev kot temeljnih gradnikov ženske identitete. Slednja pri Tini Maze tako nikoli ni bila ogrožena.

4.4 Primeri konstrukcij ženskosti v nekaterih drugih primerih

Na primeru Tine Maze smo videli, kako se reproducira diskurz ženskosti skozi retoriko o čustveni ženski naravi, ki mora biti potlačena in zapostavljena, če ženska želi biti vrhunska športnica, atletinja. Telo v analiziranem primeru je bilo postavljeno znotraj diskurza ženskosti – kjer jo je ponovno potrebno »ugasniti«, če naj telo deluje kot stroj za zmage.

V primerih, ki so predstavljeni v nadaljevanju, sta bila tako žensko telo kot ženskost sama vpeta v odmevne medijske dogodke. Ti so pretresali dominantne družbene strukture v športu, saj so (precej bolj kot glavni primer naloge) izzvali vprašanja o odnosih med biološkim in družbenim spolom in o razmerjih moči med moškimi in ženskami. Predstavila bom izbrane vrhunske športnice, ki so na različne načine ogrozile družbeni red, s čimer so ogrozile tako ženskost kot tudi moškost.

Prvi primer bo Caster Semenya, ki je verjetno v zadnjih nekaj letih eno izmed osrednjih imen v športu, ko se analizira moško-dominantne strukture in pomen spola v športu.

Drugi primer je Janica Kostelić, pred desetletjem najboljša hrvaška alpska smučarka in je predstavljala kulturno zelo zanimiv tekst, zagotovo vreden analize. Zaradi prevlade in uspehov v smučanju, je bila pogosto v središču diskurza o moškosti in ženskosti, lepote, agresivnosti in moči.

Tretji primer sta igralki tenisa Serena in Venus Williams, ki sta poleg tega, da sta bili označeni za moška z nepravilno prednostjo pred tekmicami, vpleteni tudi v rasni diskurz. Zanimivo je, kako sta preko oblačil in pretiranega ličenja rekonstruirali ter s tem tudi reproducirali stereotipe žensk in ženskosti.

Nekoliko manj znana (ali manj medijsko prisotna) športnica je slovenska metalka kopja Martina Ratej. Zanimiva je z vidika diskurza o ženski naravi in vlogi žensk v športu, saj se je ob njenih uspehih in še pogosteje ob njenih neuspehih pogosto izpostavljalo materinstvo, vloga matere – športnice.

Pregled drugih primerov konstruiranja ženskosti v športu nam bo dal dobro primerjavo z glavnim tekstom analize, s Tino Maze, ter nam ponudil uvid v razsežnost ter pogostost diskurza ženskosti v vrhunskem športu.

4.4.1 Caster Semenya

Caster Semenya je vrhunska južnoafriška atletinja, ki je v zadnjem obdobju verjetno največkrat obravnavana športnica, ko govorimo o konstruktu ženskosti, o pomenu interpretacije spola in o diskurzu telesa. Po zmagi na svetovnem prvenstvu v atletiki leta 2009 so se pojavila namigovanja, da ni ženska in da je zmagala z goljufijo. Najbolj odmeven (tako Camporesi in Maugeri 2010, 378) naj bi bil zapis na nekem južnoafriškem blogu, ki je predstavljal »dejstva« o Semenyi in »dokaze« o njeni ne-ženskosti. Mednarodna atletska zveza je nato podala pomisleke o zlorabi poživil, s čimer je sprožila še več odmevov. Eden izmed številnih, tudi s strani (poraženih) sotekmovalk, je bil odziv italijanske tekačice Elise Cusme: »Taki ljudje ne bi smeli tekmovati z nami. Zame ona ni ženska. Zame je moški« (v Camporesi in Maugeri 2010, 378). Caster je bila prisiljena v testiranje biološkega spola, ki je bilo daleč od diskretnosti in spoštovanja posameznikovega telesa in intimnega prostora. Prestala je številne preiskave in genske teste, kjer so preverjali njeno »ženskost«.

Kot smo že prikazali, šport igra veliko vlogo v krepitvi »naravnih« razlik med moškimi in ženskami. Tako kot v večini profesionalnih športov tudi v atletiki spolna segregacija ponovno pritrdjuje predpostavki o »zgolj dveh, očitno univerzalnih, bipolarnih, med seboj izključujočih se spolov« (Dworkin in drugi 2013, 42) in s tem skrbi za stabilni spolni identiteti. Camporesi in Maugeri (2010, 378–379) pišeta, da je mednarodna atletska zveza v zadnjih desetletjih oblikovala in tudi preoblikovala politike potrjevanja spola. V 60-ih letih so morale številne atletinje na preglede k strokovnjakom, ki so potrjevali prave ženske. Iskali so namreč različne deviacije, odklone od »normalnih« dveh oblik biološkega spola, ki bi – po njihovem prepričanju – predstavljale nepravilno prednost na tekmovanju.

Caster Semenya se je znašla v sivi coni spolne razdelitve v športu in kljub temu da rezultati testov sprva niso bili javni, v javnosti ni bilo nobenih dvomov o tem, da Caster ni prava ženska. To je javnosti nato še »potrdila« s poroko z žensko. Kasneje so objavili rezultate in potrdili, da je biološko ženska. Njen primer je v športu ponovno odprl tabu temo spola in odnosov tako družbe kot športa do obstoječe družbeno »veljavne« delitve. Odprl je vprašanja o tem, kako postopati, ko pride do sivih območij, ko ni možna binarna črno-bela razdelitev. Sprožil je vprašanja o tem, kako naj bo šport organiziran (Camporesi in Maugeri 2010, 379). Kontroverznost Caster in diskurz o ne-ženskosti, ki jo spremlja, je odličen dokaz reprezentacije ženskosti in moškosti v športu, kjer se za superiorne športnice vedno pripiše maskularne in nepravne ženske lastnosti.

Druženemu spolu vedno večje izzive postavlja tudi napredovanje biologije, tehnologije in vedenja o genetiki, ki odkrivajo vedno več ambivalenc in različnih kombinacij genov, ki odstopajo od konsenza normalnosti.

Kako se je zaključila zgodba Caster Semenya? Še vedno se ni, saj je tudi na zadnjih olimpijskih igrah v Rio de Janeiru po osvojeni zlati medalji povzročila mnogo kontroverz in debat o spolu. Vprašanja o spolnih strukturah v športu tako od »vznika« Caster Semenya leta 2009 niso dobila odgovora. Kljub temu da ji je atletska zveza kot vrhovna instances dovolila nastopanje v ženski konkurenci, je morala Caster skozi vrsto hormonskih terapij, ki naj bi jo naredile bolj žensko. S svojo vizualnostjo je namreč grozila »pravi« ženskosti. Da bi to grožnjo omilili, so jo postavili na različne naslovnice revij, kjer je bila naličena, v oblekicah in visokih petah ter obdana z napisi o preobrazbi, ki dokazuje njeno »pravo« ženskost (Glej sliko 4.3).

Slika 4.3 »Dokaz« v reviji, da je Caster Semenya vendarle prava ženska.

Vir: 1 The Frisky (2009).

Ne le, da je morala Caster Semenya zaradi grožnje ženskosti in ženski atletiki na različna testiranja, kot dokaz svoje ženske narave, je morala prestati preobrazbo in postati ženski stereotip. Ob mnogih analizah Casterinega primera pa se mi na koncu poraja še eno pomembno vprašanje, ki je zagotovo plodno polje za nadaljnja raziskovanja – zakaj se dokazovanje pravega spola zahteva zgolj od ženskih atletinj? In zakaj ob vrhunskih uspehih takoj pomislimo na goljufanje? Ženske ne morejo biti močne in najboljše?

4.4.2 Janica Kostelić

Videli smo, da v smučanju, tako kot v mnogih drugih športih, ki dominantno niso prepoznani kot ženski športi, prevladuje reprezentacija moči in agresivnosti. Janica Kostelić je bila v obdobju od 1999 do 2006 najuspešnejša smučarka, ki je »dvigala prah« z agresivnimi, brutalnimi in napornimi treningi, s katerimi je prišla do vrhunskih rezultatov. Zaradi »moškega« pristopa k treningu in tekmovanjem, je bila konstantno vpeta v diskurze o moškosti in ženskosti. Njen pristop in način smučanja je bil prepoznan kot ne-ženski, njen videz pa naj bi le še potrjeval, da ni prava ženska ter da ima zato prednost pred ostalimi smučarkami, ki so bolj ženske. Zmagovala naj bi prav zaradi svoje moškosti.

Dobre primere diskurza ženskosti in moškosti pri Janici Kostelić predstavljajo spodnji anonimni zapisi, ki jih lahko najdemo pod novicami o smučarki in ki so se pojavljali skozi celotno njeno kariero. »Janica muško...« (komentator skrajnež_izy v RTVSLO 2007), so reprezentativne besede komentatorjev ob njenih smučarskih uspehih. Ob koncu njene kariere se je pojavil tudi zapis, kjer jo primerjajo (po videzu) s Tino Maze: »Hvala bogu da je končala kariero oz. škoda, ker ne bom mogu navijati proti njej... pa ne govoriti kaka huda smučarka pa to...res je ogromno dosegla, a na kakšen način? da pri 25 letih komaj še hodi..? Vredno?! NE! Rajši gledam Mazejevo - maš usaj kej vidt!« (komentator klko, prav tam). Ob novici, da naj bi nastopila v hrvaški televizijski seriji, pa se je ponovno pokazal diskurz o ženskosti in lepoti športnice: »kakšne moške vloge bo pa mogoče celo dobila« (komentator hebl v RTVSLO 2008) ali pa »Lahko bi igrala kaj moškega, ker za žensko se ne spodobi« (komentator aLja_Pärson, prav tam), kjer jo ponovno označujejo za moškega.

Starc (2003) v svojem delu med drugim obravnava tudi diskurz ženskosti, v katerega je bila Janica Kostelić postavljena. Citira vprašanje nekdanjemu direktorju alpskih smučarskih reprezentanc Tonetu Vogrincu v RTV-jini zabavni oddaji, kjer ga je gostiteljica vprašala: »A je Janica Kostelić res moški?« Kljub šaljivemu tonu vprašanje Janico Kostelić postavlja »izven diskurza ženskosti in potrjuje idejo, da je uspešno lahko le moško telo« (Starc 2003, 97).

Janica Kostelić je z agresivnimi (moškim) smučanjem in zmagovanjem predstavljala »grožnjo« ženskosti, medtem ko v primeru vrhunskih uspehov Tine Maze ženskost ni bila ogrožena, saj se je v kontekstu Mazejeve njeno agresivnost in tekmovalnost stalno »opravičevalo« s »pravo« žensko naravo in naravnimi ženskimi čustvi.

4.4.3 Serena in Venus Williams

Sereno in Venus Williams v središče analize postavljajo številni avtorji, ki obravnavajo pozicijo žensk v športu. Primer je Nancy Spencer (2001), ki je s svojo študijo reprezentacij sester Williams in žensk v športu postavila pomembne temelje, na katerih lahko gradimo v analizah reprezentacij športnic. Sestri Serena in Venus Williams sta se na začetku teniške kariere ob uspehih, ki sta jih dosegali, soočali s številnimi kulturnimi in družbenimi označevanji. Poleg namigovanj na ne-ženskost je šlo (in pogosto še vedno gre) za vprašanje rase in nepravilnih prednosti, ki naj bi jih rasa omogočala pred drugimi, belimi ženskami.

Čeprav sta danes obe že več kot 15 let v samem vrhu tenisa, se nemalokrat še vedno soočata z vprašanji o spolu ter omalovaževanjem njunih uspehov na podlagi prepleta rasističnega in seksističnega diskurza. Serenina ženskost in njeno »nežensko« telo je stalno pod drobnogledom – ne le, da je njena ženskost konstantno predmet zanikanja, njena osebnost je označena kot arogantna, agresivna in dominantna (Blay 2017). Pripisane so ji za ženske neželene lastnosti. Tenis je eden izmed športov, kjer so spolne razlike močno poudarjene (če pogledamo samo tekmovalna oblačila, tudi denarne nagrade) in kjer so športnice pogosto seksualizirani in eroticirani objekti moškega heteroseksualnega pogleda. Posledica te neprestane vpletenosti v diskurz ženskosti, je verjetno Serenino (pa tudi Venusino) poudarjanje ženskih lastnosti skozi teniška tekmovalna oblačila in nakit, ki ga nosita med tekmami.

Če smo na primeru Tine Maze videli, da se njena ženska podoba gradi preko *seksi* oglasov, pa sta Serena in Venus morda primera, ki po eni strani meje med moško institucijo športa brišeta, po drugi strani pa do neke mere ustaljeno razporeditev moči utemeljujeta znotraj sprejetih norm v ženskem športu (in tenisu).

4.4.4 Martina Ratej

Martina Ratej je slovenska atletinja, metalka kopja. V analizo konstrukcije ženskosti sem jo vključila zaradi izredno zanimivih oznak tako o njeni ženski naravi, materinskosti kot o njenem telesu, ki so bili prisotni v slovenskih medijih (predvsem v času njenih vidnejših uspehov pred nekaj leti). Ker pogosto analiziramo tuje športnice, je pomembno da pogledamo tudi v slovenski prostor, kjer se navadno manj vidno, pa vendar, pojavljajo podobne moško-dominantne konstrukcije ženskosti in reprezentacije žensk v športu.

Pri Martini Ratej je vidno poudarjanje vloge matere, ki naj bi jo do neke mere ovirala pri doseganju večjih športnih uspehov. Ob ne-osvojitvi olimpijske medalje v metu kopja v Londonu 2012 naj bi njen »poraz« (med drugim) opravičilo tudi njeno materinstvo: »Odličen rezultat Martine, še več vreden, ker vemo, da je hkrati še mamica. Le koliko je bilo v atletskih finalih mamic?« (komentator rorock v RTVSLO 2012). Zapis bi lahko brali kot stereotipno idejo, da je zmago dosegla že s tem, da je poleg primarno družinske vloge matere, športna kariera postranska stvar, športni uspehi pa niso glavni cilj. Po 18. mestu na olimpijskih igrah leta 2016, je tudi njen trener zavzel pozicijo (moške) avtoritete, kjer jo pozval k določitvi prioritete, torej izbire med družino (materinstvom) in poslušnostjo trenerju (Okorn 2016). V tem slogu je zapisan tudi komentar na članek o Ratejevi in njenem »porazu« proti mlajši²² hrvaški zmagovalki Sari Kolak: »/.../eno je stara baba z otroki, možem, ograjo, pesom, hišo; drugo je pa skoraj najstnica, ki ji kopje pomeni vse na svetu/.../« (komentator SF0100 v Okorn 2016). Pričujoča izjava je pokazatelj pritiska, ki so ga ženske športnice deležne v kontekstu starosti in materinske vloge.

Iz zapisov o ženskih športnicah in njihovih materinskih vlogah so tako vidne potrditve teze, da so športnice po tridesetem letu (torej ko se pričakuje zaključek športne kariere), veliko bolj pod prisilo uklonitve kulturnim normam vloge ženske v družbi. V primerjavi s Tino Maze je Martina Ratej še v času kariere izpolnila reproduktivno »nalogo« in zato vprašanj o materinstvu po karieri ni deležna, vendar pa je (tudi) zaradi materinstva deležna vprašanj o koncu kariere in starosti – v smislu: »a mama še ni zaključila« (komentator anze82 v RTVSLO 2017).

²² Martina Ratej je letnik 1981, Sara Kolak je letnik 1995 (IAAF - International Association of Athletics Federations).

5 SKLEP

»Med gladiatorko Maze, ki jo je predstavljal moški princip z egom nabite bojevnice in neizprosne perfekcionistke, ter Tino, žensko, v kateri je, ob krutem svetu popolne predanosti smučanju, globoko zasidran čustven svet umetnice, koroške deklice« (Divac v Maze in Divac 2017, 13).

V uvodu sem zapisala, da sem kot majhna deklica navijala za Urško Hrovat, ki je bila po mojem mnenju najlepša smučarka. Skozi identifikacijo majhne deklice z dolgo laso, skodrano, nasmejana in tekmovalno uspešno Urško Hrovat, je bil takrat zagotovo prisoten diskurz ženskosti. Podoba Tine Maze z vpetostjo v predstavljene diskurze, verjetno podoben objekt identifikacije predstavlja danes.

Ko govorimo o diskurzu v športu, v bistvu govorimo o govorjenju – o formalni in neformalni retoriki med običajnimi ljudmi. Delovanje diskurzov ženskosti in ženske identitete je bilo skozi branje Tine Maze (kot teksta) vidno skozi odnose do moškosti – njena ženskost se je gradila kot odgovor na izziv, ki so ji ga postavili naporni, »gladiatorski« treningi, kot izziv njeni »moški« agresivnosti in tekmovalnosti. Njena ženska plat in njena ženskost sta bili re-interpretirani in ponovno zgrajeni prek diskurza o čustveni ženski naravi. Prav na tem primeru smo videli, kako diskurz deluje kot naraven red odnosov v družbi – čustvena ženska narava, ki joka ali se jezi, je postavljena proti agresivni, osredotočeni moški poziciji, ki je racionalna in ne-čustvena.

Pred začetkom analiziranja Tine Maze sem si projekt zastavila v treh točkah: predvidevala sem, da je bila ob največjih uspehih Tina Maze predstavljena kot ne-ženska ali vsaj kot (pol)ženska s poudarjenimi moškimi lastnostmi, ki naj bi se kazale skozi reprezentacijo njenega telesa kot »izmaličenega« in izzvanega. Kot drugo, da je ženskost ohranjala ali reproducirala skozi za ženske sprejemljive procese in rituale – skozi oglase, poziranja in pojavljanja na naslovnica »ženskih« revij ter skozi reprezentacijo čustvene in muhaste narave. Kot tretje sem predvidevala konstrukcijo ženskosti na relaciji do moškosti – ženske kot družinskega dela družbe v primerjavi z moško vpetostjo v kulturo, v javno sfero.

Do določene mere so se vse tri predpostavke potrdile, vendar pa v največji meri lahko zavržem prvo predpostavko o diskurzu Tininega ne-ženstvenega telesa. Z analizo poročanj in komentiranj, sem namreč ugotovila, da je bilo njeno telo le redko izpostavljeno kot odklon od prave ženskosti. Pogostejše se je namreč pojavljalo v kontekstu discipliniranja s strani

dominantne moškosti, s čimer je bilo v bistvu podvrženo hegemonskim relacijam odnosov med spoloma v družbi. Temu navkljub pa se je pokazalo, da jo je neželene odklonskosti od družbenih norm, kljub skoraj izzvani ženskosti, reševala njena ženska »narava« na eni strani – tista, ki je izkazovala veselje, žalost, jezo, radost – čustva in s tem njeno čisto ženskost, ter reprezentacija nje kot seksi ženske na naslovnica in v oglasih. Tretjo predpostavko o utemeljevanju ženskosti skozi relacijo do moškosti, je dokazala retorika Tine Maze o odnosih do moškosti in moških. Pogostokrat je namreč omenila, da je bilo zanjo zapostavljanje nežne ženske narave – zaradi prevladovanja moških lastnosti za dosego ciljev v športu – naporno in da se po koncu kariere končno spet počuti ženska.

V prvem delu naloge sem precej prostora posvetila zgodovini, razvoju in pomenu ženskega športa, saj se mi zdi bistveno izpostaviti dolgo tradicijo, na kateri so zgrajene relacije moči med spoloma in med družbenimi strukturami v športu, ki danes delujejo vsakdanje in normalno. Skozi analizo Tine Maze kot teksta, ki se mu pripisujejo kulturni pomeni in v katerega so vpisane te družbeno sprejete norme ženskosti, ženske narave in odnosov z moškimi, sem delovanje tega diskurza in konstrukcijo ženskosti v športu skušala podrobneje obravnavati.

Tako kot poimenovanje športa ni univerzalno, tudi poimenovanje ženskosti ni univerzalno. Razumevanje in konstruiranje ženskosti sem ob koncu zato na kratko predstavila tudi na primerih nekaterih drugih športnic, katerih ženskost je bila izzvana in prevprašana ter je bila predmet kontroverz v zadnjih nekaj letih. V primerjavi s Tino Maze, ki je bila v okviru ženskosti omejena skozi diskurz čustvene ženske narave ter njena ženskost v resnici nikoli ni bila pod vprašajem, pa smo na dodatnih primerih lahko videli, kako diskurz ženskosti deluje pri drugih športnicah. V primeru atletinje Caster Semenya smo videli močan vpliv institucije športnih zvez, ki določajo norme in pravila ženskosti in moškosti, medtem ko je primer Martine Ratej pokazal diskurz biološkosti skozi reproduktivno, materinsko vlogo ženske, kjer se od športnice po določenem času le-ta vloga tudi pričakuje.

Ženskost v študijih športa zagotovo predstavlja široko možnost za raziskovanje, saj se odpira mnogo vidikov, s katere je lahko obravnavana. Nekatere izmed njih sem skušala zajeti z analizo Tine Maze, nekatere pa sem zgolj zastavila skozi dodatne primere športnic, ki so in so bile vpletene v različne diskurze o ženskosti.

Ženskost je bila na primeru Tine Maze tako konstruirana predvsem skozi retoriko o (pogosto negativnih) pravih, tipičnih, predvsem pa »značilno« kompleksnih ženskih lastnosti. Možnosti

za nadaljnje analize je brez dvoma še mnogo: od medijskih reprezentacij športnice in njenega telesa do strogih analiz novinarskega poročanja in teksta v ozkem pomenu besede – analiza retorike besedišč v poročanju o Tini Maze. Zanimiva bi bila na primer analiza uporabe besed Tina, Maze, Mazejeva, saj ima vsak izraz svoje konotacije, ki jih je morda moč zaznati tudi v mojem predhodnem besedišču. Kot je v uvodnem citatu zapisano, je tudi Tina Maze sama razločevala med Tino (žensko stranjo) in Maze (moško stranjo), kar je verjetno eden izmed bolj reprezentativnih vzorcev binarnega dojetanja naše družbe, kjer so stvari konstruirane v relaciji do njihove binarne opozicije. Tako se lahko odpirajo mnogoteri nadaljnja vprašanja, ki bi bila lahko zanimiva za preučevanje – od analize naracije in jezika v novicah v različnih obdobjih njene kariere, v točno določenem časopisu ali na točno določenem portalu, do še bolj poglobljenih razmerij med moškimi in ženskami v slovenskem smučanju (oz. športu v Sloveniji nasploh).

Vredno nadaljnjega raziskovanja žensk v športu bi lahko bilo tudi preučevanje spreminjanja športnih institucij ter odzivov le-teh na pobude športnic po skupnih tekmovanjih. Eno izmed teh iztočnic je prispevala Lindsey Vonn, sotekmovalka Tine Maze, ki je na svetovno smučarsko organizacijo že večkrat naslovila prošnjo za odobritev tekmovanja na smukaški tekmi moških alpskih smučarjev (glej npr. McMillan 2012, Hendricks 2016). Le-ta naj bi bila do sedaj vedno zavrnjena zaradi prevelikih organizacijskih in birokratskih omejitev. Zdi se, da že samo alpsko smučanje, ki je le del širše institucije športa, ponuja ogromno možnosti za raziskovanje odnosov in delovanja različnih družbenih struktur.

V začetku sem postavila vprašanje o relevantnosti teme o konstrukciji ženskosti v športu. Skozi celotno obravnavo teorije o športu in ženskosti ter skozi analizo primera Tine Maze, smo videli, da je šport danes pomemben nosilec ideologij v družbi. Institucija športa ima v naši kulturi vedno večji pomen pri utemeljevanju kulturnih norm in razmerij moči tako med spoloma kot med različnimi segmenti družbe. Ker v Sloveniji preučevanje športa in družbenih struktur, ki so s športom prepletene, še ni povsem zasidrano v kulturnih in socioloških študijah športa, sem skušala z obravnavanjem Tine Maze kot pomembnega teksta v trenutni popularni kulturi v Sloveniji, prispevati svoj delček v mozaik športnih študij.

6 LITERATURA

- 24ur. 2011. Tina Maze model priznane italijanske modne hiše! Dostopno prek: http://www.24ur.com/ekskluziv/domaca-scena/tina-maze-model-priznane-italijanske-modne-hise_comment_p7_a82.html?ts=1396640876&stream_cat=300 (22. april 2017).
- Adorno, Theodor W. 2002. *The culture industry*. London, New York: Routledge.
- Althusser, Louis. 2005. Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation). V *Visual culture: the reader*, ur. Jessica Evans in Stuart Hall, 317–326. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, The Open University.
- Avery, Gillian. 2007. The best type of girl. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 78–83. London: Routledge.
- Bandy, Susan J. 2005. From women in sport to cultural critique: a review of books about women in sport and physical culture. *Women's studies quarterly* 33 (1–2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/40005523> (16. februar 2017).
- Barker, Chris. 2005. *Cultural studies: theory and practice*. London, Thousands Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- Barthes, Roland. 2005. Rethoric of the image. V *Visual culture: the reader*, ur. Jessica Evans in Stuart Hall, 33–40. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, The Open University.
- Blay, Zeba. 2017. *When We Attack Serena Williams' Body, It's Really About Her Blackness*. Dostopno prek: http://www.huffingtonpost.com/entry/serena-williams-policing-of-black-bodies_us_55a3bef4e4b0a47ac15ccc00 (18. april 2017).
- Butler, Judith. 1993. ***Bodies that matter: on the discursive limits of 'sex'***. London in New York: Routledge. Dostopno prek: Google books.
- --- 2001. *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: ŠKUC
- Cahn, Susan K. 1994. *Coming on Strong: gender and sexuality in twentieth-century women's sport*. Cambridge: Harvard University Press.
- Caillois, Roger. 2001. *Man, play and games*. Urbana: University of Illinois press.
- --- 2006. The definition of play, the classification of games. V *The Game design reader: a rules of play anthology*, ur. Katie Salen in Eric Zimmerman. Cambridge: MIT Press.

- Camporesi, Silvia in Paolo Maugeri. 2010. Caster Semenya: sport, categories and the creative role of ethics. *Journal of medical ethics* 36 (6). Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/25699681> (3. maj 2014).
- Carty, Victoria. 2005. Textual portrayals of female athletes: liberation or nuanced forms of patriarchy? *Frontiers: a journal of women studies* 26 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/4137402> (16. februar 2017).
- Coakley, Joe in Eric Dunning, ur. 2000. ***The handbook of sports studies***. London: Sage Publications. Dostopno prek: Google books.
- Cooky, Cheryl in Shari L. Dworkin. 2013. Policing the Boundaries of Sex: A Critical Examination of Gender Verification and the Caster Semenya Controversy. *The Journal of Sex Research* 50 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/42002045> (3. maj 2014).
- Cranny-Francis, Anne, Wendy Waring, Pam Stavropoulos in Joan Kirkby, ur. 2003. *Gender studies: termes and debates*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cregan, Kate. 2012. *Key concepts in body and society*. Los Angeles idr.: Sage.
- De Beauvoir, Simone. 2000. *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
- Delo. 2010. *Junakinja Majdičeva ima zlomljena štiri rebra*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/sport/zimski-sporti/foto-junakinja-majdiceva-ima-zlomljena-stiri-rebra.html> (9. maj 2014).
- Divac, Vito. 2013. Tina Maze: Verjetno na svetu ne obstaja stroj s čustvi, ampak to sem. *Delo: Sobotna priloga*, 16. marec. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/tina-maze-verjetno-na-svetu-ne-obstaja-stroj-s-custvi-ampak-to-sem.html> (17. marec 2017).
- --- 2014. Portret tedna: Tina Maze. *Delo: Sobotna priloga*, 14. februar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/portret-tedna-tina-maze.html> (17. marec 2017).
- --- 2016. *Ničesar si noče lastiti, tudi Tine ne*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/sport/zimski/nicesar-si-noce-lastiti-tudi-tine-si-ni.html> (17. marec 2017).
- Dnevnik. 2006. *Tina Maze najlepša olimpijka*. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/167444> (22. april 2017).
- Doupona Topič, Mojca. 2004. *Ženske in šport*. Ljubljana: Fakulteta za šport.

- Doupona Topič, Mojca in Krešimir Pterović. 2000. *Šport in družba: sociološki vidiki*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Dunning, Eric. 2007. Sport, gender and civilization. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 322–328. London: Routledge.
- Dworkin, Shari L, Amanda Lock Swarr in Cheryl Cooky. 2013. (In)justice in sport: the treatment of South African track star Caster Semenya. *Feminist studies* 39 (1). Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/23719289> (25. april 2014).
- *Ekipa24.si*. Dostopno prek: <http://ekipa.svet24.si> (6. maj 2017).
- Elias, Norbert in Eric Dunning. 2007. The quest for excitement in leisure. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 30–35. London: Routledge.
- Featherstone, Mike. 1991. The body in consumer culture. V *The body: social proces and cultural theory*, ur. Mike Featherstone, Mike Hepworth in Bryan S. Turner, 170–196. London, Newbury Park in New Delhi: Sage Publications.
- Finc, Mojca. 2017a. *Fotografija Vonnove še vedno na Massijevem hladilniku*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/sport/zimski/fotografija-vonnove-se-vedno-na-massijevem-hladilniku.html> (17. marec 2017).
- --- 2017b. *Lang: Mazejeva je garala kot moški*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/sport/zimski/lang-mazejeva-je-garala-kot-moski.html> (17. marec 2017).
- *Fis*. 2013. Tina Maze - 2014 Lange icon. Dostopno prek: <http://www.fis-ski.com/alpine-skiing/news-multimedia/news/article=tina-maze-lange-icon-2014.html> (20. februar 2017).
- Foucault, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Krtina.
- --- 2010. *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC.
- Gradič Oset, Barbara. 2014. Tina Maze, lepota med vrhunskimi smučarkami. Dostopno prek: <http://siol.net/trendi/moda-in-lepota/tina-maze-lepota-med-vrhunskimi-smucarkami-146904> (20. april 2017).
- Guttman, Allen. 2007. Rules of the game. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 24–29. London: Routledge.
- Hall, M. Ann. 2002. Discourse of gender and sport. V *Gender and sport: a reader*, ur. Shelia Scraton in Anne Flintoff, 6–16. London in New York: Routledge.
- Hargreaves, Jennifer. 1994. *Sporting females: critical issues in the history and sociology of women's sports*. London: Routledge.

- Hargreaves, John. 1987. *Sport, power and culture: a social and historical analysis of popular sports in Britain*. Cambridge: Polity.
- --- 2007. The autonomy of sport. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 42–46. London: Routledge.
- Hendricks, Maggie. 2016. *Lindsey Vonn wants to compete against men – and she should*. Dostopno prek: <http://ftw.usatoday.com/2016/06/lindsey-vonn-wants-to-compete-against-men-and-she-should> (18. februar 2017).
- Huizinga, Johan. 2007. The play-element in contemporary civilization. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 9–12. London: Routledge.
- IAAF – International Association of Athletics Federations. Dostopno prek: <https://www.iaaf.org> (22. april 2017).
- Maze, Tina in Vito Divac. 2017. *Jaz. Tina: biografski roman*. Ljubljana: DZS.
- McKee, Alan. 2003. *Textual analysis*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- McMillan, Kelley. 2012. Vonn seeks chance to race against men. *The New York Times*, 7. oktober. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2012/10/08/sports/skiing/lindsey-vonn-seeks-one-chance-to-race-against-men.html> (18. februar 2017).
- Messner, Michael A. 1992. *Power at play: sports and the problem of masculinity*. Boston: Bacon Press.
- --- 2002. *Taking the field: Women, men and sports*. University of Minnesota Press.
- Messner, Michael A. in Donald F. Sabo, ur. 1990. *Sport, men and the gender order: critical feminist perspectives*. Champaign: Human Kinetics Books.
- Milek, Vesna. 2015. Tina Maze: Vsak je sam svoj bog. *Delo: Sobotna priloga*, 20. junij.
- Monaghan, Lee. 2000. Creating 'the perfect body': a variable project. V *Body modification*, ur. Mike Featherstone, 267–290. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- Mulvey, Laura. 1989. ***Visual and other pleasures***. Hampshire, New York : Palgrave Macmillan. Dostopno prek: Google books.
- Okorn, Tomaž. 2016. *Recept za Martino Ratej je tudi ne prebirati zlobnih komentarjev*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/atletika/recept-za-martino-ratej-je-tudi-ne-prebirati-zlobnih-komentarjev/401076> (22. april 2017).

- Pavčnik, Martin. 2010. *Petrin epski boj za bron zlatega sijaja*. Dostopno prek: http://www.siol.net/sportal/olimpizem/vancouver_2010/novice/2010/02/smucarski_tek_sprint_cetrtnfinale.aspx (9. maj 2014).
- --- 2015. *Tina Maze in Andrea Massi: v čigavih rokah je daljinec?* (dvojni intervju). Dostopno prek: <http://siol.net/sportal/zimski-sporti/tina-maze-in-andrea-massi-v-cigavih-rokah-je-daljinec-dvojni-intervju-256877> (22. april 2017).
- --- 2016. *Tina Maze v inventuri kariere: Proti svoji naravi za pot, ki je pomembnejša od globusa*. Dostopno prek: <http://www.siol.net/sportal/zimski-sporti/tina-maze-v-inventuri-kariere-proti-svoji-naravi-za-pot-ki-je-pomembnejša-od-globusa-413811> (17. marec 2017).
- Pavli, Kristina. 2014. *Medijska konstrukcija ženske v športu: študija primera poročanja o Petri Majdič v športnem časniku Ekipa*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Robnik, Špela. 2015. *Kot ženska si nisem bila več vseč, zato sem si rekla: ustavi se!* Dostopno prek: <http://www.delo.si/sport/zimski/kot-zenska-si-nisem-bila-vec-vsec-zato-sem-si-rekla-ustavi-se.html> (17. januar 2017).
- RTVSLO. 2007. *Kosteličeva končala kariero*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/kosteliceva-koncala-kariero/117475> (22. april 2017).
- --- 2008. *Janica Kostelić od zdaj še igralka?* Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/zabava/iz-sveta-znanih/janica-kostelic-od-zdaj-se-igralka/192404> (22. april 2017).
- --- 2009. *Najlepše alpske smučarke*. Dostopno prek: <https://www.rtvsl.si/zabava/iz-sveta-znanih/foto-najlepse-alpske-smucarke/197330#comments> (22. april 2017)
- --- 2012. *Ratejeva bi kaj lahko posegla tudi v boj za medalje*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/oi-2012/ratejeva-bi-kaj-lahko-posegla-tudi-v-boj-za-medalje/289017#comments> (22. april 2017).
- --- 2014. *Tina Maze pozabila krizo: v Leviju dobila Slalom*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/tina-maze-pozabila-krizo-v-leviju-dobila-slalom/351199#comments> (15. december 2016).
- --- 2015a. *Mazejeva prejela še drugo zlato: če ne bi zmagala, bi bilo res smešno*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/sp-v-alpskem-smucanju->

2015/mazejeva-prejela-se-drugo-zlato-ce-ne-bi-zmagala-bi-bilo-res-smesno/357974#comments (27. april 2017).

- --- 2015b. *Tina Maze prekinila kariero, a vrat povsem še ni zaprla*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/tina-maze-prekinila-kariero-a-vrat-povsem-se-ni-zaprla/364490#comments> (27. april 2017).
- --- 2016a. *Intervju s Tino Maze*. <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/tina-popolletnem-lenarjenju-opa-to-pa-ni-vec-to/382958#comments> (22. april 2017).
- --- 2016b. *Mazejeva bližje koncu kariere*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/mazejeva-blizje-koncu-kariere-uradna-odlocitev-verjetno-poleti/389394> (22. april 2017).
- --- 2016c. SZS: *Tina nastop v reprezentančnem dresu pogojuje z 90.000 evri*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/szs-tina-nastop-v-reprezentancnem-dresu-pogojuje-z-90-000-evri/410047> (9. maj 2017).
- --- 2017. *Zmaga Ratejeve na evropskem zimskem pokalu v metih*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/atletika/zmaga-ratejeve-na-evropskem-zimskem-pokalu-v-metih/417148> (22. april 2017).
- Scraton, Sheila. 2007. Boys muscle where angles fear to thread: Girls' subcultures and physical activities. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 339–342. London: Routledge.
- Smrekar, Aleš. 2016. *Massi: ko mi Tina reče Andrea, sem že zaskrbljen*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/sport/zimski-sporti/massi-ko-mi-tina-rece-andrea-sem-ze-zaskrbljen/406752> (17. Marec 2017).
- Sontag, Susan. 2005. The image-world. V *Visual culture: the reader*, ur. Jessica Evans in Stuart Hall, 80–94. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, The Open University.
- Spencer, Nancy E. 2001. From »Child's play« to »Party crasher«: Venus Williams, racism and professional women's tennis. V *Sport stars*, ur. David L. Andrews in Steven J. Jackson, 87–101. London in New York: Routledge.
- *Sporto*. Dostopno prek: <http://sporto.si> (25. februar 2017).
- *Sports Illustrated*. 2016. SI swimsuit: Lindsey Vonn workout bodypaint. Dostopno prek: <https://www.si.com/swim-daily/2016/02/17/si-swimsuit-lindsey-vonn-workout-body-paint> (20. februar 2017).

- Stanković, Peter. 2010. *Politike popa: uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Starc, Gregor. 2003. *Discipliniranje teles v športu*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šaver, Boštjan. 2004. Šport : kultura : telo : Foucault, Mauss, Bourdieu v izbranih aplikacijah o športu in množični kulturi. *Časopis za kritiko znanosti*. 32 (2015–2016): 297–313.
- --- 2009. Družbena invencija in ideološka konstrukcija modernega športa. V *Kalejdoskop športa: uvod v športne študije*, ur. Mitja Velikonja, Peter Stanković in Gregor Starc. Maribor: Aristej.
- *The Frisky*. 2009. Caster Semenya Gets A Girly Makeover To Help Prove She's A Woman. Dostopno prek: <http://www.thefrisky.com/2009-09-09/caster-semenya-gets-a-girly-makeover-to-help-prove-shes-a-woman/> (18. februar 2017).
- *Tina Maze*. Dostopno prek: <http://www.tinamaze.com/> (10. februar 2015).
- Vezovnik, Andreja. 2008. Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24 (57): 79–96.
- Whannel, Garry. 1992. *Fields in vision: television sport and cultural transformation*. London: Routledge.
- Wilson, John. 2007. Leisure and nationalism. V *The sport studies reader*, ur. Alan Tomlinson, 136–141. London: Routledge.
- *Zlatarna Celje*. Dostopno prek: https://store.zlatarnacelje.si/images/collections/Victory_big_500x700.jpg (20. februar 2017).